

ÇAY İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

TÜRKİYE’DE ÇAYLIK ALANLARIN VE ÜRETİCİ SAYILARININ
İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Kubilay TÜRKYILMAZ
Deneme ve İstatistik Kısım Müdürü

RİZE-2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	III
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
ÖZET.....	VIII
1. GİRİŞ.....	1
2. MATERYAL VE METOT.....	3
2.1 Materyal.....	3
2.2 Metot.....	3
3. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	4
4. GENEL BİLGİLER.....	5
4.1 Çayın Adı.....	5
4.2 Çayın Menşei.....	5
4.3 Çayın Botanikteki Yeri.....	5
4.4 Bitkisel Özellikleri.....	6
4.4.1 Kök.....	7
4.4.2 Gövde.....	7
4.4.3 Yaprak.....	8
4.4.4 Çiçek.....	9
4.4.5 Meyve(Tohum)	9
4.5 İklim ve Toprak İstekleri.....	10
4.5.1 Sıcaklık.....	11
4.5.2 Yağış.....	11
4.5.3 Rutubet.....	11
4.5.4 Toprak.....	11
5. ÇAYIN TARİHİ.....	12
5.1 Dünya Çay Tarihi.....	12
5.2 Türkiye Çay Tarihi.....	15
5.2.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	15
5.2.2 Cumhuriyet Dönemi.....	20

6. ÇAY TARIM ALANLARI VE ÜRETİCİ SAYILARI.....	32
6.1 Dünya Çay Tarım Alanları.....	32
6.1.1 Dünyada Ekolojik Olarak Çay Yetiştirilebilen Alanlar.....	32
6.1.2 Çay Tarımı Yapan Ülkeler.....	32
6.2 Türkiye Çay Tarım Alanları.....	36
6.2.1 Birinci Derece Çay Üretim Alanları.....	40
6.2.2 İkinci Derece Çay Üretim alanları.....	41
6.2.3 1923 -1938 Yılları Arasındaki Çaylık Alanlar ve Üretici Sayıları.....	43
6.2.4 1938 Yılından Sonraki Çaylık Alanlar ve Üretici Sayıları.....	45
6.2.4.1 Yıllara Göre Tespit Edilen Çaylık Alanlar.....	46
6.2.4.2 Yıllara Göre Üretici Sayıları.....	58
6.2.4.3 Dikim Yıllarına Göre Çaylık Alanlar.....	64
6.2.4.4 İllerdeki Çaylık Alanların Yıllara Göre Değişimi.....	67
6.2.4.5 İllerdeki Üretici Sayılarının Yıllara Göre Değişimi.....	70
6.2.4.6 Parsel Büyüklüklerine Göre Çaylık Alanların Yıllara Göre Değişimi.....	73
6.2.4.7 Parsel Büyüklüklerine Göre Üretici Sayılarının Yıllara Göre Değişimi.....	76
6.2.4.8 Eğitim Durumuna Göre Üretici Sayıları.....	79
6.2.4.9 Yaş Gruplarına Göre Üretici Sayıları.....	81
6.2.4.10 Cinsiyet Durumuna Göre Üretici Sayıları.....	82
7. BULGULAR.....	84
8. SONUÇ VE ÖNERİLER	94
9. KAYNAKLAR.....	101

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1	1923-1934 yılları arasında ithal edilen çay miktarları ve ödenen para.....4
Çizelge 2	1947 yılına kadar satın alınan yaş çay ve üretilen kuru çay miktarları.....8
Çizelge 3	1950-1965 yılları arasında kaçak olarak tesis edilen tahmini çaylık alanlar.... 29
Çizelge 4	1967-1980 yılları arasında imha edilen yaş çay bilgileri.....30
Çizelge 5	Dünyadaki çay üreten ülkeler ve sahip oldukları çaylık alanlar.....35
Çizelge 6	Rize’de 1934-1938 yılları arasında kurulan çaylık alanlar.....44
Çizelge 7	1938 Yılından sonra kurulmuş olan çay bölgeleri.....46
Çizelge 8	26 Çay bölgesinde 1939-1955 yılları arasında tesis edilen çay alanları.....47
Çizelge 9	Fethi Açıl tarafından yazılan “Türkiye Çay İşletmeleri” isimli çalışmada 1939-1955 dönemindeki çaylık alan bilgileri ile aynı dönemdeki ÇAYKUR kayıtlarına göre çay alanları.....48
Çizelge 10	1939-2014 döneminde ülkemizdeki çaylık alanların değişimi.....51
Çizelge 11	Üretici sayılarında yıllara göre meydana gelen artışlar.....61
Çizelge 12	Yıllara göre dikilen çaylık miktarları.....66
Çizelge 13	5 İlimizde bulunan çaylık alanların yıllara göre değişimi.....68
Çizelge 14	2014 Yılı itibari ile çaylık alanların illere göre dağılımı.....69
Çizelge 15	Üretici sayılarının illere göre dağılımı.....70
Çizelge 16	Ülkemizdeki çay üreticilerinin illere göre dağılımı.....72
Çizelge 17	Parsel büyüklükleri ve bu parsel büyüklüğüne sahip çaylık alanların yıllara göre değişimi.....74
Çizelge 18	Parsel büyüklükleri ve bu parsel büyüklüklerinde bulunan çaylık alan miktarları.....75
Çizelge 19	Parsel büyüklüklerine göre üretici sayılarının yıllara göre değişimi.....77
Çizelge 20	2015 yılı Mart ayı itibari ile üreticilerin parsel büyüklüklerine göre sayıları.....78
Çizelge 21	2015 yılı itibari ile çay üreticilerinin eğitim durumları..... 80
Çizelge 22	Üreticilerin yaş gruplarına ve illere göre dağılımı.....81
Çizelge 23	Üreticilerin cinsiyet durumuna göre sayıları.....82
Çizelge 24	İllere göre budama sayılarının karşılaştırılması.....84
Çizelge 25	Çay üretim alanlarına göre budama sayılarının karşılaştırılması.....85
Çizelge 26	İllere göre budama alanlarının karşılaştırılması.....86
Çizelge 27	Çay üretim alanlarına göre budama alanlarının karşılaştırılması.....87

Çizelge 28	İllere göre çaylık alanların karşılaştırılmaları.....	88
Çizelge 29	Çay üretim alanlarına göre çaylık alanların karşılaştırılması.....	89
Çizelge 30	İllere göre üretici sayılarının karşılaştırılmaları.....	90
Çizelge 31	Çay üretim alanlarına göre üretici sayılarının karşılaştırılması.....	91
Çizelge 32	İllere göre yaş çay miktarlarının karşılaştırılması(kg).....	92
Çizelge 33	Çay üretim alanlarına göre yaş çay miktarlarının karşılaştırılması(kg).....	93
Çizelge 34	Ülkemizdeki çaylıkların ekonomik ömürlerini tamamlayacağı yılları gösteren tablo.....	98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil1	Çay bitkisinin anavatanı.....	6
Şekil 2	Çay bitkisinin kök yapısı.....	7
Şekil 3	Çay bitkisinin gövde yapısı.....	7
Şekil 4	Yaş çay yaprağı ve sürgünü.....	8
Şekil 5	Çay çiçeği.....	9
Şekil 6	Meyve.....	10
Şekil 7	Tohum.....	10
Şekil 8	Dünyada çay yetiştiriciliği yapılabilen yerler.....	33
Şekil 9	Dünyadaki çaylık alanların kıtalara göre dağılımı.....	34
Şekil 10	Dünyada çay üreten ilk 10 ülkenin çaylık alanlarının toplam çaylık alanlara göre % oranı.....	36
Şekil 11	Ülkemizde birinci derece ve ikinci derece çay tarım alanları.....	42
Şekil 12	Çaylık alanlarda yıllar itibari ile meydana gelen artış oranları (%).....	53
Şekil 13	1939 -2014 yılları arasında çay tarımı ile uğraşan üretici sayılarının yıllara göre değişimi.....	62
Şekil 14	Türkiye’de bulunan çaylık alanların 2014 yılı sonu itibari ile illere göre % olarak dağılımı.....	70
Şekil:15	Türkiye’de 2014 yılında çay üreticisi sayısının illere göre dağılımı.....	72
Şekil 16	2015 yılı Mart ayı itibari ile parsel büyüklüklerine göre çaylık alanların % oranları.....	76
Şekil 17	2015 Yılı Mart ayı itibari ile çay üreticilerinin parsel büyüklüklerine göre % oranları	79
Şekil 18	Eğitim durumlarına göre üreticilerin % oranları.....	80
Şekil 19	Çay üreticilerinin yaş gruplarına göre % dağılımları	81
Şekil 20	Çay üreticilerinin cinsiyet durumuna göre dağılımlarının % oranları.....	83
Şekil 21	Kadın ve erkek üreticilerin % oranlarının illere göre dağılımı.....	83
Şekil 22	İllere göre budama sayılarının kutu grafiği.....	84
Şekil 23	Çay üretim alanlarına göre budama sayılarının kutu grafiği.....	85
Şekil 24	İllere göre budama alanlarının kutu grafiği.....	86
Şekil 25	Çay üretim alanlarına göre budama alanlarının kutu grafiği.....	87
Şekil 26	İllere göre çaylık alanların kutu grafiği.....	88
Şekil 27	Çay üretim alanlarına göre çaylık alanların kutu grafiği.....	89

Şekil 28	İllere göre üretici sayılarının kutu grafiği.....	90
Şekil 29	Çay üretim alanlarına göre üretici sayılarının kutu grafiği.....	91
Şekil 30	İllere göre yaş çay miktarlarının kutu grafiği.....	92
Şekil 31	Çay üretim alanlarına göre yaş çay miktarlarının kutu grafiği.....	93
Şekil 32	Ülkemizdeki çaylık alanların ekonomik ömürlerini tamamlayacağı yıllar.....	99

KISALTMALAR

ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
FAO	:Food and Agriculture Organization
AB	:Avrupa Birliği
MÖ	:Milattan Önce
MS	:Milattan Sonra
Dr.	:Doktor
Kg	:Kilogram
TL	:Türk Lirası
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
Km	:Kilometre
s	:Sayfa
Doç	:Doçent
%	:Yüzde
T.C	:Türkiye Cumhuriyeti
m ²	:Metrekare
Min	:Minimum
Max	:Maksimum
IQR	: interquartile range

ÖZET

Türk çay sektörü ekolojik şartlar nedeni ile Doğu Karadeniz Bölgesinde yerleşmiş ve gelişmiştir. Çay sektörü bölge ekonomisinin can damarı ve bölge insanını bu topraklara bağlayan en büyük etkidir. Gelişen ve değişen dünyada Türk çaycılığının ayakta kalabilmesi ve halkımızın ihtiyacı olan kaliteli ve güvenli çayın sağlanması, sürdürülebilir bir çay tarımının yapılabilmesi, diğer çay üreticisi ülkelerle rekabet edebilmesi için geçmişten geleceğe sektörle ilgili tüm verilere koyla bir şekilde ulaşılabilmesi, bu verilere ait istatistiksel analizlerin yapılması ve özellikle günümüzdeki çaylık alanlar ve üretici sayıları ile ilgili daha detaylı bilgilere ihtiyaç vardır.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının 2013-2018 Stratejik Eylem Planında yer alan ekonomik ömrünü doldurmuş olan çaylık alanların yenilenmesi kapsamında yapılacak çalışmaların planlanması ve programa alınabilmesi için özellikle çaylıkların dikim yıllarına ait verilerin kullanılması gerekmektedir.

AB'ne tam üyelik müzakereleri kapsamında, AB ülkelerinde üretilmediği için AB Ortak Tarım Politikası içinde bir Ortak Piyasa Düzenine sahip olmayan çay sektörünün, Türkiye'nin AB'ne üyeliği durumunda, Ortak Tarım Politikası araçlarından en etkili bir şekilde yararlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınabilmesi için yapılacak olan müzakerelerde tezlerin en iyi şekilde savunulabilmesi için çaylık alanlar, üretici sayıları ve üretim miktarları ile ilgili verilerin kesin ve net şekilde bilinmesi gerekmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler, başta Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile Genel Müdürlüğe bağlı Atatürk Çay ve Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü kayıtları ve bu konuda çalışma yapan diğer akademik ve uzman kişilere ait kaynaklardan elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çay, Alan, Üretici Sayısı, Türkiye, İstatistik

1. GİRİŞ

Çay, dünyada sudan sonra tüketilen en fazla içecek olarak bilinir. Birçok dünya halkları gibi Türk halkının da günlük yaşamında ayrı bir yeri vardır. Bunun içindir ki Türk halkı günlük 3,2 kg çay tüketimi ile dünyada ilk sırada yer almaktadır. (<https://en.wikipedia.org>)

Çay tarımı yapılacak olan alanlar Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilmektedir (3788 Sayılı Kanun ve 2012/3067 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı). Ülkemizde çay tarımı ruhsatlandırmaya bağlı zirai bir faaliyet olduğu için çalışma kapsamında kullanılan verilerin tamamına yakını resmi olup bu ruhsat bilgileri esas alınarak hazırlanmıştır. Çaycılığın gelişmeye başladığı ilk dönemlerde çaylık tesisi için destekleme yapıldığından dolayı ruhsatlandırma işlemi daha sıkı takip edilmiş, bundan dolayı ilk dönemlerde çaylık alanlarla ilgili veriler tamamen gerçek durumu yansıtacak şekilde tutulmuştur. Ancak özellikle 1955-60 yıllarından sonra ruhsatlandırma işlemi için yerinde tespit çalışmaları zayıflamış ve üretici beyanına göre çaylık alan kaydı ve ruhsatlama işlemi yapılmaya başlamıştır. Bu nedenle çay alanlarının sahada tespit edilerek kayıtların yeniden düzenlenmesi için zaman zaman yasal düzenlemeler yapma ihtiyaçları doğmuştur. Bu konudaki ilk çalışma 3 Şubat 1968 tarihinde yapılmış ve 6/9603 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile geçmiş yıllarda kayıtsız olarak tesis edilen 65 bin dekar çaylık alana ruhsat verilmiştir. Daha sonra 1972-1973 yıllarında çaylık alanların yerinde tespiti için yapılan saha çalışması sonucunda mevcut çaylık alanlar yeniden tespit edilmiştir.(Özyurt, 1988). Benzer çalışma 93/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1994 yılında tekrar yapılmış ve yapılan saha çalışması ile mevcut çaylık alanlar yeniden tespit edilmiştir. Her ne kadar çaylık alanların yeniden tespiti ile ilgili çalışmalar mevcut çaylık alanların kesin tespitinin yapılmasına yönelik ise de saha çalışması sırasında yapılan metot ve uygulama eksiklikleri, üretici davranışları ve personel davranışları nedeni ile yinede elde edilen sonuçlar, ülkemizdeki çaylık alan miktarı hakkında kesin ve net sonucu vermekten uzaktır. Üretici davranışları açısından değerlendirme yapılacak olursa;

- Bazı üreticiler kendilerine yeni çaylık tesisi için ruhsat verilmeyeceği endişesi ile mevcut çaylık alanlarını daha yüksek göstermeleri,
- Bazı üreticilerin çaylık alanların vergilendirileceği endişesi ile mevcut çaylık alanlarını daha az göstermeleri,
- Bazı üreticilerin ruhsatsız çaylık tesisinden dolayı ceza verileceği endişesi ile ruhsatsız çaylık alanlarını tespit ettirmemeleri

Nedeniyle, mevcut çaylık alanların net olarak tespit edilmesi üretici kaynaklı bu endişelerden dolayı mümkün olmamıştır. Ayrıca 1974 yılında ilk kez uygulamaya başlayan kontenjan uygulaması nedeni ile üreticiler tarafından daha fazla kontenjana sahip olmak isteği ile mevcut çaylık alanlar olduğundan fazla gösterilmeye çalışılmıştır.

Çaylık alanların yeniden tespiti ile ilgili personel davranışlarından kaynaklanan en önemli eksiklik, personelin, zaman ve fiziksel olarak tamamlanması mümkün olmayan çalışmaların yetiştirilebilmesi için yükümlülükten kurtulmak amacıyla uygulama yöntemleri ve çalışma prensiplerinden uzaklaşmaları gösterilebilir.

Çaylık alanların yeniden tespiti ile ilgili başlatılan çalışmalar ya üreticilerle yapılan anket çalışmaları veya sahada metre ile yapılan basit ölçümler ile yapılmış ve tamamlanmıştır. Tapuya esas kadastro ölçümleri projeksiyon yüzeyine izdüşümü alınarak elde edilir. Sahada metre ile yapılan ölçümler gerçek alanları yansıtmadığı için yapılan bu uygulama veya metot hatası nedeni ile yine tespit edilen çaylık alanların tam olarak gerçeği yansıtmamasına neden olmuştur. Özellikle 1994 yılındaki çalışmada bazı bölgelerde az da olsa tapu kayıtları üzerinden çaylık alan tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Burada da yine sadece üretici beyanları esas alındığı ve bu beyanlar sahada teyit edilmediği için doğru ve kesin tespit yapılamamıştır.

Çaylık tesis işlemi ruhsata bağlı bir işlem olduğu için tesis edilen ve ilgili personel tarafından tespit edilen çay alanları için ruhsat düzenlenir. Ruhsat üzerinde parsel sayısı parsel alanı, dikim yılı ve ruhsat sahibinin kimlik bilgileri gibi bilgiler bulunur. Ruhsat sahibi olmak için 18 yaşını doldurmuş ve Türk vatandaşı olmak zorunludur. Ruhsat sahibi kişiler üretici olarak tanımlanır ve üretici sayıları ile ilgili veriler, bu ruhsatlar ve bu ruhsatlar esas alınarak hazırlanan üretici yaş çay kayıt cüzdanlarının sayılarına ait bilgilere dayanır. Aynı üretici birden fazla yaş çay kayıt cüzdanına sahip olabildiği için T.C kimlik numarasına göre yapılan sorgulama ile tespit edilen üretici sayısı ile cüzdan sayısına göre yapılan sorgulama ile tespit edilen üretici sayıları arasında farklılıklar olabilmektedir.

Çay tarımı yapılan alanlar ile üretici sayıları ile ilgili daha önceden yapılmış olan çalışmalar, yazılan kitaplar ve dergilerde zaman zaman aynı konuda ve aynı zaman diliminde aynı olması beklenen rakamların farklı olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar çalışmaları yapan kişilerin kaynak olarak Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğünden başka diğer kaynaklardan yararlanmasından kaynaklanmaktadır. Farklılıkların neden kaynaklandığı bilinmediğinden dolayı en kesin ve doğru verilerin Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü kayıtlarında bulunmasından dolayı bu veriler kullanılarak değerlendirmeler yapılmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1 MATERYAL

Ülkemizdeki çaylık alan ve üretici sayıları ile ilgili yapılan bu çalışmada materyal olarak aşağıdaki kaynaklar kullanılmıştır.

- ÇAYKUR veri tabanı
- ÇAYKUR Yıllık Faaliyet Raporları
- SAYIŞTAY ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu tarafından ÇAYKUR'un periyodik denetimleri sonucunda hazırlanan denetleme raporları
- ÇAYKUR'a ait İstatistik Bültenleri
- Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsüne ait yıllık faaliyet raporları
- Daha önceden yapılmış çalışma, proje, tez ve raporlar
- Bilimsel makaleler
- Kitaplar
- Süreli yayınlar

Ayrıca 93/5096 Sayılı Bakanlar Kurulu kapsamında çay sektöründe teknik eleman olarak çalışmış olan ziraat mühendisleri ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Böylece ülkemizde çay tarımı yapılan tüm alanlar ile ilgili gerçek ve doğruya en yakın veriler elde edilmiştir.

2.2 METOT

Çalışma kapsamında elde edilen veriler kullanım amacına uygun tablolar haline getirilmiştir. ÇAYKUR Kayıtlarına göre farklılık gösteren veriler çalışmada kullanılmamış, bunun yerine ÇAYKUR verileri esas alınmıştır. Uluslararası kuruluşlardan elde edilen Türkiye ile ilgili verilerde, ÇAYKUR kayıtları ile farklılık gösterenler için ÇAYKUR kayıtlarına göre veri düzeltmesi yapılmıştır. Veriler üzerinde EXCEL programı kullanılarak istatistiksel analizler yapılmış, üretici sayıları ve üretim alanları için grafikler oluşturulmuştur. İstatistiksel analizlerin yorumları bu alanda daha önceden yapılan çalışmalar ve yazılan kitaplardan faydalanılarak yorumlanmıştır.

3. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

- Özyurt Hasan Prof. Dr., Türkiye’de Çay Tarımının Yarattığı Sosyo-Ekonomik Etkilerin Ölçümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Meslek Yüksekokulları Serisi, Genel Yayın No:143, M.Y. O No:11, Trabzon-1989
- İlyaz Haydar, Doğu Karadeniz Bölgesinde Çay ve Fındığın Üretim Girdi ve Maliyetleri, T.C. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Köy Hizmetleri Samsun Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, Genel Yayın No:38, Rapor Serisi No: 33
- Açı, A.Fethi, Türkiye Çay İşletmeleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:129, Çalışmalar:79, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1957
- Ayfer Mahmut Prof. Dr., Dünyada ve Türkiye’de Çay Üretimi, Tüketimi ve Sorunları, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Çay Üretimi, İşlenmesi ve Pazarlanması Semineri, 27-28 Haziran 1985 Rize, Ankara, 1985
- Karakaş A.Ayşen Dr. ve Günler Nahide, Avrupa Birliği Ortak Piyasa Düzenleri Çay Alt Çalışma Grubu Çalışma Raporu, Şubat 2005, Ankara
- Anonim, Türkiye Çaycılığı Hakkında Rapor, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü,
- Anonim, Türkiye- Avrupa Ekonomik Topluluğu Çay Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Hizmete Özel, Şubat 1987, Rize
- Anonim, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel Çay İhtisas Komisyonu Raporu, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1989, Rize
- Çimen Kemal, Türkiye’de Çay Yetiştiriciliği ve Çay Sanayii, T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014

4. GENEL BİLGİLER

4.1 ÇAYIN ADI

Çeşitli ülkelerde çay için kullanılan sözcüklerin kökenini, Çin dilinde yer alan “T’e“ (tau şeklinde telaffuz edilir) ve “Cha” (ça şeklinde telaffuz edilir) kelimeleri oluşturmaktadır. (B.Kacar, 2010, s.1.)

Çince Amoy lehçesinde kullanılan “T’e” kelimesi daha çok batı dillerinde kullanılmakta olup, İngilizceye “Tea”, Fransızcaya “Thé” veya “Té”, İspanyolcaya “Te”, İtalyancaya “The”, Almancaya “Tee” şeklinde girmiştir. (A.Zihnioğlu, 1960, s.6.)

Yine, Çince Mandarin lehçesinde kullanılan “Cha” kelimesi de daha çok doğu dillerinde yaygın olup, Rusçada “Çai” , Farsçada “Ça”, Arapçada “Şay” ve Türkçede “Çay” olarak kullanılmaktadır. (<http://www.etymonline.com>)

4.2 ÇAYIN MENŞEİ

Çayın anavatanı konusundaki herkesin üzerinde mutabakat sağladığı bir bölge günümüzde hala kabul edilmemiştir. Bu konuda farklı görüşler öne sürülmektedir. İlk zamanlarda çayın anavatanının Çin olduğu zannedilmiştir. Ancak Asım Zihnioğlu 1960 yılında basılan Çay ve İklim adlı eserinde “Bu güne kadar Çin’de yabancı biten çay nebatına rastlanmadığını” söylemektedir. Bununla birlikte aynı eserde yabancı çay bitkisinin Assam’da Brahma Putra Vadisinde ormanlar arasında çokça yetiştirildiğinden bahsedilmektedir. Çay bitkisinin anavatanı konusunda çoğu araştırmacılar tarafından kabul edilen bölge, Güney Asya’da muson ikliminin tipik bir tarza da hakim ve geçerli olduğu Doğu Birmanya ile Doğu Yunnan, Kuzey Siyam ve Yukarı Hindicini ve Kuzeydoğu Hindistan’da Assam ve Doğu Tibet hudutlarının birleştiği ormanlık sahadır. Bu saha içinde yabancı çay bitkisi çokça bulunmakta olup Asya’nın diğer yerlerine de buradan nehirler vasıtasıyla yayılmış ve nehir boylarında üremiştir. (A.Zihnioğlu, a.g.e, s.14.)

4.3 ÇAYIN BOTANİKTEKİ YERİ

Çay bitkisi botanikte Angiospermae çiçek açanlar bölümünden, Dicotyledonea sınıfından ve Theaceae ya da Camellia familyasındandır. Botanikçiler tarafından genel olarak kabul edilen ismi Camellia sinensis (L.) O. Kuntze’dir. İsimdeki (L.) harfi “sinensis” sözcüğünü ilk kez kullanan Linnaeus isimli botanikçinin, O.Kuntze sözcüğü ise aynı botanikçinin sözcükleri birleştirip çayın ismini gerçekleştirmiş olmasına izafeten kullanılmaktadır. (B.Kacar, a.g.e, s.11.)

Camellia sinensis (L.) O.Kuntze olarak isimlendirilen çay bitkisinin morfolojik farklılıklar gösteren üç farklı varyetesi bulunur. (B.Kacar, a.g.e, s.11.)

- Çin çayı (*Camellia sinensis* var. *sinensis*)
- Assam çayı (*Camellia sinensis* var. *Assamica*)
- Kamboçya çayı (*Camellia sinensis* var. *Cambodiensis*)

Hindistan'da bulunan Tocklai çay araştırma istasyonuna göre ticari tasnife tabi tutularak adlandırılan çayların hepsi bu üç varyetenin melezlerinden meydana gelmiştir. (A.Zihnioğlu, 1960, s.27.) Ülkemizdeki çaylık alanların tamamı Çin çayı ve farklı melezlerinden oluşmuştur.

Şekil: Çay bitkisinin anavatanı (K.Çimen, 2014, s.8.)

4.4 BİTKİSEL ÖZELLİKLERİ

Çay bitkisi çok yıllık bir bitki olup yaprakları her zaman yeşildir. Doğal ortamda birkaç asır canlı kalabilirler. Doğal büyümeye bırakıldığında ağaç formunda 15 metreye kadar büyüebilir. Kültüre alınan çay bitkisi doğal büyümeye bırakıldığı zaman çalı formunda büyür. Kültüre alınan çay bitkisinin ömrü 100 yıldan fazladır. Ekonomik ömrü ise genetik yapısına, ekolojik şartlara, toprak özelliklerine ve uygulanan kültürel tedbirlere bağlı olarak 60-70 yıldır. (Anonim, 2012) Genel olarak dünya yüzeyindeki iyi bakımlı ve iyi şartlar altında bulunan çaylıklar 10-15 yıl içerisinde tam verim çağına ulaşırlar. (A.Zihnioğlu, a.g.e, s.39.)

4.4.1 Kök

Güçlü bir kazık kök ve çoğunlukla 2-3 sıra yan kökler ile bu yan kökler üzerinde daha çok toprak yüzeyine yakın saçak köklere sahiptir. Bazı çeşitlerde yan köklere kazık kök gibi toprak derinliklerine gidebilir. Kazık kök uygun şartlarda 1-2 metre derine inebilir.

Şekil 2: Çay bitkisinin kök yapısı

4.4.2 Gövde

Çay bitkisinin gövdesi esmer veya koyu esmer renktedir. Tohumla tesis edilmiş çay bahçelerinde bir Ocakta 4-7 adet gövde bulunur. Çelikle tesis edilmiş olan çay bahçelerinde ise bir ocakta bir gövde bulunur. Gövdenin dallanma özelliği yüksektir. Gövde ve dallar üzerinde çok sayıda gizli tomurcuk gözleri yer alır. (B.Kacar, a.g.e, s.13.)

Şekil 3: Çay bitkisinin gövde yapısı

4.4.3 Yaprak

Çay bitkisinde yaprak genel olarak geniş elips şeklindedir. Yaprak tipi şekil ve boyut olarak tür ve varyetelere göre önemli farklılıklar gösterir. Yaprak kenarları dişlidir. Ülkemizde tesis edilen çaylık alanlarda bulunan çay bitkisi Çin çayı ve bunun melezleri olduğu için yaprak boyutları genelde 3,8-6,4 cm uzunluğunda ve 1,0-2,2 cm genişliğindedir. Ancak bazı türlerde yaprak ebatları verilen bu ölçülerden daha büyüktür. Yaprak kenarlarındaki diş sayısı 30'dan fazladır. Yaprak ayası çoğunlukla deri gibi koyu mat yeşil, üst yüzey tüsüzdür. Tomurcuk yüzeyinde sık veya seyrek şekilde renksiz tüyler bulunur. Yapraklarda da hafif şekilde bu tüylerden bulunabilir. Yaprakların yan damarları çoğunlukla belirsiz olup 8-10 çifttir. Yaprak sapı kalın ve güçlü olup yaprağın dik durmasını sağlar. Yaprak sapının boyu bitkinin beslenme durumu ve tipine göre önemli farklılıklar gösterir.

Şekil 4: Yaş çay yaprağı ve sürgünü

Yaş çay ürünü, çay bitkisinin taze ve körpe yapraklarından meydana gelen ve “Sürgün” olarak isimlendirilen bölümü olarak tanımlanır. Yaş çaylar bu şekilde hasat edildikten sonra çeşitli fabrikasyon işlemlerinden sonra farklı tip, özellik ve isimler altında piyasaya sürülür. En kaliteli yaş çay sürgünü tepe tomurcuğu ile bunu takip eden birinci ve ikinci yapraktan meydana gelir. İki buçuk yaprak olarak isimlendirilir. Yaş çay yapraklarının bu şekilde hasat edilmesi ve uygun şekilde işlenmesi elde edilen son ürün çayın daha kaliteli olmasına neden olur. Çünkü çaya kendine has tat, koku, aroma ve diğer karakteristik özellikleri kazandıran biyokimyasal ve kimyasal bileşikler en çok bitkinin bu bölümlerinde bulunur.

4.4.4 Çiçek

Çay bitkisinde çiçek tomurcukları küçük kürecikler şeklinde olup yaprak koltukları altındaki gözün bir veya iki tarafından yana doğru sarkan birer kısa sap üzerinde bulunurlar. Çay çiçeği beyaz renkli hafifçe güzel kokulu ve ortalama 3 Cm çapındadır. Çay bitkisinin çiçek tomurcukları iklim şartlarına bağlı olarak Haziran sonu ve temmuz ayının başlarında oluşur. Erken çiçek Ağustos ayının ortalarında görünür. En çok Ekim ve Kasım aylarında çiçek görünür. Aralık ayı içerisinde çiçekler azalmaya başlar ve bu ay sonu itibari ile tamamen sona erer. (A.Zihnioğlu, a.g.e, s.37.)

Şekil 5: Çay çiçeği

4.4.5 Meyve (Tohum)

Çay bitkisinde tohumun oluşması yaklaşık 1 yılda tamamlanır. Meyveler olgunlaşmadan önce yeşil renkli olup kalın kabuklu, yaklaşık 2,5 cm çapında ve 1-4 bölmelidir. Meyve sapı da kısadır. Meyvenin her bölümünde genel olarak 1 tohum oluşur. Meyve olgunlaştığı zaman tohumlar kahverengi olur ve bölmeler açılarak tohumlar dökülür. Tohumlar yuvarlak şekillidir. Bir bölüm içerisinde yan yana bulunan tohumlarda genelde şekil yuvarlak olmayıp bir tarafı düzdür. Tohumların çapı genel olarak 1-2 cm dir. Yüzeyleri tüysüz sert kabukludur.

Şekil 6: Meyve

Şekil 7: Tohum

4.5 İklim ve Toprak İstekleri

Çay bitkisinin ideal iklim isteklerini belirlemek çok güçtür. Çünkü bu, toplam yağış ve dağılışları, ortalama ve uç sıcaklıkları, hava ve toprak neminin ortalamaları ve değişimleri, rüzgar ve niteliği, toprak ve özellikleri, yörenin denizden yüksekliği ve bulunduğu enlem derecesi gibi birçok etmenlerin birbirleri ile ve çay bitkisi ile olan ilişkilerine bağlıdır.(M.Ayfer, 1985, s.15.)

4.5.1 Sıcaklık

Çay ekolojilerinde yıllık ortalama sıcaklığın 14°C'nin altında olması istenmez. Özellikle vejetatif gelişme süreci içerisinde düzenli bir sıcaklık ve bu sıcaklığın sürekli olarak 12,5°C'nin üstünde olması gerekir. Kış aylarındaki kar yağışları, donlar ve soğuklar, özellikle bunların süreleri ve düzeyleri, çay bitkilerinin yıllık sürgün oluşturma sürecini büyük ölçüde etkiler. Örneğin, Sri Lanka, Endonezya, Güney Hindistan'da ve Kenya'da don olmadığından, sürgün gelişmesi yıl boyunca devam eder. Bu ülkelerde yılda 11 ay ürün hasadı yapılır. Kuzey Hindistan, Kızıl Çin, Formoza, Pakistan ve Japonya'da çayın toplanması ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde 7-8 ay sürer. Daha kuzey enlemlerdeki Türkiye, Kafkasya ve İran'ın çay toplama süreleri yılda ancak 5,5-6 ay kadardır. (*M.Ayfer, a.g.e, s.15.*) Ayrıca çay bitkisinin ideal gelişimi için sıcaklığın 32°C'nin üzerinde olmaması gerekir.

4.5.2 Yağış

Vejetatif ürüne dayalı bir bitki olan çayın suya gereksinimi yüksektir. Bu nedenle çay bitkisinin normal gelişebilmesi için toplam yıllık yağışın 2000 mm.den az olmaması ve bu yağış miktarının aylara göre dağılımının düzenli olması gerekir. Sağanak şeklindeki yağmur yerine ağır ve ağır ve sürekli yağın yağmur daha uygundur. Ekonomik çay tarımı için gelişme mevsimi içerisinde 1200 mm.nin üzerinde yağış istenir. (*B.Kacar, a.g.e, s.19.*)

4.5.3 Rutubet

Çay bitkisinin yetiştirildiği bölgelerde bağıl nemin en az % 70 olması gerekir. (*B.Kacar, a.g.e, s.19.*) Ülkemizde çay tarımının en yoğun olarak yapıldığı Rize ilinde yıllık ortalama bağıl nem miktarı % 75 tir. (*Anonim, 2013*)

4.5.4 Toprak

Çay bitkisi asit reaksiyon gösteren topraklarda iyi yetişir. Toprak pH derecesinin 4,5-6 arasında olması istenir. Topraktaki kireç fazlalığı çay bitkisi için iyi değildir. Ancak % 0,5-1 kireç oranına karşı dayanıklıdır. Vejetatif gelişmesini iyi yapabilmesi için toprak ta kullanılabilir azot miktarının yüksek olması istenir. En ideal azot miktarı aralığı % 015-0,25 tir. Killi ve çok ağır topraklar da çay bitkisi için iyi değildir. Taban suyunun yüksek olması istenmez. Genel olarak çay, derin, serin, humuslu ve asit karakterde olan laterit topraklardan hoşlandığı söylenebilir. (*K.Kartal, M.Kinez, s.4, 1964*)

5 ÇAYIN TARİHİ

5.1 DÜNYA ÇAY TARİHİ

Çayın dünyada ilk defa Çin’de kullanıldığı bilinmektedir. Çin mitolojisine göre San Huang döneminin (MÖ 3000-2700) üç imparatorundan ikincisi olan Shen Nong tarafından MÖ 2737 yılında çay keşfedilmiştir. İmparator yaptığı bir gezi sırasında ormanlık bir alanda dinlenirken su kaynatılan kaba düşen kuru yaprakların oluşturduğu kahverengi suyun insanda dinçlik ve zindelik oluşturduğunu gözlemlemiştir. Kaynar suya kuru yaprakları düşen ağacın yabancı çay ağacı olduğunun anlaşılması üzerine çay keşfedilmiştir. İmparator kurmuş olduğu çay bahçeleri ile çayın yararlı bir bitki olduğunu halka anlatmaya çalışmış ve çay tarımını geliştirmek için çaba harcamıştır. (*B.Kacar, a.g.e, s.1.*)

Ünlü filozof Conficyus MÖ 500 yıllarında çaya ait bilgileri derleyip toplamış ve yararı nedeni ile halka çay yetiştirmelerini ve çay içmelerini önermiştir. (*B.Kacar, a.g.e, s.1.*)

Çin’de Buda rahipleri çay kültürünü yerleştirme ve yaymada büyük ölçüde aracılık yapmışlardır. Kendilerini insanüstü bir varlık olarak kanıtlayabilmek için bol çay içerek uzun süre uykusuzluğa dayanmışlar ve çayı Buda mezhebinin adeta bir sembolü haline getirmişlerdir. Bu mezhebin ülke içerisinde ve dışında yayılmasını isteyen Budist rahipler çayın Çin’de ve komşu ülkelerde kısa sürede yaygınlaşmasına yardımcı olmuşlardır. (*B.Kacar, a.g.e, s.2.*)

Budistler mitolojide çayın menşeyini Büyük Budist Prens Rahip Daruma’ya atfederler. Bundan dolayı da çay bitkisine kutsiyet izafe ederler. Efsane şöyledir:”Rahip Daruma, Hindistan’dan kalkıp Çin’e geldiğinde (MS 520) itikafa çekilmiş olduğu günlerden birinde uykusunun geldiğini hisseder. Bu hali günah sayan Daruma, göz kapaklarını koparıp atar ve böylece gözlerinin ebediyen kapanmamasını önler. Daruma’nın göz kapaklarına ait parçaların düştüğü toprak üzerinde bir müddet sonra yepyeni bir bitki büyüdüğü görülür ki bunun yapraklarından hazırlanan içki uyku halini giderir. Çay bitkisinin Budistler arasında yayılmasının ve tutulmasının başında bu inanış vardır. Gerek Japonya ve gerekse Çin’de ki Budistlerin Rahip Daruma’nın ruhuna ve aşkına diyerek seremoni şeklinde çay içmeleri yaygın bir adettir. (*A.Zihnioğlu, s.6, 1960.*)

476-542 yıllarında Türk tacirler Moğolistan sınırında çay ticaretine başlarlar. 593 yılında Japon Budist rahipler çay bitkisini ülkelere götürürler. Japonya’da çay tarımı yine Budist rahipler sayesinde 805 yılında başlamıştır. Çay hakkındaki bilgiler 850 yılında Araplara ulaşır. (*Anonim, a.g.e, s25, 2014*)

Çaya ait ilk bilgiler MÖ 350 yılında Ku P'O tarafından yazılmış olan "Ere Ya" adındaki eski Çince bir lügatte yer almıştır. 593 yılında Japonya'da yayınlanan kitaplarda çayla ilgili bilgiler yer alır. Çayın babası olarak bilinen Li Yu, çay hakkında bilinen her şeyi bir araya toplayarak Çay Klasiği "Cha Ching" isimli çayla ilgili ilk el kitabını yazar. Bu kitap aynı zamanda "Türk" ve "Çay" kelimelerinin birlikte kullanıldığı ilk yazılı kaynaktır. Li Yu, bu eserinde, en ideal çayın, Türk süvarisininin deri çizmeleri gibi boğumlu yapraklardan elde edilen çay olduğunu belirtmektedir. Çay üzerinde dikkate değer ilk kitap Budist rahip Aesai tarafından Kitcha-Yojoki (Çay İçerek Sağlıklı Kalmanın Yolları) ismi ile iki cilt halinde 1211 yılında Japonya'da yazılır. (Anonim, a.g.e, s.21, 2014, B.Kacar, a.g.e, s.2.)

1559 yılında Venedikliler, 1598 yılında İngilizler ve 1600 yılında Portekizliler çayı görüp tanımışlardır. (Anonim, s.II, 1985, B.Kacar, a.g.e, s.2.)

İngilizler çayı tanıdıktan sonra Kraliçe 1. Elizabeth tarafından verilen bir imtiyaz ile Doğu Hindistan Şirketi kurulur. Bu çayın uluslararası bir ürün haline gelmesinde önemli bir adım olmuştur. 1610 yılında Hollanda Doğu Hindistan Şirketi çayı Avrupa'ya getirir. (Anonim, a.g.e, s.29, 2014.)

Çay, Avrupa'ya getirildikten sonra ilk başlarda Avrupa ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'nde yeteri kadar ilgi görmemiştir. Bunda bazı doktorların çayın her yerde bulunabilen bir ottan başka bir şey olmadığı şeklindeki yazıları ve Almanya ve Hollanda'da bazı papaz ve doktorların çayın insana zararlı olduğunu, Çinlilerin bu yüzden kuru ve zayıf kaldıkları yönündeki görüşleri etkili olmuştur. 1658 yılında Londra'da yayınlanan gazete ilanlarında çayın insan sağlığına faydalı olduğu ve üstün nitelikli Çin çayının içilmesi için halka duyurular yapılmıştır. Fransız doktorlar 1671-1685 yıllarında çayın yararlı olduğunu etkili bir şekilde savunmuşlardır. Bu ve benzeri çalışmalar sonucunda çay Avrupa'da yayılmaya başlamıştır. (Anonim, s.II, 1985, B.Kacar, a.g.e, s.2.)

1650 yılında Peter Stuyvesant, Amerika'da o sırada bir Hollanda yerleşimi olan New Amsterdam'da ki (New York) kolonistlere ilk çayı verir. Amerika'da çay tarımı 1890-1915 yılları arasında Dr. Charles U. Shepard tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak çay üretiminin fazla işgücüne ihtiyaç duyması ve maliyetinin yüksek olması nedeniyle çayın ihtiyacının ithalat ile karşılanması yoluna gidilmiştir. (Anonim, a.g.e, s.31, 2014, B.Kacar, a.g.e, s.2.)

1684 yılında Java'da çay tarımı yapılmaya başlanır. Java'ya çay Alman Doğa Bilimcisi Andreas Cieyer tarafından getirilmiştir. Daha sonra Endonezya'da çay endüstrisinin babası olarak bilinen J.L.Jacobson Endonezya'da 1827 ve sonraki yıllarda çay tarımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. (Anonim, a.g.e, s.33, 2014, B.Kacar, a.g.e, s.2.)

1824 yılında Seylan'da (Sri Lanka) ki botanik bahçelerine ilk çay dikimi yapılır. İngilizler 1867 yılında çay kültürünü Seylan'a taşırlar. 1869 yılında Seylan'da ki son derece verimli olan kahve tarlaları kahve yanığı hastalığı nedeni ile büyük zarar görür. Bu nedenle 1877 ve 1878 yıllarında üreticiler çay tarımına yönelir ve çay tarımı hızla gelişir. (Anonim, a.g.e, s.41, 2014.)

1835 yılında Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'ın Assam bölgesinde ilk deneysel çay bahçelerini kurar. 1836 yılında İngilizler çay kültürünü Hindistan'a taşırlar. 1841 yılında Hint Sağlık Örgütü'nde sivil bir cerrah olan Dr. Campbell Hindistan'ın Darjeeling bölgesinde ilk çay ekimini başlatır. (Anonim, a.g.e, s.39, 2014.)

1847 yılında Rusya'da çay tarımına başlanır. Ancak daha sonra bahsedilecek olan Kars, Ardahan, Artvin, Rize ve Batum ile birlikte Kafkasya'da zirai incelemeler yapmak üzere görevlendirilen Prof. Dr. Ali Rıza Erten'in buralarda yapmış olduğu izlenimlerini kaleme aldığı eserinden bahseden Ali Rıza Saklı "Türk Çayının Dünü ve Bugünü" isimli kitabının 53. Sayfasında, Ali Rıza Erten'in "Rusların 1833 tarihinde yanlış yer seçiminden dolayı başarısız olduklarını, 1892 yılında Çin, Hindistan, Japonya ve Seylan'a çayın yetiştirme şartlarını ve işleme tekniğini incelemek üzere bir ilim heyeti gönderdiklerini, bu heyetin beraberlerinde 6.000 çay fidanı ve bir kaç yüz kilo çay tohumu ile geri döndüğünü, getirilen fidan ve tohumların Tiflis, Sohum ve Kutais'teki bahçelerde dikmeleri ile yapılan deneme üretiminden başarılı sonuç alındığını ve bundan sonra Rusya'da çay tarım alanlarının genişlemeye başladığını söylemektedir. Rusya'da çay tarımının başlangıcı önemlidir. Çünkü ülkemizde çay tarımı konusunda yapılan ilk ciddi çalışmalar Rusya'da ki çay tarım alanlarının ve sanayisinin yerinde incelenmesi ve Rusya'dan temin edilen çay tohumları ile fidan üretilmesi sonucunda başlatılmıştır.

1878 yılında Afrika kıtasında ilk çay bahçeleri Malavi'de kurulur. Bundan sonra diğer Afrika ülkelerinde çay yaygınlaşmaya başlar. 1898 yılında çay İran'da yaygınlaşır. 1899 yılında Kasef Al Saltaneh adıyla bilinen Prens Muhammed Mirza, Hindistan'dan çay ithal edip Lahijan bölgesinde çay ekimini başlatır. 1903 yılında ise Kenya'da çay tarımı başlar. (Anonim, a.g.e, s.39, 2014.)

5.2 TÜRKİYE ÇAY TARİHİ

5.2.1 Cumhuriyet Öncesi Dönem

Çayın Anadolu topraklarına ne zaman geldiği araştırmacılar arasında tartışma konusu olsa da Besim Ömer'in "Çayın Memalik-i Osmaniyye'ye zaman-ı duhulünü tahkik edemedim. Lakin Avrupa'ya naklinden mukaddem vatanımızda revaç bulunduğu şüphe yoktur" tespitinden hareketle 16. Yüzyılın sonlarında Türk halkı arasında çayın bilindiği ileri sürülebilir. Bu hususta en eski kayıtlar Evliya Çelebi'nin 1631 yılına ait İstanbul izlenimlerinde yer almaktadır. Kahvenin haram olduğuna dair fetvaların verildiği bu dönemde Evliya Çelebi, çayın nerelerde ve nasıl kullanıldığından ve faydalarından bahsetmiştir. (Anonim, a.g.e, s.17, 2014.)

Çoğu kaynakta Türklerin çayla, Anadolu'ya girmeden önce Orta Asya'da tanıştıkları bilgisine yer verilmektedir. Abdül'l Kayyum Nasiri'nin, Fevakihi'l-Cülesa adlı eserinde çayı ilk içen Türk'ün Hoca Ahmet Yesevi olduğu belirtilmektedir. Hoca Ahmet Yesevi, misafir olduğu Türkmen komşusunun evinde ilk kez çay içmiş, içtiği sıcak çayın sağlığına faydası dokunması üzerine bu içeceğin şifa niyetine içilmesi için dua ettiği söylenmektedir. (Anonim, a.g.e, s.18, 2014.)

Çoğu yazılı kaynakta Osmanlı İmparatorluğu zamanında çay tarımı ile ilgili çalışmaların ilk kez 1880'li yılların sonlarına doğru başladığı yazılır. Ancak son dönemlerde Osmanlı Arşivlerinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan belgelere göre çay ile ilgili bilgilerin ve çay tarımı konusundaki çalışmaların daha eskiye dayandığı anlaşılmıştır.

Anadolu'da henüz çay tarımının söz konusu olmadığı zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun, çay ihtiyacını küçük miktarlarla da olsa ithalat yolu ile karşıladığı görülmektedir. 1777 tarihli atariyye ve 1816 tarihli bir gümrük defterinde çay kayıtlarına rastlanır. Osmanlı döneminde çay üretimine ilişkin ilk resmi ve somut bilgi 1879 yılına ait Trabzon salnamesinde kayıtlıdır. Ali Rıza Saklı tarafından yazılan "Türk Çayının Dünü ve Bugünü" isimli 444 sayfalık kitabın 49, 50 ve 51. sayfalarında, bu konu üzerinde çalışma yapan Yard. Doç. Dr. Kemalettin Kuzucu ve araştırmacı yazar Muhammet Safi'nin tespit ve görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"1. Rize Sempozyumuna bir tebliğ sunan Yard. Doç. Dr. Kemalettin Kuzucu'nun verdiği bilgiler şu şekildedir: 1879 yılına ait Trabzon salnamesinde, vilayet merkezi olan Trabzon'un yanında, bağlı sancak ve kazalarda çay yetiştiği kayıtlıdır. Sayısal değer olarak Lazistan sancağının Hopa kazasında 20.000, Arhavi nahiyesinde 5.000 olmak üzere toplam 25.000 kıyye çay yetiştiği belirtilmektedir ki bu rakamın bugünkü ölçü sisteminde karşılığı 32,075 tondur. Yalnızca Hopa ve Arhavi'de ki 32 tonluk çay üretimini ciddi bir rakam olarak

düşünmek gerekir. Halk arasında Moskova Çayı olarak bilinen bu bitki aslında halis Çin çayı idi. Salname o yılın üretimini düşük değerlendirmiş ve bunun nedenini de yaprakların işleme tekniğinin iyi bilinmemesine bağlamıştı.

Bu bilgileri şüphesiz önemsemek gerekir. Ancak bilgilerin başka belgelerle desteklenmesi ve açıklığa kavuşturulması gereklidir. Nitekim Muhammet Safi tarafından konu hakkında aşağıdaki bilgiler nakledilmiştir.

1879 tarihli Osmanlıca bir belgede, henüz bugünkü çay bitkisinin yetiştirilmediği bir tarihte, Rize'deki ormanlarda kırlarda ve halkın bazılarının bahçelerinde bol miktarda keşfedilen bir tür çay ağacından bahsedilmektedir. Bu belgeye göre yöre halkı bu bitkiyi, emek ve akçe sarf ederek terbiye edip yapraklarını kilosu on mecrediye karşılığında satmaktadır. O zamanın hükümeti tarafından gümrük vergisi alınan bu çaya benzeyen bitkiden, ayrıca orman vergisi de alınmak istenmektedir. Rusya hükümeti bu bitkiden vergi namına bir şey almadığından bu çayların kaçak olarak yurt dışına çıkacağından endişe duyulmaktadır. Trabzon valiliğinin yazısı üzerine Osmanlı Hükümeti bu bitkiden örnekler istiyor. Orman Bakanlığının da kontrolünde olmak kaydıyla bunun yararlı olup olmadığı araştırılıp ondan sonra tarımının yapılmasına ve yaygınlaştırılmasına teşebbüs edilmesi tavsiye olunmuştur.

Yazar bu tarihlerde yörede ticareti yapılan bu bitkinin yaban mersini (likapa) olduğunu iddia etmektedir.

Her iki araştırmacının farklı belgelere dayalı olarak bahsettiği çay, muhtemelen aynı nesnedir. Ancak her iki araştırmacının ellerindeki bilgilere göre görüş belirterek bunun şimdiki bildiğimiz çay (Camellia sinensis) yahut yaban mersini (likapa) olduğunu öne sürdüklerini anlıyoruz.

Osmanlı dönemin yörede yetişen nesnenin çay olduğu görüşüne karşılık; o tarihlerde Hopa ve Arhavi'de çay yetiştirilseydi, Çin ve Japonya'dan fidan ve tohum getirme çabasına girişilmemesi gerektiği akla gelmektedir. Söz konusu bitkinin yaban mersini(likapa) olduğu görüşüne karşılık ise yörenin hemen her yerinde bolca bulunan bu bitkinin para karşılığı satılması akla yatkın gelmemektedir.”

Çayın henüz Anadolu'da yaygın olarak yetiştirilmediği, satın alınmaya kalkıldığında çok pahalı olduğu 1880'li yıllarda halk arasında tadı çaya benzeyen bitkilerle ilgili arayışlar devam etmiştir. Bu çalışmaların bir tanesi de 1886 yılında Trabzon'da yapılmıştır. Trabzon'da yetişen bir bitkiden topladığı yaprakları işleyerek çay haline getiren Buharalı Yusuf, bu çayın patentini almak için Ziraat Nazırlığına(Tarım Bakanlığı) müracaat eder. Hazırladığı çay numunesini Padişah II. Abdülhamit' e sunar. Buharalı Yusuf'un çalışmasını dikkate alan

Padişah durumun incelenmesi için Trabzon'a bir heyet gönderir. Ancak bu girişim çay tarımı açısından sonuçsuz kalır. Mustafa Duman tarafından yazılan Çay Kitabı isimli eserde bu dönemde yapılan denemelerden “Bursa çayı” ve “Akşehir çayından bahseder. 1882 yılında Bursa’da yapılan bir çalışmada yapraklarından çay elde edilen bir ağaç olduğu iddia edilir. İddianın yaygınlık kazanması üzerine ağacın yaprakları tahlil için yurtdışına gönderilir. Tahlil sonucunda yapraklarda, çayda bulunması gereken teobromin maddesinin olmadığı anlaşılmıştır. “The de Brussa” yani Bursa çayı olarak isimlendirilen bu ağaç aslında ayı üzümü ağacıdır. Bereketzade İsmail Hakkı tarafından yazılan anı kitabı “Yad-Mazi” de Akşehir çayı olarak bilinen çayın da aynı şekilde tahlil için yurtdışına gönderildiği ve tahlil sonuçlarına göre gerçek çay olmadığından bahsedilir. (Anonim, a.g.e, s.28, 2014.)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çay üretmek için ilk ciddi çalışmaların girişim 1880 yıllarının sonunda yapılır. Mekteb-i Mülkiyeyi Şahane mezunlarından Mudanya Kaymakamı Hasan Fehmi tarafından İstanbul’da 1891 yılında iki cilt halinde yayınlanan “Coğrafya-yı Sınai ve Ticari” isimli kitapta bu konuda bilgilere yer verilir. Kitabın 107. Sayfasında çay fidanlarının zamanın Ticaret ve Ziraat Naziri İsmail Paşa Hazretleri aracılığı ile Çin’den getirildiği yazılır. (F.Sultan Kar, s.5, 2012, Anonim, a.g.e, s.19, 2014.)

Çin’den getirilen fidanlar Bursa’da dikilmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştır. Kitapta bu denemenin hangi tarihte yapıldığına dair bir bilgi de verilmemiştir. (A.R. Saklı, s.41, 2008)

Bir başka denemede Japonya’dan getirtilen çay tohumları ile yapılmıştır. Bu denemenin 1888 yılında yapıldığı ve 1892 yılında yeniden denendiği ifade edilmekle birlikte nerede dendiğine dair bir bilgiye yer verilmemiştir. (A.R. Saklı, a.g.e, s.42)

Çayla ilgili Osmanlı arşivlerinde ulaşılabilen en eski tarihli belge II. Abdülhamit tarafından numune çiftliklerinde çay bitkisinin yetiştirilmesi ve tarımının başlatılması için altyapı çalışmalarının başlatılması emri ile bu emir doğrultusunda yapılan çalışmaların bir sonucunu teşkil eden zamanın Orman, Madenler ve Tarım Bakanı Selim Paşa tarafından bir rapor halinde padişahın bilgilerine sunulan 23.04.1895 tarihli “Çay Fidanları Yetiştirilmesi Hakkında Tarifname” isimli belgedir. Ancak bu belgeden daha eski tarihli bir belge daha vardır ki bu da yine Selim Paşa’nın Orman, Tarım ve Madenler Bakanlığı’nın bütçesi ve gelir gider durumu ile ilgili geniş bilgiler verdiği yazısına bir ek olarak saraya sunduğu ve içerisinde “ padişahımızın buyrukları doğrultusunda Bursa’dan iki sepet derununda getirtilen çay fidanlarının saraya takdim edildiğinin ve bunların hemen dikilmesi icap ettiğinin” ilave olduğu 13.05.1894 tarihli belgedir. (Anonim, a.g.e, s.22, 2014, A.R. Saklı, a.g.e, s.42-43)

Osmanlı arşivinden temin edilen belgelerden anlaşıldığına göre II. Abdülhamit döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda çayla ilgili çalışmaların yapıldığı ancak başarılı sonuçlar elde edilemediği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi Padişah'a sunulan "Çay Fidanları Yetiştirilmesi Hakkında Tarifname" başlıklı raporun ikinci ve dokuzuncu paragraflarından anlaşılmaktadır. İkinci paragrafta " Çay için hafif ve orta dereceli, killi, verimli ve serin arazi tercih olunur. Fazlasıyla rutubetli ve serin topraklar asla yaramaz." denilmektedir. Bu tespit yanlış olup çay için bol yağışlı ve rutubetli iklim koşullarına ihtiyaç vardır. Dokuzuncu paragrafta ise aynen şunlar söylenmektedir. "Çay ağacı, Osmanlı topraklarının pek çok yerinde yetiştirilebilir. Çayın tabiatına uygun vilayetlerimiz ise, Erzurum, Sivas, Ankara, Bursa, Aydın, Adana, Halep, Suriye vilayetleri ile İstanbul civarlarıdır. Bu bitkinin buralarda yetiştirilmesi için çalışmalar yapılacaktır." Ne yazık ki çay yetiştirilebilecek yerler arasında Rize sayılmamıştır ve sayılan yerlerin hiçbirisi çayın yetiştirilmesine uygun iklime sahip değildir. (A.R. Saklı, a.g.e, s.42-43)

Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında ve 1900'lü yılların başlarında çay tarımı ile ilgili kayıtlarda yer alan ciddi ve resmi çalışmalardan başka yöre halkının bilinçli veya bilinçsiz olarak çeşitli çalışmalar yaptıkları konusunda da çeşitli hatıralar ve bilgiler de bulunmaktadır.

Çarlık Rusya'sı döneminde bölge insanı geçimini kazanmak için işçi olarak Rusya'ya gider. Buralarda çalışır ve kazandıkları paralar ile geçimlerini sürdürürlerdi. Buralara giden bölge insanları Batum'da ki çay topraklarında çalışıyorlardı. Yani ülkemizde çay sektöründe günümüzdeki duruma benzer bir şekilde nasıl Gürcistan uyruklu kişiler çay sezonunda ülkemiz gelerek çay toplama, nakliye ve fabrikasyon işlerinde çalışıyorlarsa o zamanlarda da bölge insanı Batum ve etrafında bulunan diğer yerleşimlerdeki çay topraklarında çay işlerinde çalışıyorlardı. Bunlar memleketlerine dönerken peşlerinde çay fidanı ve çay tohumları getirerek bunları bahçelerine, yol kenarlarına, evlerinin önlerine süs bitkisi ve ya çit bitkisi olarak veya çay yetiştirmek amacı ile dikerlerdi. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere yöre insanının, 1800 yıllarının sonlarında ve 1900'lü yılların başlarında çalışmak üzere Batum ve çevresine giderek buralarda çay işlerinde çalışan gurbetçiler sayesinde çay bitkisinden haberleri vardı. Ancak bilinçli olarak çayın Rize ve yöresinde yetiştirilmesi konusunda birkaç kişi dışında ciddi çalışma yapan veya bu konuda düşünen olmamıştır. (Anonim, a.g.e, s.44, 2014.)

Çayın Rize ve çevresinde yayılması için çalışmalarda bulunan öncülerden birisi Seferoğlu Ahmet'tir (Ocaklı). Batum'dan mısır, fındık ve diğer ihtiyaç malzemeleri ile ilgili ticaret yapan Seferoğlu Ahmet, burada gördüğü çay bitkisinin aynı iklime sahip Rize'de de yetişebileceğini düşünerek getirip bahçesine diker. Daha sonra yetiştirdiği çay fidanı ve tohumlarını komşularına da dağıtır. 1912 yılında Batum'dan dönerken fındık çuvalları içerisine doldurduğu çay tohumlarını Arhavi'ye getirir ve Cuma namazında tohumları halka dağıtacağını duyurur. Yöre halkı ilk kez gördüğü bu bitkiyi alıp diker. Böylece bölge halkının daha sonraki yıllarda çay tarımı için yapılacak olan çalışmalara daha kolay adaptasyon sağlanması ve çay tarımı ile ilgili bir altyapının oluşturulması sağlanmıştır. (Anonim, s.422, 2014,)

Çay bitkisine ilgi duyan ve bu bitkinin Rize'de de yetiştirilebileceği konusunda çalışmalarda bulunan diğer bir isim de Mustafa Hulusi Efendi'dir. (Mustafa Hulusi Karadeniz) M. Hulusi Karadeniz Rize Ticaret ve Ziraat Odası Başkanlığı görevini yaptığı dönemde 1912 yılında Rize ve Batum'un iklim benzerliğine sahip olması nedeni ile Batum'da yetişen çay bitkisinin Rize'de de yetişebileceğini düşünmüş ve bir seyahat sırasında ceketinin cebine koyarak getirmiş olduğu çay tohumlarını evinin bahçesine dikmiş ve bu tohumların çok güzel büyüdüğünü görmüştür. Kendisi gibi Batum'dan çay tohumu getirip bunu evlerin bahçelerine ve yollara diken kişilerin çalışmalarını da görüp elde ettiği tecrübeleri Halkalı Ziraat Mektebi hocalarından Ali Rıza Erten ile paylaşmıştır. M. Hulusi Karadeniz daha sonra Ziraat umum Müdürü Zihni Derin'in bölgeye yapacağı ziyaret öncesinde kendisine bir mektup göndermiş ve bu mektubunda Rizelilerin Batum'a giderek çay tarlalarında çalıştıklarını, Rize'ye döndüklerinde peşlerine getirdikleri çay tohumlarını evlerinin bahçelerine diktiklerini, bu tohumların iyi yetiştiğini, fakat çay ziraatı hakkında yeterli biyoloji, kimya ve fizyoloji bilgisine sahip olmadıklarını yazmıştır. (Anonim, a.g.e, s.42, 2014,)

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde çay bitkisi üzerinde ilk ciddi çalışma Halkalı Ziraat Mektebi Alisi hocalarından Ali Rıza Erten tarafından yapılmıştır. 1917 yılında meydana gelen Komünist ihtilal sonrasında Rusya 1. Dünya savaşından çekilmiştir. Bunun sonucunda Kars, Ardahan, Artvin, Rize ve Batum gibi illerimiz işgalden kurtulmuştur. Rusya'dan geri alınan bu iller ve Kafkasya'da zirai incelemeler yapmak üzere bir heyet görevlendirilmiş ve Ali Rıza Erten de bu heyet içinde görev almıştır. Gezi sırasındaki gözlem ve incelemelerini 1921 yılında Yeni Türkiye Gazetesinde makaleler halinde yayınlamış, daha sonra burada yayınlanan makalelerini bir araya toplayarak "Şimali Şarkı Anadolu ve Kafkasya'da Tetkikatı Ziraiye" adı altında rapor olarak İktisat Vekaletine sunmuştur. Ali Rıza

Erten'in hazırladığı rapor ilk defa 1924 yılında İstanbul Sanayi Nefise Matbaası'nda "Çay, Limon, Mandalın, Portakal, Bambu Ziraatı" adı ile kitap olarak yayınlanmıştır. Bir yıl sonrada rapor bu kez İktisat Vekaleti tarafından kitap halinde yayınlanmıştır. Ali Rıza Erten bu raporunda, çayın Ruslar tarafından Batum'da başarılı bir şekilde yetiştirildiğini, Rusların birçok fabrikalar işlettiklerini, çayın aynı iklime sahip Rize ve bölgesinde de yetiştirilebileceğini ve bunun Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı açısından önemli olduğunu ifade etmiştir. (R.Arer, 1969, s.60, Anonim, a.g.e, s.32, 2014, Dr. Ş.R. Hatipoğlu, 1939, s.13, A.R. Saklı, a.g.e, s.51.)

5.2.2 Cumhuriyet Dönemi

Ülkemizde çay tarımı konusunda cumhuriyet döneminde yapılan çalışmalar 1923 yılında Ziraat Umum Müdürü Zihni Derin'in Rize ziyareti ile başlar.

Çarlık Rusya'sı zamanında Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan halk hiçbir engelle karşılaşmadan Rusya'ya gidip buralarda çalışıyor hem para kazanıyor hem de bölgede olmayan ihtiyaç malzemelerini buralardan temin edebiliyorlardı. 1. Dünya savaşından sonra Çarlık Rusya'sının çökmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra bölge halkın artık kolayca çalışmak için Rusya'ya gidemediler. Elleriinde olan Rus paralarının da tedavülden kaldırılması nedeniyle bu paraları da harcayamadılar. Bu nedenle bölgede geçim sıkıntısı başlamış olup zayıflayan devlet otoritesi nedeniyle de bölgede eşkıyalık olayları artmıştır. Bir taraftan ekonomik zorluklar bir taraftan güvensizlik, eşkıya ve isyan olaylarıyla karşılaşan geç Türkiye devleti bölgede huzur ve güveni sağlayıcı önlemlerin saptanması amacıyla bir komisyon oluşturdu. Bu komisyona İktisat Bakanlığı adına Ziraat Genel Müdürü Zihni Derin de katılır. Zihni Derin, bölgenin ekonomik olarak kalkınabilmesi için yapılacak olan çalışmaların belirlenmesinde Ali Rıza Erten tarafından hazırlanan rapordan ve Mustafa Hulusi Karadeniz'in görüşlerinden istifade eder. Bölgenin tarımsal ve ekonomik açıdan kalkınabilmesi için önce Rize'de bir fidanlık kurulmasına karar verilir. Zihni Derin bu fidanlığın kurulması ve araştırmalar yapmak üzere 1923 yılına Rize'ye gönderilir.(A. Zihnioğlu, s.13-15, 2010)

Zihni Derin, Rize'ye geldikten sonra o zamanlar Garal Tepesi olarak bilinen şimdiki Atatürk Çay ve Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'nün bulunduğu yerde hazineye ait olan 15 dekarlık arazinin fidanlık olarak tesis edilmek üzere tahsis edilmesini sağlar. Daha sonra Rize'de ziraat memuru olarak görev yapan İbrahim Bey'i çay, mandalina, limon ve portakal yetiştiriciliği üzerinde incelemeler yapmak, tohum ve fidan satın almak üzere Batum' a gönderir. İbrahim Bey'in Batum dönüşünde beraberinde getirdiği bir miktar

ay fidanı, çay tohumu ve mandalina fidanlarını yeni kurmuş olduğu fidanlığa diker. Daha sonra kendisi de Batum'a giderek burada Ruslar tarafından kurulmuş olan çay bahçelerini, çay fabrikasını ve Astropikal Bitkiler Araştırma İstasyonunu inceler. Dönüşünde beraberinde getirdiği çay tohumu, çay fidanı ve çeşitli narenciye fidanlarını Garal Tepesi'nde kurmuş olduğu fidanlığa diker. Bu fidanlıkta çalıştırmak üzere de Batum'da görüp tanıdığı Emil Vakor isimindeki usta bir bahivani burada çalıştırmaya başlar. (A. Zihnioğlu, , a.g.e, s.16, ř.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.14,15, A.Rıza Saklı, a.g.e, s.61, Anonim, a.g.e, s.44)

Rahmi Arer, 1969 yılında basılan "Türkiye'de çaycılık ve Turistik Sosyal Kùltürel Ekonomik Rize" isimli eserinde Sayfasında İbrahim Bey'in Batum'dan getirdiği tohum ve fidanları Rize'nin Müftü Mahallesi'nde kiralanana sekiz dönümlük bahçede dikildiğini belirtmektedir. Recep Koyuncu ise "Bildiğini Okuyan İmam Zihni" isimli kitabında Zihni Derin'in Merkez Fidanlığı'nda üretilen çay fidanlarının bir kısmını Müftü Mahallesi'nde kiraladığı bir arsaya diktiğini ve böylece denemelerini fidanlığın dışına çıkardığını yazmaktadır. (R.Arer, a.g.e, s.60,6, R.Koyuncu, a.g.e, s.27)

Rize'de kurulan bu fidanlık ilk fidanlık olup bugün halen kullanılmaktadır. Daha sonra bunun gibi 2 fidanlık daha kurulmuştur. İkinci fidanlık 1937 yılında kurulan 111 dönümlük Hayrat ay Bahesidir. Buda halen kullanılmaktadır. Üçüncü fidanlık 1938 yılında Fener Mahallesinde 108 dönüm bir arazide kurulmuştur. Daha sonra burası meyve fidanlığına çevrilmiştir. Bugün itibari ile de bu fidanlık Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi ana kampusu olarak kullanılmaktadır. (Anonim, a.g.e, s.67)

Zihni Derin tarafından 1924 yılında Garal tepesinde kurulan fidanlıkta 500.000 adet çay fidanı üretilerek bunların bir kısmı fidanlığa dikilir. Büyük bir kısmı da bölge halkına dağıtılır. Ancak bölge halkı kendisine verilen çay fidanlarını arazilerine dikmek konusunda pek istekli davranmaz. Bu aşamada devlet de çay tarımının gelişmesi konusunda yeteri kadar destek vermez. Bu nedenle Zihni Derin ay tarımının geliştirilmesi ve bu konuda devlet desteğinin sağlanması amacıyla bir kanun tasarısı hazırlar ve kanun tasarısının meclisten geçmesi için Rize mebusları ile birlikte yoğun bir çalışma içerisine girer. Sonuçta tasarı 6 şubat 1924 tarihinde yasaladır ve "Rize Vilayeti ile Borçka Kazasında Fındık, portakal, Limon, Mandalina, ay Yetiştirilmesi Hakkındaki Kanun" adı ile 407 sayılı kanun olarak yayınlanır. Bu kanuna rağmen bölgede çay tarımı yine halk tarafından ilgi görmemiş ve ilerlememiştir. (A. Zihnioğlu, , a.g.e, s.16)

Yapılan çalışmalara ve çıkarılan kanuna rağmen çay tarımının yeteri kadar gelişmesi sağlanamaz. Çeşitli kaynaklarda bunun nedeni aşağıdaki sebeplere dayandırılır:

- Halk günlük ihtiyaçları için mısır ve diğer ürünleri ektiği tarlasında 3-4 yıl sonra ürün almaya başlayacağı çay bitkisini ekmeyi göze alamaz. Çünkü büyük oranda geçimini tarlasına ektiği bu ürünlerden sağlamaktadır.
- Yöre halkı yeni bir ürün olarak gördüğü çay bitkisinden nasıl faydalanacağını bilmediği için pek rağbet göstermez.
- Çayın tarımı konusunda köylüye yeteri kadar destek ve bilgi sunulamaz.
- Üretilen çayın ekonomik bir değere dönüştürülmesi konusunda yapılan çalışmalar eksik kalmış hatta çıkarılan kanun da bu yönüyle yetersiz kalmıştır.
- Çay tarımının başlangıçtan itibaren gelişmesi için kapsamlı bir planlama yapılmamıştır.
- Çay tarımının bölge ve ülke açısından önemi hem bölge halkı hem de devlet tarafından yeteri kadar anlaşılmamıştır.
- Genç Türkiye Cumhuriyetinin başka öncelikleri olduğu için gerekli teşkilat ve tesislerin kurulması için büyük çaplı kaynak desteği sağlanamamıştır. (A. Zihnioglu, , a.g.e, s.16, Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.19, A.Rıza Saklı, a.g.e, s.63,64.)

407 Sayılı çay kanununun süresi 1927 tarih ve 1029 sayılı kanun ile 3 yıl daha uzatılmasına rağmen yinede çay tarımı halk tarafından pek rağbet görmemiştir. (A.Rıza Saklı, a.g.e, s.63.)

Ülkemizde çay yetiştiriciliği bu şekilde bir duraklama dönemine girer. Bu duraklama dönemi 1933 yılına kadar devam eder. Bu süre içerisinde halk tarafından çay tarımına çok fazla ilgi gösterilmemesine rağmen Rize’de kurulan Merkez Fidanlığı’nda az da olsa çalışmalar sürdürülmüştür. Ancak bu çalışmalarda Fidanlıktan dışarı çıkarılamamıştır.

1933 yılında devletin almış olduğu kendi kendine yetme kararı doğrultusunda sıcak memleketlerde yetişen tarımsal ürünlerin dışarıdan ithal edilmeyip ülkemizde yetiştirilmesi istenmiştir. Bu kapsamda hurma, muz, çay ve kahvenin yetiştirilmesi için bu konularda uzman olan İsveçli Dr. Tengwall isimindeki bir uzman ülkemize çağrılır. Dr. Tengwall, sıcak ülke bitkilerinden hangilerinin ülkemizde hangi bölgelerde yetiştirilebileceği konusunda yapmış olduğu çalışmalar kapsamında Rize ve yöresini de ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaretler sonucunda çay tarımı dışında Antalya’da sıcak iklim bitkilerinin yetiştirilebilmesi için bir istasyon kurulmasını teklif eder ve bu teklifle birlikte söz konusu istasyonun kurulmasını sağlar. (Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.17.)

Zamanın Tarım Bakanı Muhlis Erkmen, 1935 yılında Samsun Rize arasındaki Karadeniz kıyı şeridinde bölgenin doğal, ekonomik ve sosyal şartlarını incelemek üzere yapmış olduğu gezi sırasında Rize’de çay konusunda yapılan çalışmaları yerinde görmüş ve yanında bulunan teknik ekibe bu işle ilgilenmeleri talimatı vermiştir. Ayrıca Dr. Tengwall’dan çay konusunda bir rapor hazırlamasını talep eder. O sıralarda Antalya’da ki istasyonda çalışan Dr. Tengwall raporu hazırlar. Ancak bu rapor Prof. Dr. Ali Rıza Erten’in daha önceden hazırlamış olduğu rapora benzer olup çay yetiştiriciliği konusunda detaylı bir plan ve program önerisi sunmamıştır. (Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.17, A.Rıza Saklı, a.g.e, s.70. Anonim, a.g.e, s.52.)

Muhlis Erkmen daha sonra çay meselesini yerinde incelemek ve daha detaylı çalışmalar yapmak üzere aralarında Bakanlık uzmanları, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi hocalarının da bulunduğu bir ekibi Rize’ye gönderir. Ekip içerisinde yer alan ve daha sonra da Tarım Bakanlığı yapacak olan Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu kapsamlı bir rapor hazırlayarak 1936 yılında Bakanlığa sunar. 1939 yılında “Türkiye’de Çay İktisadiyatı” ismi ile kitap olarak yayınlanacak olan bu rapor Türk çaycılığının gelişmesi için büyük öneme sahip olup, çayı salt zirai bir konu olarak değil; çay işleme, tüketim ve ticaretini de kapsayan ekonomik bir konu olarak ele almış ve çay tarımının niçin yeteri kadar gelişemediğini, çaycılığın gelişmesi için neler yapılması gerektiğini, çaycılığın gelişmesinde yapılacak olan çalışmaların nasıl planlanması gerektiğini izah eden detaylı bilgileri de içermektedir.(A.Rıza Saklı, a.g.e, s.70. Anonim, a.g.e, s.52.)

Şevket Raşit Hatipoğlu hazırladığı raporda, 1923 yılından 1934 yılına kadar Türkiye’de ithal edilen çay miktarı ile bunun için ödenen paraları tablolar halinde göstermiş olup buna göre çayın Türkiye’de üretilmesi durumunda ödenen bu paraların memleketimizde kalacağını söylemiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu’na göre 1923-1934 yılları arasında ithal edilen çay ile bunun için ödenen para Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Tarım Bakanlığı’nın 1935 yılından çaycılık konusunda daha kapsamlı ve ciddi çalışmalara başlaması sonucunda 1937 yılında Batum-Cakova İstasyonu’ndan 2.000 Kg çay tohumu getirtilmiştir. Bu tohumlarla Rize’de 108 dekarlık bir damızlık çay bahçesi kurulmuştur. Aynı zamanda halka dağıtılan tohumlarla 120 dekar genişliğinde çaylık kurulur. (Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.134.)

Yıllar	İthal Edilen Çay Miktarı (Kg)	Ödenen Para (TL)
1923	652.563	907.417
1924	719.315	1.168.319
1925	906.335	1.572.761
1926	980.258	1.104.226
1927	850.282	1.411.488
1928	1.144.219	1.826.061
1929	1.022.412	1.627.892
1930	860.887	1.240.776
1931	891.593	1.077.567
1932	753.954	663.223
1933	1.081.419	806.123
1934	674.142	622.754
TOPLAM	10.537.379	14.028.607

Çizelge 1: 1923-1934 yılları arasında ithal edilen çay miktarları ve ödenen para (Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.32-34.)

1938 yılında Tarım Bakanlığı tarafından düzenlenen Ziraat Kongresi'nde "Meyvecilik- Bağcılık-Sebzecilik-Çay Genel Raporu ve Beş Senelik Program" hazırlanır. Bu raporun 107-122. Sayfaları çaycılığa ayrılmış olup bu bölümde "Rize civarındaki çay ziraatı için beş senelik program" başlığı altında 1938-1943 yıllarını kapsayan dönemde çay tarımının geliştirilmesi için yapılacak olan çalışmalar planlanmıştır. Planlanan çalışmalar arasında 1938 yılında bir çay kanununun çıkartılması da bulunmaktadır. (*A.Rıza Saklı, a.g.e, s.78,79.*)

1927 yılında Ziraat Genel Müfettişliği görevinden alınmış olan Zihni Derin bu tarihten sonra öğretmenlik mesleğine geri dönmüş yaklaşık 10 yıl çeşitli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra 1937 yılında Tarım Bakanlığı Başmüsavirliği'ne atanır. Tarım Bakanlığı'nın yukarıda bahsedilen programı kapsamında çaycılık konusunda 1943 yılına kadar planlanmış olan çalışmaların gerçekleştirilmesi görevi ile 1938 yılında Rize'de kurulan Zirai Teşkilat'ın kontrolörlüğüne atanarak 1938 yılında Rize'ye gönderilir. (*A.Rıza Saklı, a.g.e, s.111,112.*)

1938 yılında yeniden organize edilen Çay ve Fidanlıklar Müdürlüğü Teşkilatı, bölgede daha etkin çalışabilmek için Rize ve çevresindeki köyleri altı bölgeye ayırır ve her bölgenin başına bir teknisyen getirilir. (*A. Zihnioğlu, , a.g.e, s.19.*)

Altı bölge ve bu bölgelerde görevlendirilmiş olan teknisyenler şu şekildedir:

- Çayeli Bölgesi: (Hakkı Balköse)
- Gündoğdu Bölgesi: (Asım Zihnioğlu, Asım Zihnioğlu 1939 yılında Çay ve Fidanlıklar Müdürlüğü görevine atanmış ve yerine Hilmi Somay getirilmiştir.)
- Birinci Merkez Kaza Bölgesi: (Cahit Yılmaz)
- İkinci Merkez Kaza Bölgesi: (Rauf Başar)
- Pehlivantaş Bölgesi: (Sadullah Dikmen)
- Derepazarı ve İyidere Bölgesi: (Mahmut Fevzi Gökçeli) (*A. Zihnioğlu, , a.g.e, s.7.*)

1938 yılında yine Batum-Cakova İstasyonu'ndan 30 ton çay tohumu getirilir. Bu tohumlarla Rize ve çevresinde yedi bölgede ve 77 köyde 300 adet köy çay fidanlığı tesis edilir. Tesis edilen köy fidanlıklarının alanı 600 dekarı bulur. Bununla birlikte aynı yıl içerisinde bir de 110 dekarlık çay fidanlığı kurulur. (*Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.134.*)

1935 yılından sonra bölgede çay tarımının geliştirilmesi çalışmalarının yeniden ciddi olarak ve daha planlı bir şekilde başlatılmasından sonra Sovyetler Birliğinden farklı zamanlarda farklı miktarlarda çay tohumu ithal edilmiş ve bu çay tohumları kurulmuş olan fidanlıklara dikilmiş bir kısmı da civar köylerde halka dağıtılmıştır. İthal edilen çay tohumları farklı kaynaklarda farklı zamanlarda ve farklı miktarlarda zikredilmekte olup “Bildiyini Okuyan İmam Zihni” isimli kitabın yazarı Recep Koyuncu, 2014 yılında ikinci basımı yayınlanan adı geçen kitabının 27 ve 28. Sayfalarında konu hakkında şu bilgileri vermektedir.

“1936 yılı nisan ayında 3000 kg çay tohumu getirilmiştir. 1937 yılında ise Batum Cakova İstasyonu'ndan 2000 kg çay tohumu getirilmiştir. 1937 yılında 20 ton, 1939 yılında 30 ton ve son olarak 1940 yılında ise 40 ton olmak üzere toplamda 90 ton çay tohumu ithal edildiği bilgisinin yanında, 1939 yılında 40 ton ve son olarak 1940 yılında 20.000 kg çay tohumu sipariş edilerek Kafkasya'nın Batum şehrinden Rize Fidanlık Teşkilatı adına getirilmiş ve yetiştirilmesi için ekim faaliyetlerine geçilmiştir. Vefatından sonra biyografisini yazan Halil Kutluk ise kitabında, 1937 yılında 2000(iki bin) kg, 1938 yılında ise 30.000 kg çay tohumu satın alındığını kaydetmiştir. Kutluk aynı kitabında 1939 yılında son olarak Batum'dan 20.000 kg çay tohumu alındığını da kaydetmiştir. 1939 yılında son defa alınan çay tohumları Batum'daki Çakva Çay Araştırma İstasyonu tarafından hazırlanmıştı. Bu tohumlar Rize'den kiralanan iki motorla gidip alınmıştı ve bu seyahate Çay ve Fidanlıklar Müdürü olarak Asım Zihnioğlu da katılmıştı. Kutluk'un bu verilerini Kazım Kartal ve Mevlüt Kinez de aynen kabul etmektedir. Bununla beraber en yetkili kurum olan Çaykur'un bugüne kadar yaptığı yayınlarda ise 1937-1940 yılları arasında Gürcistan'dan 70 ton çay tohumu getirilip

dikildiği bilgisinin yanında 1937 yılında 2 ton, 1939 yılında 30 ton ve son olarak 1940 yılında ise 20 ton bilgisi de yer almaktadır”

Netice olarak Zihni Derin'in hem 1923 yılında ki çalışmaları kapsamında hem de 1935 yılından sonra yapılan çalışmalar kapsamında ihtiyaç duyulan tohum ve fidanların Gürcistan'dan temin edildiği herkes tarafından bilinmektedir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte 1940 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin sınır kapılarını kapatmasından sonra Gürcistan'dan daha çay tohumu ithal edilemediği de kaynaklarda belirtilmektedir. Bundan sonra tohum ihtiyacı Rize'de kurulmuş olan fidanlıklardan karşılanmıştır.

Tüm bu çalışmalara rağmen bölgede çaycılığın gelişmesi çok yavaş ilerliyordu. Çaycılığın gelişmesi için halkın ilgisini arttırmak ve 1924 yılında çıkartılan 407 sayılı yasanın eksikliklerini giderecek yeni bir yasaya ihtiyaç vardı. Yeni yasa tasarısı hazırlanmış ancak bir türlü Meclis gündemine gelmiyordu. Nihayet 1939 yılında Doğu Karadeniz Bölgesinde bir geziye çıkan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Hulusi Alataş, Rize'de her açıdan başarı ile yürütülmekte olan çaycılık çalışmalarını yerinde görür ve bu ürünün, bölgenin kalkınmasında büyük rol oynayacağı kanaatine varır. Ankara'ya dönünce Tarım Bakanlığı'nı harekete geçiriyor ve bu sayede kanun tasarısı Büyük Millet Meclisi'nin gündemine geliyor.(*R.Arer, a.g.e, s.65.*)

Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve 1938 tarihli Ziraat Kongre'sine sunulan “Beş Senelik Program”ın ilk yılında çıkartılması öngörülen Çay Kanunu, Rize'de ki uygulama ekibinin görüş ve katkıları ile uzun bir uğraştan sonra 27 Mart 1940 yılında TBMM'nde kabul edildi. 02.04.1940 tarih ve 3788 sayı ile Resmi Gazete'de yayınlandı. (*A.Rıza Saklı, a.g.e, s.86.*)

Yasa çaycılığın gelişmesi için başlıca şu kararları içeriyordu:

Rize ve yöresinde 30.000 dekar çaylık kurulacak. Bu miktara ulaşıncaya kadar her 500 metrekare çaylık için faizsiz olarak üç yıl boyunca yılda 20 lira kredi verilecek. Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup umumun menfaatine tahsis edilmemiş boş araziler çaylık tesis etmek üzere toprağı olmayan veya az olan kişilere verilecek. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu üreticiler tarafından üretilen yaş çay yapraklarını satın almak, çay fabrikaları kurmak, kuru çay üretmek, üretilen kuru çayı satmak veya sattırmak üzere görevlendirilmiştir.(*Anonim, 3788 Sayılı Çay Kanunu*)

Bu kanunun yaratmış olduğu olumlu hava ve güven ile birlikte bölge halkının çaya ilgisi artmış ve kısa sürede, elde edilen ürün bir fabrika kurulması ihtiyacını ortaya çıkaracak seviyeye gelmiştir. Bu aşamaya gelene kadar hem fidanlıklardan hem de yöre halkı tarafından kurulan çay bahçelerinden elde edilen yaş çaylar, günlük işleme kapasiteleri bir tonu aşmayan

ve içerisinde küçük ve iptidai fırınlar bulunan atölyelerde işlenerek kuru çay haline getiriliyordu. Bu amaçla kurulmuş olan ilk çay atölyeleri şunlardır:

Fidanlık (Merkez) Çay Atölyesi:

1939 yılında kurulmuş ve 1946 yılına kadar çalıştırılmıştır. Atölye, Rize Merkez’de bulunan Narenciye Fidanlığı’nın içerisinde idi.

Uzunkaya Atölyesi:

1941 yılında kurulur. Şehir merkezinin 7 Km batısında yer alan Uzunkaya köyünde bulunmakta idi. 1946 yılına kadar çalıştırılmıştır.

Gündoğdu Atölyesi:

1941 yılında kuruldu. Şehir merkezinin yaklaşık 8 Km doğusunda yer alan Gündoğdu nahiyesinde bulunuyordu. Bu atölye 1949 yılına kadar faaliyette bulundu.

Çayeli Atölyesi:

Atölye daha geç, 1945 yılında kuruldu. 1949 yılına kadar çalıştırıldı. İsminden de anlaşılacağı üzere Çayeli ilçesinde bulunuyordu. (*R.Arer, a.g.e, s.68,69, R.Koyuncu, a.g.e, s.39,40.*)

Rize’de kurulmuş olan bu atölyelerde ilk çay fabrikasının açıldığı 1947 yılına kadar satın alınan yaş çay yaprağı ve bu yapraklardan üretilen kuru çay miktarları Çizelge 2’de gösterilmektedir.

Adı geçen fabrika’nın temeli 16 Haziran 1946 yılında atılır. Fabrikanın makinelerinin siparişi 1940 yılında İngiliz Brassert firmasına verilmiş olmasına rağmen araya 2. Dünya Savaşı’nın girmesi nedeni ile makineler ancak 1947 yılında teslim alınabilir. Fabrika, Rize’nin Fener Mahallesi’nde bugün Recep Tayyip Erdoğan Üniversite’sinin Ana Kampusu’nun bulunduğu yerde 1947 yılında törenlerle açılır. (*Anonim, Çayın 90 Yılı,2014, s.80,81.*)

Önceleri Tarım Bakanlığı bünyesinde tek bir müdürlük olarak bulunan Çay Teşkilatı, 1943 yılı sonunda Çay ve Fidanlıklar Müdürlüğü ile Fabrikalar Müdürlüğü olarak ikiye ayrılmıştı. Bu iki teşkilat bölgede gerek çay tarımı ve tekniğinin gerekse fabrikasyon teknolojisinin geliştirilmesi konusundaki çalışmalarını devam ettirirler. Böylece çay bölgeleri Tarım Bakanlığına, Fabrika ve atölyelerde Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’na bağlanmış olur. (*Anonim, Çayın 90 Yılı,2014, s.61.*)

7 Haziran 1949 tarih ve 5433 sayılı yasa ile de çayın işletmesi ve dağıtımını Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’ndan alınarak Tekel Genel Müdürlüğü’ne, bakanlık olarak ta Gümrük ve Tekel Bakanlığı’na devredilir. Çay tarımı ile ilgili faaliyetler yine Tarım Bakanlığı tarafından yürütülür. (*Anonim, Çayın 90 Yılı,2014, s.83.*)

Yıllar	Satın Alınan Yaş Çay Miktarı (Kg)	Üretilen Kuru Çay Miktarı (Kg)
1938	135	30
1939	815	181
1940	855	191
1941	2.700	600
1942	32.917	7.001
1943	68.346	16.796
1944	160.240	38.846
1945	225.088	53.945
1946	382.315	93.067

Çizelge 2: 1947 yılına kadar satın alınan yaş çay ve üretilen kuru çay miktarları (R.Koyuncu, a.g.e, s.42, A. Zihnioğlu, a.g.e, s.34, A.F.Açıl, 1957, s.13, ÇAYKUR Kayıtları.)

3788 sayılı yasanın birinci maddesine göre çaylık yapılacak alanların tespit edilmesi Bakanlar Kuruluna verilmişti. Aynı yasanın 5. Maddesine göre 30 bin dekar çaylık tesis edilinceye kadar çaylık tesisi yapacak üreticilerin desteklenmesini hükme bağlamıştı. 30 bin dekar çaylık alan tesisi 1951 yılının sonlarına doğru tamamlanınca 1951 yılında çıkartılan 5748 sayılı kanun ile çaylık alan miktarı 35 bin dekar arttırılmıştır. Aynı şekilde 1953 yılında çıkartılan 6133 sayılı kanun ile 70 bin dekar ve 1956 yılında çıkartılan 6754 sayılı kanun ile 100 bin dekar daha arttırılan çaylık alan tesis izni ile birlikte toplam çaylık alan miktarı 235 bin dekara çıkartılır. Daha sonra 1968 yılında çıkan 6/9603 sayılı kararname kaçak olarak tesis edilen 65 bin dekar çaylığın kayda alınması uygun görülmüş ve böylece toplam çaylık alna miktarı 300 bin dekara yükselmiştir. (H.Özyurt, 1988, s.6-11, Anonim, 1977,s.9.B Kacar, a.g.e, s.7.)

Çaycılığın özellikle 1950 yıllarından sonra hızla gelişmesi ile birlikte 1963 yılına kadar ithalat ile karşılanan iç tüketim talebi, 1963 yılından sonra yurt içi üretim ile karşılanmaya başlamıştır.(Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü 2012 Yılı Raporu, Sayıştay, s. III.)

Diğer ürünlere oranla çay tarımının daha yüksek gelir getirmekte olduğunun görülmesi, çay üretim alanlarının yasa dışı yollarla genişletilmesi sonucunu doğurmuştur. 6/9603 sayılı kararname bu şekilde tesis edilmiş olan çaylıkların destekleme ödenmemesi şartı ile kayda geçirilmesine imkan tanımıştır.

Bu tarihten sonra da çaylık alanların izinsiz olarak genişlemesi sürmüŒ, ancak belli dönemlerde izinsiz olarak yapılmıŒ olan çaylıkların tekrar kayıt altına alınması imkanı getirilmiŒtir.

Kaçak çaylık tesisi 1950 yılında baŒlamıŒ ve ondan sonra sürekli devam etmiŒtir. Günümüzde bile bölge halkı tarafından hala kaçak olarak yeni çaylık tesis edilmektedir. Kaçak olarak tesis edilen çaylık alan miktarları ancak tahmin yolu ile saptanabilmektedir. Bunun için, satın alınan yaŒ çay miktarındaki yıllara göre deęiŒim toplam ruhsatlı çaylık alanlara göre karşılaştırılmakta, bunun sonucunda ortaya çıkan fazla miktardaki yaŒ çaya göre kaçak alanların tahmini yapılmaktadır.

1950 yılından itibaren senesi içerisinde yeni tesis edilen kaçak çay alanları ile ilgili tablo Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Yıllar	Yıl içinde kurulduğu tahmin edilen kaçak çaylık alan (Dekar)
1950	0
1951	900
1952	1.000
1953	1.200
1954	1.500
1955	2.500
1956	4.000
1957	6.000
1958	8.000
1959	10.000
1960	14.000
1961	17.000
1962	20.000
1963	25.000
1964	30.000
1965	30.000
TOPLAM	171.100

Çizelge 3: 1950-1965 yılları arasında kaçak olarak tesis edilen tahmini çaylık alanlar (R.Arer, a.g.e, s.134)

Kaçak ve ruhsatsız olarak yeni çaylık kurulması konusunda denetim ve ceza uygulamalarının yetersiz kalması ve yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı kaçak olarak tesis edilen çaylıklardan elde edilen yaş çayların ilk başlarda fabrikalarda ve atölyelerde işlenmesi sorun teşkil etmiyordu. Çünkü yasal olarak tesis edilen çaylıklar ile kaçak olarak tesis edilen çaylıklardan elde edilen hammaddenin işlenebilmesi için yeterli işleme kapasitesi bulunmaktaydı. 1967 yılından sonra fabrika ve atölyelerin işleme kapasitesi üretilen tüm yaş çayın işlenmesi için yeterli olmayınca bu kez hammaddenin imhası yoluna gidilmiştir.

1967 yılında başlayan hammadde imha uygulaması 1980 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıllar arasında imha edilen yaş çaylarla ilgili bilgiler Çizelge 4'te gösterilmektedir.

Yıllar	Satın Alınan Yaş Çay (Kg)	İmha Edilen Yaş Çay Miktarı (Kg)	Oran (%)
1967	100.500,9	1.471,3	1,5
1968	126.916,6	1.655,3	1,3
1969	160.140,6	3.898,0	2,4
1970	153.330,0	1.370,9	0,9
1971	173.347,0	10.428,2	6,0
1972	216.717,8	5.364,5	2,5
1973	196.196,7	615,7	0,3
1974	202.022,6	9.023,1	4,5
1975	261.813,3	4.162,4	1,6
1976	300.932,9	23.489,0	7,8
1977	396.525,9	37.268,1	9,4
1978	451.174,5	45.781,5	10,1
1979	555.243,8	91.738,3	16,5
1980	476.066,0	40.230,9	8,5
TOPLAM	3.770.928,6	276.497,2	7,3

Çizelge 4: 1967-1980 yılları arasında imha edilen yaş çay bilgileri(ÇAYKUR)

Çay alanlarında meydana gelen kontrolsüz artış sonucunda hammaddenin işlenmesinde ortaya çıkan sorunların aşılması için çay imhasının yanında ilave bir önlem olarak 29.04.1974 tarih ve 7/8196 sayılı kararı ile üreticiler için kontenjan ve kota uygulaması getirilir. Bu karar ile üreticilerin satabilecekleri yaş çay miktarı, sahip olduğu her dekar çaylık için yılda en fazla 450 Kg, günlük en fazla 25 Kg olarak sınırlandırılmıştır.(Yüksek Denetleme Kurumu, Çay Kurumu 1974 Yılı Denetleme Raporu, s.37)

3788 yasa ile yeni tesis edilecek çaylık alanlar için üreticilerin desteklenmesi şeklindeki teşvik sistemi 1965 yılına kadar devam etmiştir. 1965 yılında çaylık alanların yeterli büyüklüğe ulaşması nedeni ile destekleme ödemelerine son verilmiştir. Ancak 5. Beş Yıllık Plan gereğince 25 bin dekar yeni çaylık alanına ihtiyaç duyulacağına hesaplanması sonucunda 1985 yılından sonra desteklemeler yeniden başlatılmıştır. 1985 yılında başlayan desteklemeler 1989 yılına kadar devam etmiştir. (*A.Rıza Saklı, a.g.e, s.90.*)

1971 yılına kadar Gümrük ve Tekel Bakanlığına bağlı olarak yürütülen çay faaliyetleri, bu tarihte çıkartılan 1497 sayılı kanunla kurulan Çay Kurumuna devredilir. 1973 yılında fiilen faaliyete geçen Çay Kurumu, çay tarımı, üretimi, pazarlama dahil tüm faaliyetleri üzerine almıştır. (*Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel Çay İhtisas Komisyonu Raporu, 1989, s.6.*)

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü(ÇAYKUR), 2002 yılından sonra çay araştırma, üretim ve pazarlama konusundaki faaliyetlerine Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının ilgili kuruluşu ve İktisadi Devlet Teşekkülü statüsünde devam etmektedir. Halen ülkemizde üretilen yaş çayın % 55-60'ını işlemekte ve bünyesinde bulunan 47 yaş çay fabrikasının günlük işleme kapasitesi 7.200 tona ulaşmış durumdadır. (*Anonim, Çayın 90 Yılı,2014, s.83.*)

Türk çaycılığı ile diğer önemli bir dönüm noktası da 1984 yılıdır. Bu tarihe kadar sadece Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kuru çay üretim ve pazarlama faaliyetleri 4.12.1984 tarihinde çıkartılan 3092 sayılı yasa ile serbest bırakılmış ve gerçek ve tüzel kişilerin de kuru çay üretim ve pazarlamalarına izin verilmiştir. Bu tarihten sonra çay sektöründe faaliyet göstermek amacıyla kurulan özel sektör çay fabrikaları üretilen yaş çayın ortalama % 40-45 'ini satın alarak işlemektedir. Bu oran üretilen hammaddenin miktarına ve pazarlama durumuna göre bazı yıllarda % 50 seviyelerine kadar çıkmaktadır. 2008 yılı itibari ile özel sektör tarafından işletilmekte olan çay fabrikası sayısı 229 adet, bu fabrikaların işleme kapasitesi de 8.750 Ton/Gün'e yükselmiştir. (*K.Çimen,2014, s.74.*)

6. ÇAY TARIM ALANLARI VE ÜRETİCİ SAYILARI

6.1 DÜNYA ÇAY TARIM ALANLARI

6.1.1 Dünyada Ekolojik Olarak Çay Yetiştirilebilen Alanlar

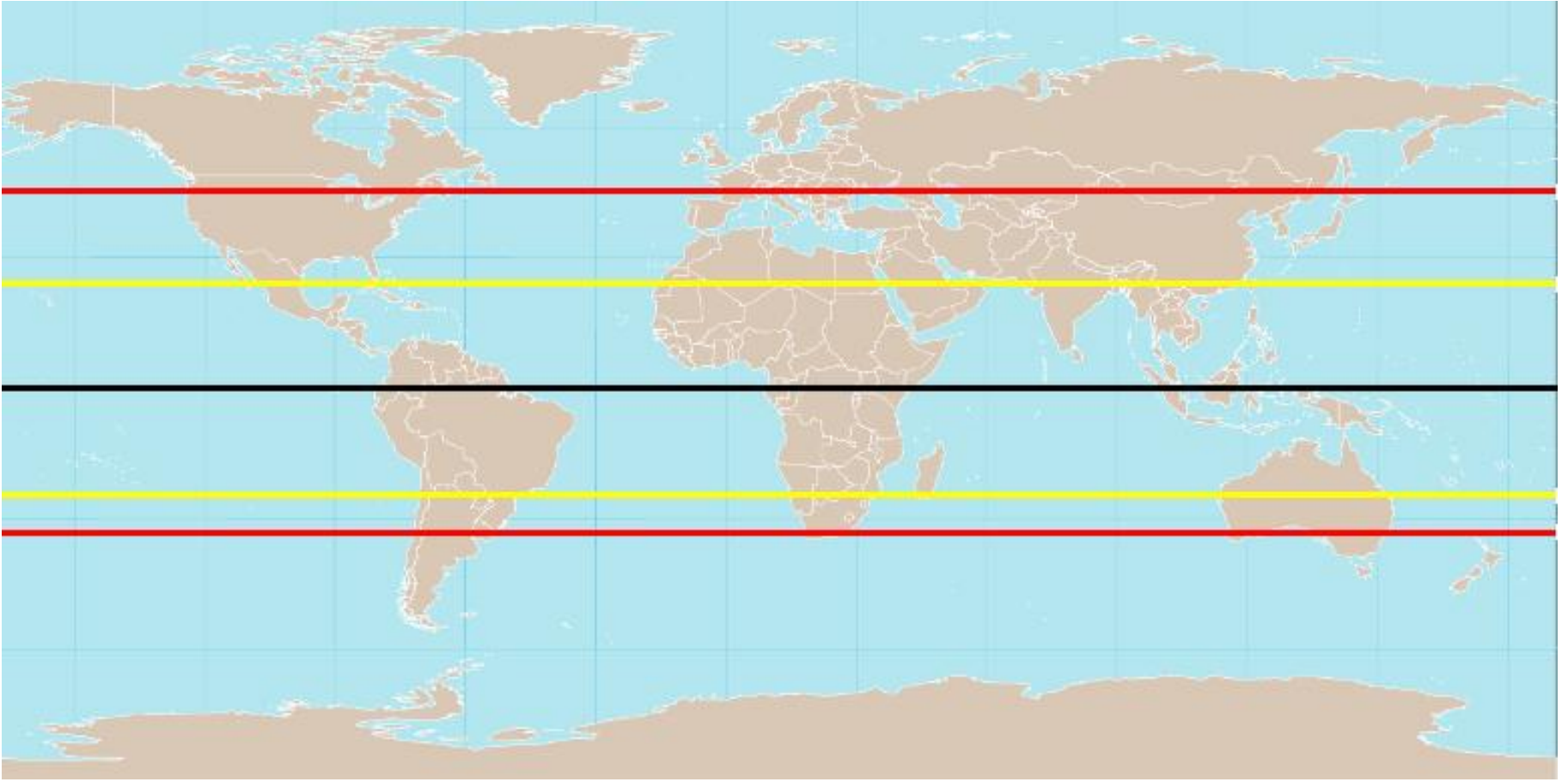
Dünya’da çay üretimi, tropik ve subtropik iklim kuşaklarında ve bu kuşakların yıllık toplam yağışı bol, yağışın aylara dağılımı düzenli, yaz ve kış mevsimleri ılık, toprakları oldukça asit, nemli bölgelerinde ve tüm bu özelliklerin bulunabildiği belirli alanlarda yapılabilmektedir. Çay bu iklim kuşakları dışında sadece subtropik ekolojik iklim odacıklarında (mikroklima) yetiştirilebilmektedir. Dünya yüzeyinde çay yetiştiriliciliği yapılabilen alanlar kuzey yarım kürede yaklaşık 42. Enlem derecesi güney yarım kürede ise 30. Enlem derecesi arasında kalan alanlardır. Bazı kaynaklarda güney yarım küredeki enlem derecesi 27 dereceye kadar çekilmektedir. (*A.Zihnioğlu, 1960,s.43, Anonim, 2005, s.8*)Dünyada çay yetiştiriciliği yapılabilen alanlar Şekil 8’de gösterilmiştir.

FAO istatistiklerine göre (20.04.2015) 2013 yılı itibari ile dünyada beş kıta üzerinde çay tarımı yapılmaktadır. Çaylık alanların toplamı 35.207.079 dekar olup bunun % 88,90’ı Asya kıtasında, % 9,78’i Afrika kıtasında, % 1,21’i Amerika kıtasında, % 0,09’u Amerika kıtasında ve % 0,02’si ise Avrupa Kıtasında bulunmaktadır. Bununla ilgili grafik Şekil 9’da verilmektedir.

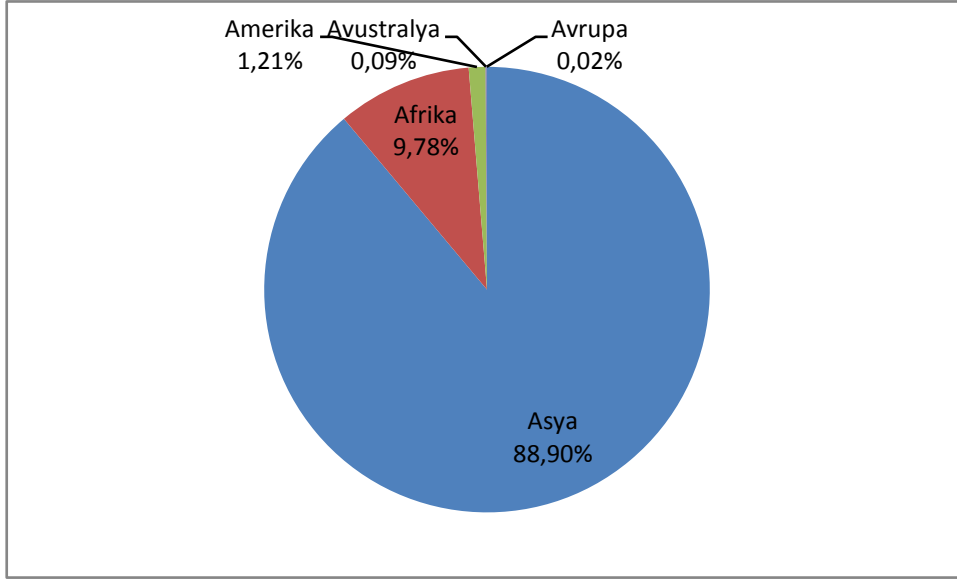
6.1.2 Çay Tarımı Yapan Ülkeler

FAO’ ya göre dünyada 48 ülkede çay tarımı yapılmaktadır. Bu ülkelerin 21 tanesi Afrika kıtasında, 18 tanesi Asya kıtasında, 7 tanesi Amerika kıtasında, 1 tanesi Avrupa kıtasında ve 1 tanesi de Avustralya kıtasında yer almaktadır. Dünyada en fazla çaylık alan Çin’de bulunmaktadır. Çin’in sahip olduğu çaylık alan miktarı 17.635.000 dekar olup bu dünyadaki tüm çaylık alanların % 50,1’ini oluşturmaktadır. Dünyada en çok çay üreten ilk on ülkenin sahip olduğu toplam çaylık alan miktarı 32.516.110 dekadır. En çok çaylık alana sahip bu on ülkenin çaylık alanlarının, toplam çaylık alanına oranı ise % 92 dir.

Asya kıtasındaki çaylık alanların toplam 31.299.410 dekadır. Asya’da en fazla çaylık alana sahip ilk üç ülke ve bu ülkelerin çaylık alanlarının Asya kıtasındaki toplam çaylık alanlarına göre % oranları; Çin 56,34, Hindistan 18,01 ve Sri Lanka 7,09 şeklindedir.

Şekil 8: Dünyada çay yetiştiriciliği yapılabilen yerler. (Siyah çizgi ekvator çizgisidir. Sarı çizgiler birinci derecede çay tarımı yapılabilen alanları, kırmızı çizgiler ikinci derecede çay yetiştirebilen alanları sınırlar) (A. Zihnioğlu, , a.g.e, s.34)

Şekil 9: Dünyadaki çaylık alanların kıtalara göre dağılımı (FAO, 05.05.2015)

Afrika kıtasında ise 3.453.510 dekar çaylık alan vardır. Afrika’da en fazla çaylık alana sahip ülke Kenya olup çaylık alan miktarı 1.986.000 dekadır. Bunun Afrika’daki çaylık alanlara göre % si 57,51 dir. Afrika kıtasındaki diğer önemli çay üretici ülkeler Uganda, Malavi ve Tanzania’dır. Uganda’da ki çaylık alan miktarı 280.000 dekar ve Afrika kıtasına göre oranı % 8,11, Malavi’deki çaylık alanlar 256.000 dekar ve bunun % si 7,41 ve Uganda’da ki çaylık alanlar da 214.070 dekar olup bununda Afrika kıtasındaki çaylık alanlara göre % si 6,20 dir.

Amerika kıtasında 418.349 dekar çaylık bulunmaktadır. Çaylık alanlar en çok Arjantin’de bulunmaktadır. Arjantin’de ki çaylık alan miktarı 380.000 dekar olup tüm Amerika kıtasındaki çaylık alanların yaklaşık % 91’ini oluşturur. Amerika kıtasındaki diğer çay üreten ülkeler Peru, Guatemala, Brezilya, Bolivya, El Salvador ve Panama olup bu ülkelerdeki çay yetiştirilen alanlar kalan yaklaşık % 9’luk kısmı oluşturmaktadır.

Avrupa kıtasında sadece Montenegro’da (Karadağ), 1.250 dekar alanda çay tarımı yapılmaktadır. Aslında Portekiz’de bir çay üreticisi ülke olarak sayılabilir. Ancak Portekiz’e ait çaylık alanlar Azor Adalarında bulunduğu için Afrika kıtasına dahil edilmiştir.

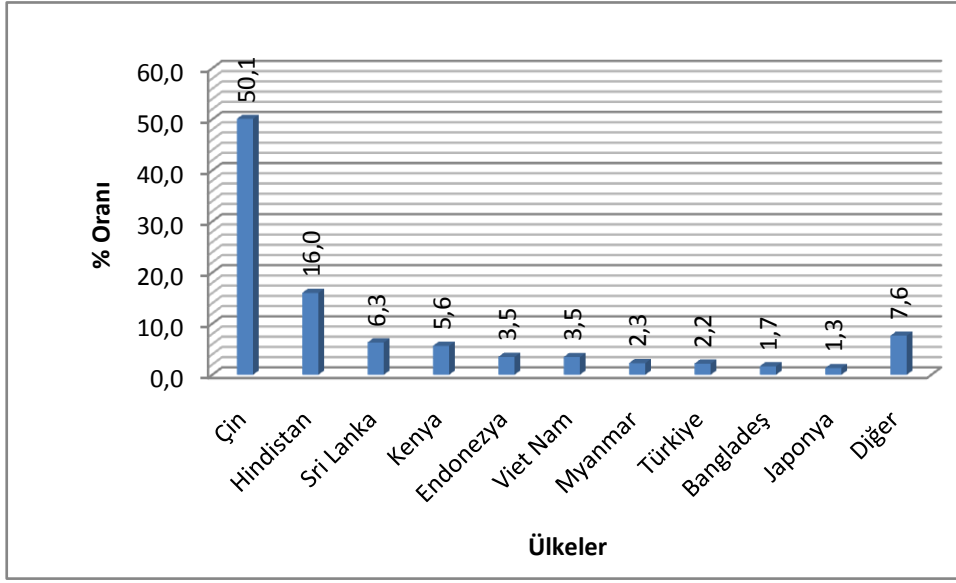
Avustralya kıtasında ise sadece Papua Yeni Gine’de çay tarımı yapılmaktadır. Papua Yeni Gine’de ki çaylık alanlar 30.000 dekadır. Aslında Avustralya kıtasının ana karasında da çay tarımı yapıldığı bilinmektedir. Ancak FAO’nun tarımsal istatistikleri içerisinde Avustralya’ya ait kayıt bulunmadığından dolayı dikkate alınmamıştır.

Dünyada çay üreten 48 ülkenin isimleri bu ülkelerdeki çaylık alanları gösteren bilgiler Çizelge 5’te gösterilmektedir.

Sıra	Ülke	Alanı(Dekar)	Sıra	Ülke	Alanı(Dekar)
1	Çin	17.635.000	25	Papua Yeni Gine	30.000
2	Hindistan	5.639.800	26	Malezya	27.110
3	Sri Lanka	2.219.690	27	Laos	27.100
4	Kenya	1.986.000	28	Güney Kore	25.000
5	Endonezya	1.224.000	29	Peru	22.290
6	Viet Nam	1.216.491	30	Kamerun	20.000
7	Myanmar	799.000	31	Ekvador	8.000
8	Türkiye	759.129	32	Mauritus	6.720
9	Bangladeş	583.000	33	GüneyAfrika Cum.	6.500
10	Japonya	454.000	34	Zambiya	6.500
11	Arjantin	380.000	35	Madagaskar	6.000
12	Uganda	280.000	36	Réunion	5.350
13	Malavi	256.000	37	Guatemala	5.000
14	İran	245.000	38	Azerbaycan	4.730
15	Tayland	215.000	39	Rusya	4.560
16	Tanzanya	214.070	40	Brezilya	3.720
17	Nepal	190.360	41	Bolivya	2.639
18	Ruvanda	153.000	42	El Salvador	2.500
19	Mozambik	140.000	43	Panama	2.200
20	Zimbabve	96.000	44	Montenegro	1.250
21	Etopya	95.000	45	Mali	1.180
22	Burundi	91.340	46	Şeyseller	900
23	Kongo	80.000	47	Kolombiya	520
24	Gürcistan	35.000	48	Portekiz (Azor)	430
TOPLAM					35.207.079

Çizelge 5: Dünyadaki çay üreten ülkeler ve sahip oldukları çaylık alanlar (FAO, Türkiye kaydı düzeltilmiştir.)

Dünyada çay üreten ilk on ülkenin sahip oldukları çaylık alanların toplam çaylık alanlarına göre % oranları Şekil 10'da gösterilmektedir.

Şekil 10: Dünyada çay üreten ilk 10 ülkenin çaylık alanlarının toplam çaylık alanlara göre % oranı (FAO, Türkiye kaydı düzeltilmiştir.)

Tabloya göre ülkemizdeki çaylık alanlar dünyadaki çaylık alanların % 2,2 'sini oluşturmaktadır. Buna göre ülkemiz, dünyada en fazla çaylık alana sahip sekizinci ülke konumundadır.

6.2 TÜRKİYE ÇAY TARIM ALANLARI

Ülkemizde çay tarımı yapılacak olan alanların tespiti 3788 sayılı yasanın birinci maddesine göre Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Bakanlar Kurulu tarafından izin verilen alanlarda tesis edilecek çaylık alanların kontrol ve ruhsatlandırılması ise ÇAYKUR tarafından yapılmaktadır.

1940 yılında çıkartılan 3788 sayılı yasa ile birlikte daha sonraki yıllarda çıkartılan yeni yasa ve kararnamelere dayanarak çay tarım alanları sürekli artmış ve 2014 yılı sonu itibari ile 759.147 Dekar olmuştur. Çaylık alanların sıfırdan başlayıp bu rakama ulaşması kronolojik bir sıra ile takip edilirse aşağıdaki yasa ve kararnamelere bağlı olarak gerçekleşmiştir.

1924 Tarih ve 407 Sayılı Kanundan Önceki Dönem:

Ülkemizde çay tarımının yapılabilmesi için çıkartılan 407 sayılı kanundan önce, çalışmak üzere Batum'a giden ve burada çay bitkisini tanıyan bölge halkı, memleketlerinde yetiştirmek üzere peşlerinde getirdikleri tohum ve fidanları bilinçli veya bilinçsiz olarak evlerinin bahçelerinde veya yol kenarlarında dikerek ilk çayların bu topraklarda yerleşmesini sağlamışlardır.

407 Sayılı Kanun:

02.02.1924 yılında çıkartılan kanun ile Rize ili ve Borçka ilçesinde çalılık ve kızılağaçlık arazisi bulunan halk fen memurlarının gözetiminde bu arazilerine fındık, portakal, mandalina, çay gibi gelir getirici fidan dikecekler. Fidanlar halka ücretsiz olarak dağıtılacak ve on yıl boyunca vergi alınmayacak.

3788 Sayılı Kanun:

27.03.1940 yılında çıkartılan kanun ile 30 bin dekar çaylık kurulmasına izin verilmiş ve çaylık kuran üreticiler, faizsiz kredi verilerek desteklenmiştir.

10 Mayıs 1940 Tarih ve 2/13450 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu kararlar Artvin'in Hopa ilçesinde, Trabzon'un Sürmene ve Of ilçelerinde ve Rize ilinde çay tarımına izin verilmiştir.

5748 Sayılı Kanun:

02.03.1951 yılında çıkartılan kanun ile 35 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verilmiştir.

27.12.1951 Tarih ve 3/14215 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu kararlar Fındıklı ve Çaykara ilçelerine çaylık kurma izni verildi.

12.01.1952 Tarih ve 3/14286 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu karar ile Artvin ili Borçka ilçesi Muratlı bucağına çaylık kurma izni verildi.

6133 Sayılı Kanun:

10.07.1953 tarihinde çıkartılan kanun ile birlikte 70 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verildi.

06.09.1955 Tarih ve 4/3840 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu karar ile Giresun ilinin ilçelerine çaylık kurma izni verildi.

6754 Sayılı Kanun:

25.06.1956 tarihinde kabul edilen kanun ile birlikte 100 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verildi. Böylece bu tarihe kadar kurulmasına izin verilen çaylık miktarı 235 bin dekara ulaştı.

22.07.1957 Tarih ve 4/9290 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu karar ile birlikte Ordu ilinin Merkez, Perşembe ve Fatsa ilçelerine, Trabzon ilinin Akçaabat ve Maçka ilçelerine yeni çaylık kurma izni verildi.

21.11.1960 Tarih ve 5/575 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Trabzon ilinin Merkez, Çaykara, Yomra, Arsin, Araklı ve Vakfıkebir ilçelerine yeni çaylık kurma izni veren Bakanlar Kurulu Kararı yürürlükten kaldırıldı.

13.06.1966 Tarih ve 6/6575 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Çaykara ilçesinin bazı köylerine yeniden çaylık kurma izni verildi.

28.04.1967 Tarih ve 6/8156 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu karar ile Araklı ilçesine yeniden çaylık kurma izni verildi.

19.07.1968 Tarih ve 6/10562 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu karar ile Arsin ve Şalpazarı ilçelerinin bazı köylerine yeni çaylık kurma izni verildi.

03.02.1968 Tarih ve 6/9603 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

65 bin dekar kaçak olarak tesis edilmiş olan çaylığın kayda alınmazına izin verildi.

29.04.1974 Tarih ve 7/8196 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu kararname ile kaçak olarak tesis edilen çay bahçelerine üreticilerin başvuruları halinde ruhsat verilmesi kararı alındı. Üreticilerin yıllık çay satış miktarı bir dekar için en fazla 450 Kg, günlük en fazla 25 Kg ile sınırlandırıldı. Ayrıca yeni çaylık tesisi 1979 yılı sonuna kadar durduruldu.

2640 Sayılı Kanun:

17.03.1982 yılında çıkartılan bu kanun ile birlikte kaçak olarak tesis edilen ve ruhsatsız olan çaylıkların kayda alınmasına izin verilmiştir.

20.02.1984 Tarih ve 84/7771 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu kararname ile her yıl 25 bin olmak üzere 1990 yılına kadar 125 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verilmiştir.

24.08.1985 Tarih ve 18852 Sayılı Resmi Gazete’de Yayınlanan Yönetmelik

Bu yönetmelik ile birlikte Bakanlar Kurulu tarafından izin verilen çaylık alanlar dışında yeni çaylık tesis eden üreticilere Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’ne müracaat etmeleri ve Genel Müdürlüğün uygun görüşü, ilgili Bakanlığın onayı ve Bakanlar Kurulunun izni ile ruhsat verilmesi kararlaştırılmıştır.

13.10 1985 Tarih ve 18897 Sayılı Resmi Gazete’de Yayınlanan Yönetmelik

Bu yönetmelikle 18852 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan yönetmelik yürürlükten kaldırılmış ve sadece Bakanlar Kurulu tarafından izin verilen alanlarda yeni çaylık tesisine izin verilmiştir.

18.06.1987 Tarih ve 87/10 Sayılı Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu

Kararı:

Bu karar ile karar tarihinden itibaren 1989 yılı sonuna kadar yeni çaylık tesisi durduruldu. Bu Karar, Yüksek Planlama Kurulu tarafından 21.02.1990 tarih ve 90/T-9 Sayılı Kararı ile iki yıl daha uzatılarak, çaylık tesisi 1991 yılı sonuna kadar durduruldu. (*Çay işletmeleri Genel Müdürlüğü Çay Tarım Dairesi Başkanlığı 1990 Yılı Faaliyet Raporu, Sayfa 12*)

27.12.1993 Tarih ve 93/5096 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu kararname ile çaylık alanların yeniden tespit edilerek mevcut ruhsatların yenilenmesi zorunluluğu getirilmiş ve kararname doğrultusunda tüm çaylık alanlar tekrar ölçülerek ruhsatlar yenilenmiştir. Kararname ile ayrıca yeni çaylık tesisi de yasaklanmıştır.

02.04.2012 Tarih ve 2012/3067 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı:

Bu kararname ile ruhsatsız olarak kurulan çaylık alanlara üreticilerin başvurusu durumunda ruhsat verilir. Ayrıca ÇAYKUR'un uygun görüşü ve Bakanlığın izni ile önceden ruhsat almak şartı ile yeni çaylık tesisine izin verildi. Çay tarım alanları aşağıda gösterilen il ve ilçe idari sınırları ile sınırlandırıldı

- **Artvin** :Arhavi, Borçka ve Artvin

- **Giresun** :Çanakçı, Espiye, Eynesil, Görele, Güce ve Tirebolu

- **Rize** :Merkez ve Tüm İlçeler

- **Trabzon** :Merkez, Araklı, Beşikdüzü, Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat, Köprübaşı, Of, Sürmene ve Vakfikebir

30.07.2013 Tarih ve 28723 Sayılı resmi Gazete'de Yayınlanan Yönetmelik

Bu yönetmelik ile birlikte 30.07.2013 tarihinden sonra yeni çay bahçesi kurulmasına izin verilmiştir.

Bu kararname çaylık alanların yeniden tespiti konusunda önemli bir farklılık daha getirmiştir. Kararnamenin 6. Maddesine göre çay tarım alanlarındaki çay bahçelerinin uzaktan algılama yöntemi ile tespit edilerek tapu kaydı ile örtüştürülmesi ve ruhsatnamelerin yenilenmesinin ÇAYKUR ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın işbirliği ile yerine getirilmesi hükmü konmuştur. Böylece çaylık alanların kesin miktarının tespiti konusunda önemli bir gelişme sağlanmıştır.

1924 yılında çıkartılan 407 sayılı yasa ile çay üretim izni Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sadece Rize ili ile Artvin'in Borçka ilçesine verilmiş olmasına rağmen özellikle ekonomik anlamda çay üretiminin başladığı 1950 yılından sonra hızla genişlemiş ve ekonomik anlamda üretim şansına sahip olmayan başka il ve ilçelerde de çay üretimine izin verilmiştir. Bunun

nedeni olarak çay üretiminden önce bölgedeki ekonomik durumun çok geri olmasına rağmen sektörün gelişmesi ile birlikte üreticilerin çay sayesinde elde etmiş oldukları kazancın diğer tarımsal ürünlere göre oldukça yüksek olması ve bunu gören bölgedeki diğer il ve ilçe insanları ile siyasetçilerin çaylık alanların bu yerleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi konusundaki baskı ve çalışmaları gösterilebilir. Dolayısıyla ülkemizdeki çaylık alanların genişlemesi ile birlikte ekonomik anlamda çay tarımı yapılabilen alanlar ile çay yetiştiriciliğinin daha az ekonomik olduğu alanlar ortaya çıkmıştır.

6.2.1 Birinci Derece Çay Üretim Alanları

Ülkemizde çay, olağan çay ekolojisinin (tropik ve subtropik iklim kuşakları) dışında 42 kuzey enleminde, kuzey-doğusu soğuşu kesen Kafkas Sıradağları, güneyi ve doğusu birden bire yükselen, yükseklikleri 3500 metreye ulaşan ve denizden gelen nemli rüzgarların yağış bırakmalarına neden olan Kaçkar Sıradağları ile çevrili, denize açık, kuytu bir mikroklimada yapılmaktadır. Gürcistan sınırından başlayıp Trabzon'un Araklı ilçesinde bulunan Araklı Deresi sınırına kadar olan bu alanda yer alan 180 Km uzunluğundaki Karadeniz kıyı şeridi ve yer yer 30-40 km içlere kadar giren yaklaşık 600 metre yüksekliklere kadar uzanan yamaçlarda ekonomik anlamda çay tarımı yapılabilmektedir. Rakım olarak çay ekim alanları 600 metre ile sınırlandırılmış olmasına rağmen 750-1000 metre rakıma kadar çaylık tesissine izin verilmiş ve bu alanlarda da çay üretimi yapılmaktadır. Bu alanlar birinci derece çay üretim alanları olarak kabul edilir. (A.F.Açıl, 1957, s.5., Prof. Dr. M. Ayfer, 1985, s.5 h. İlk yaz, 1986, s.2.)

02.04.2012 tarih ve 2012/3067 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı dikkate alındığında Rize ili ve tüm ilçeleri, Artvin'in Arhavi ve Borçka ilçeleri ile Kemalpaşa beldesi, Trabzon ilinin Araklı, Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat, Köprübaşı, Of ve Sürmene ilçeleri birince derece çay üretim alan içerisinde yer alan üretim bölgeleridir.

Birince derece çay üretim alanları içerisinde sahile en uzak çay yetiştirilebilen alanlar Çamlıhemşin, Hemşin, İkizdere, Kalkandere ve Kaptanpaşa bölgeleri ile Artvin'in Borçka ilçesi Muratlı beldesidir.

6.2.2 İkinci Derece Çay Üretim Alanları

Ülkemizde ikinci derece çay üretim alanları, birinci derece çay üretim alanlarının bittiği yer olan Araklı deresinden başlayıp Ordunun Fatsa ilçesine kadar devam eden 286 Km uzunluğunda ve sahilden 10 Km derinliklere kadar uzanan bir alanı kapsar. (*H.Özyurt, a.g.e, s.21*)

Aslında fındık üretimi için elverişli olan bu alanda; birim alandan elde edilen gelirin fındık ve diğer ürünlere oranla çok yüksek olması, ihracat seviyesine bağlı olan fındık fiyatlarındaki istikrarsızlık karşısında çay fiyatlarında ki dalgalanmaların nispeten düşük olması, Tarım Bakanlığı'nın yapmış olduğu üretim denemeleri sonucunda bu bölgelerde alternatif olarak çay üretiminin yapılabileceğinin anlaşılması, birinci derece çay üretim alanlarının üreticilerde yarattığı uyarıcı iktisadi ve sosyal etkiler ve çay tarımının en az yedi ay gibi uzun bir sürede istihdam garantisi yaratması gibi nedenlerden dolayı söz konusu bölgelerde çay üretimi alternatif ürünler aleyhine hızla genişlemiştir. (*H.Özyurt, a.g.e, s.21*)

Aynı şekilde, 02.04.2012 tarih ve 2012/3067 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı dikkate alındığında Trabzon ilinin Merkez, Beşikdüzü ve Vakfıkebir ilçeleri, Giresun ilinin Çanakçı, Espiye, Eynesil, Görele, Güce ve Tirebolu ilçeleri ikinci derece çay üretim alan içerisinde yer alan üretim bölgeleridir. Bakanlar Kurulunun bu kararına göre 2015 yılı itibari ile ruhsatlı çaylık alanların bulunduğu Ordu ilinin Perşembe ilçesi, Giresun ilinin Bulancak, Doğankent ve Keşap ilçeleri ve Trabzon ilinin Çarşıbaşı ilçesi çay üretimine izin verilen bölgeler arasından çıkartılmış durumdadır.

Ülkemizde birinci derece çay tarım alanları ve ikinci derece çay tarım alanları Şekil 11'deki haritada gösterilmektedir.

Şekil 11: Ülkemizde birinci derece ve ikinci derece çay tarım alanları (K.Çimen, a.g.e, s.22.)

6.2.3 1923-1938 Yılları Arasındaki Çaylık Alanlar ve Üretici Sayıları

Ülkemizde çaylık alanlar ve üretici sayıları ile ilgili bu çalışmada veriler 1923-1938 yılları arası ve 1938 yılından sonra olacak şekilde iki dönem olarak ele alınmıştır. Çünkü Zihni Derin tarafından 1923 yılında başlatılan çalışmalar daha sonraki süreçte yavaşlamış ve uzun bir süre çay yetiştiriciliği konusundaki faaliyetler Rize’de kurulan Merkez Fidanlığı içerisinde kalmış ve bölgede yaygın bir çay tesisi gerçekleştirilememiştir. Bu şekilde akamete uğrayan çaycılık konusundaki çalışmalar ancak 1935 yılından sonra tekrar canlanmaya başlamış ve Zihni Derin’in ikinci kez 1938 yılında Rize’ye gelmesinden sonra bölgede çaycılığın gelişmesi için daha kapsamlı ve ciddi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Bu dönem içerisinde tesis edilen çaylık alan ve üretici sayıları ile ilgili elimizde net bir bilgi yoktur. Ancak bazı çalışmalarla bölgede çaylık alan tesisi ile ilgili çalışmaların 1923 hatta 1923 yılından önce de yapıldığı bilinmektedir. Daha önceden de açıklandığı üzere çalışmak veya ticaret yapmak üzere Batum’a giden bölge insanı burada görüp tanıdığı çay bitkisini bilinçli veya bilinçsiz olarak yetiştirmek üzere peşlerinde getirdikleri tohum ve fidanları yol kenarlarına veya bahçelerine diktikleri bilinmektedir. 1923 yılından sonra da Zihni Derin’in Rize’ye gelmesi ile birlikte Batum’dan alınan çay tohumları ile 15 dekarlık fidanlık kurulmuş ve aynı zamanda Rize Merkez’de bulunan Müftü Mahallesi’nde kiralanan sekiz dönümlük bir arazide de çay fidanları dikilmiştir. 1924 yılına bölge halkına çaylık kurmaları için fidan ve tohum dağıtılmış ancak bunlar takip edilmediği için ne kadar çaylık tesis edildiği konusunda bilgi elde edilememiştir. Bununla birlikte Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu Türkiye’de Çay İktisadiyatı isimli eserinde 1939 yılında bütün Rize vilayetinde üç yerde (Merkez, Pazar ve Hopa) toplam 18 dönüm çaylık bulunduğunu belirtmektedir. Merkez kazasında bulunan çaylıkların 4,5 dekarının Merkez Fidanlığında olduğu geri kalan 6,5 dekarın Değirmendere, Gündoğdu ve Camiönü mevkilerinde olduğunu yazar. Pazar kazasında 4 dönüm, Hopa kazasında 3 dönüm ve bir miktar da Trabzon ilinin Sürmene kazasında çaylık bulunmaktadır. Aynı eserde 1936 yılında Ziraat Bakanlığı tarafından çaycılığın geliştirilmesi amacıyla halka 500.000 fidan dağıldığını, her dekar için 1000 fidan kullanıldığı düşünüldüğünde 500 dekar çaylık kurulmuş olması gerektiği, ancak bu fidanların ne kadarının dikildiği veya ocaklara dikilen fidan sayısının ne olduğu konusunda bilgi sahibi olunamadığı için ne kadar çaylık tesis edildiğinin bilinemediği kaydedilmektedir. (Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.81,82.)

Aynı eserin sonsöz bölümünde 1937 yılında Batum-Cakova İstasyonu'ndan 2000 Kg çay tohumu getirildiği, bu tohumlarla Rize'de 108 dekarlık bir damızlık çay bahçesi kurulduğu, aynı zamanda halka dağıtılan tohumlarla 120 dekar genişliğinde çaylık kurulduğu, 1938 yılında yine Batum-Cakova İstasyonu'ndan 30.000 Kg çay tohumu getirildiği, bu tohumlarla Rize ve çevresindeki 77 köyde 300 köy çay tesis edildiği, Köy fidanlıklarının genişliğinin 600 dekarı bulduğu, bundan başka ayrıca Rize'de 110 dekarlık yeni bir fidanlık kurulduğu, ayrıca halk tarafından tesis edilen çaylıkların 120 dekara ulaştığı yazılmaktadır. (Ş.R. Hatipoğlu, a.g.e, s.134.)

Araştırmacı Recep Koyuncu'nun, "Bildiğini Okuyan İmam Zihni" isimli eserinde yer alan ve Reşat Aktan'ın "Rize'de Çay" isimli kitabına atıfta bulunduğu tabloda ise Rize'de 1394 ve 1938 yılları arasında kurulan çaylık alanlar ile toplam çaylık alanlar Çizelge 6'da verilen tabloda gösterilmiştir.

Yıllar	Yeni Kurulan Çaylık Alanlar (Dekar)	Toplam Çaylık Alanlar (Dekar)
1934	4,0	4,0
1935	6,5	10,5
1936	16,5	27,0
1937	128,5	155,5
1938	57,0	212,5

Çizelge 6: Rize'de 1934-1938 yılları arasında kurulan çaylık alanlar. (R.Koyuncu, a.g.e, s.41)

Türkiye'de çay üretim alanları ile ilgili kayıtlar önceleri Tarım Bakanlığı'na bağlı olan halen ÇAYKUR'a bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Çay Araştırma Enstitüsü tarafından tutulmuştur. Buradaki çaylık alanlar ile ilgili bilgiler üreticilerin bildirimle yükümlü oldukları "Çaylık Tesisi Taahhütnamesi" esas alınarak hazırlanmıştır. (H.Özyurt, a.g.e, s.13)

Çalışmada bundan sonraki dönemler için kullanılacak veriler ÇAYKUR kayıtları esas alınarak hazırlanacağı için 1923-1938 yılları arasında yapılan yeni çaylık alanlar ile ilgili Çay Araştırma Enstitüsü'nün verilerini de dikkate almak gerekir. Doç. Dr. A. Fethi Açıl "Türkiye Çay İşletmeleri" olarak isimlendirdiği çalışmasında 1924-1938 yılları arasında ülkemizde en fazla 20 Dekar çaylık bulunduğunu ve bu verileri Çay Araştırma Enstitüsü'nden alındığını belirtmektedir. (A.Fethi Açıl, 1957, s.6.)

Burada belirtilen her üç kaynakta da 1938 yılına kadar tesis edilen çay alanları ile ilgili rakamlar birbirlerinden farklılık göstermektedir. Sadece Dr. Şevket Galip Hatipoğlu'nun adı geçen eserinde sonsöz bölümünden önce bahsettiği “Bütün Rize vilayetinde 1939 yılına kadar 18 dekar çaylık bulunuyordu” bilgisi Fethi Açıl'ın adı geçen eserinde belirttiği 1924-1938 döneminde en fazla 20 dekar çaylık bulunduğu şeklindeki tespiti birbirleriyle uyuşmaktadır. Bununla birlikte Recep Koyuncunun, Reşat Aktan'ı kaynak göstererek verdiği rakamlar diğer iki kaynaktaki rakamlardan daha fazladır. Ancak bu rakamlar da Dr. Şevket Galip Hatipoğlu'nun adı geçen eserinin sonsöz kısmında vermiş olduğu bilgilerle uyuşmaktadır. Çünkü yukarıda da yazıldığı gibi Şevket Galip Hatipoğlu eserin bahsedilen bölümünde 1938 yılında halk tarafından kurulan çaylık alanların 120 dekara ulaştığını yazmaktadır.

Bu tartışmayı bir tarafa bırakacak olursak 1938 yılına kadar ülkemizde az da olsa çay bahçesi kurulduğu, 1939 yılında bu çay bahçelerinden üretilen 815 Kg yaş çayın satın alındığı ve bundan 181 Kg kuru çay üretildiği hem Fethi Açıl, hem Recep Koyuncu hem de Asım Zihnioğlu tarafından söylenmekte, ayrıca ÇAYKUR kayıtları da bu bilgiyi doğrulamaktadır. (*A.Fethi Açıl, 1957, s.13, R.Koyuncu, a.g.e, s.42, A.Zihnioğlu, a.g.e., s.34, ÇAYKUR*)

Her üç kaynakta da çay ekimi yapan üretici sayıları ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak Rahmi Arer, Türkiye’de Çaycılık ve Turistik Sosyal Kültürel Ekonomik Rize isimli eserinde Türkiye’de çaycılığı gelişmesinde öncü rol alan ilk çay üreticilerine büyük şükran duyulması gerektiğini ifade eder. Çünkü bölge halkının gıda ihtiyacı için mısır ve tarla olarak kullandığı arazilerine çay dikmeleri durumunda ancak 3 yıl sonra 10 kilo yaş çay alabileceklerini, geçimlerini sağlayacak şekilde ancak 10. yılda ürün alabileceklerini, bu kadar uzun bir sürenin risk olmasına karşın özellikle Sabuncular, Beyazsu, Bozukkale, Balıkçılar, İyidere, Derepazarı, Gündoğdu, Rize ve Çayeli’nde bulunan öncü ve idealist ilk çay yetiştiricilerinin bu riski göze alarak çaylık yaptıkları ve böylece bölge halkına örnek oldukları, ülke çaycılığının bu sayede gelişme göstermiş olduğunu belirtir. (*R.Arer, a.g.e., s.67.*)

6.2.4 1938 Yılından Sonraki Çaylık Alanlar ve Üretici Sayıları

1938 yılından sonra ülkemizde yeni kurulan çaylık alanlar ve üretici sayıları ile ilgili bu bölümde verilen rakamlar tamamen Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü’nde bulunan kayıtlara dayanmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi ülkemizde çay tarımı ruhsata bağlı bir faaliyettir. Çay tarımı sadece Bakanlar Kurulunun izin verdiği yerlerde ve ÇAYKUR tarafından ruhsat verilmesi durumun yapılabilir. Çaylık alanlara ruhsat verilmesi ÇAYKUR kurulmadan önce Çay Araştırma Enstitüsü tarafından verilmekteydi. ÇAYKUR

kurulduktan sonra faaliyete başladığı 1973 yılından itibaren ruhsat işlemleri ÇAYKUR tarafından ilgili fabrikalar vasıtası ile yerine getirildi. Günümüzde ki uygulamada ise ruhsatlama işlemleri aynı şekilde yapılmaktadır.

6.2.4.1 Yıllara Göre Tespit Edilen Çaylık Alanlar

Ülkemizde 1938 yılına kadar kurulmuş olan çaylıklar ili ilgili rakamlar bundan önceki bölümde verilmişti. Bu bölümde 1939 yılı dahil ondan sonraki yıllarda tesis edilen çaylık alanlar ile ilgili bilgiler verilecektir.

1939 yılı ve onu takip eden 1940 yılında çıkartılan 3788 sayılı kanun ile 30 bin dekar çaylık kurulması ve çaylık kuran üreticilerin desteklenmesi kararından sonra bu tarihe kadar çok yavaş ilerleyen çaycılığın gelişmesi ivme kazanmış ve çay alanlarında hızlı bir artış olmuştur. O zamanlarda Zihni Derin ve ekibi tarafından Çay Teşkilatı çatısı altında yürütülen çalışmalarla yörede 26 çay bölgesi kurulmuştu. Bu çay bölgelerinin 8 tanesi Rize Merkez kazasında, 6 tanesi Çayeli ve Pazar ilçelerinde, 1 tane Ardeşen’de, 1 tane Fındıklı’da 4 tane Artvin ilinde ve 6 tane de Trabzon ilinde bulunmaktaydı. 26 Çay bölgeleri Çizelge 7’de, bu bölgelerde 1939-1955 yılları arasında tesis edilmiş olan çay alanlar da Çizelge 8’de gösterilmektedir.

Sıra No	İL	İLÇE	BÖLGE	Sıra No	İL	İLÇE	BÖLGE
1	RİZE	Merkez	İyidere	14	"	"	Hemşin
2	"	"	Derepazarı	15	"	Ardeşen	Ardeşen
3	"	"	Tuğlalı	16	"	Fındıklı	Fındıklı
4	"	"	Salarha	17	ARTVİN	Hopa	Arhavi
5	"	"	Camıdağı	18	"	"	Hopa
6	"	"	Gündoğdu	19	"	"	Kemalpaşa
7	"	"	Güneysu	20	"	Borçka	Maradit
8	"	Çayeli	Karadere	21	TRABZON	Of	Of-Baltacı
9	"	"	Büyükdere	22	"	"	Of-Merkez
10	"	"	Çayeli	23	"	"	Of-Hayrat
11	"	"	Kaptanpaşa	24	"	"	Of-Taşhan
12	"	Pazar	Pazar-Batı	25	"	Sürmene	Sürmene-Doğu
13	"	"	Pazar-Doğu	26	"	"	Sürmene-Batı

Çizelge 7: 1938 yılından sonra kurulmuş olan çay bölgeleri

Çay Dikim Alanları(Dekar)																		
BÖLGE	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	TOPLAM
İyidere	121,5	514,0	128,5	87,0	177,0	210,5	209,5	99,0	75,0	44,0	0,0	76,0	259,0	661,0	48,5	832,5	30,0	3.573,0
Derepazarı	61,0	907,5	192,5	94,5	340,0	275,0	265,5	188,0	375,0	150,5	19,5	6,5	619,5	368,0	285,0	965,5	207,5	5.321,0
Tuğlalı	535,0	872,5	70,5	80,0	137,5	119,0	135,0	116,0	229,0	73,0	2,5	14,5	138,5	252,5	224,0	623,0	137,5	3.760,0
Salarha	0,0	178,0	12,0	20,0	400,5	282,5	319,0	242,0	472,5	69,0	0,0	98,5	52,0	210,0	65,5	402,5	312,0	3.136,0
Camıdağı	168,5	987,5	567,5	246,5	211,5	154,0	362,0	300,5	534,5	108,5	9,5	72,0	169,5	277,5	148,5	373,5	385,5	5.077,0
Gündoğdu	13,0	1.285,5	365,5	240,5	365,5	1.223,5	456,5	660,5	1.005,5	441,5	15,5	83,0	272,0	211,5	369,0	1.468,5	153,0	8.630,0
Güneysu	0,0	0,0	38,0	68,0	24,5	373,5	201,0	265,0	354,0	231,5	0,0	59,5	32,5	188,5	22,5	896,5	106,5	2.861,5
Karadere	0,0	69,0	20,5	0,0	105,5	15,5	84,0	106,5	159,5	69,0	0,0	6,0	64,0	1.189,0	286,5	614,0	517,0	3.306,0
Büyükdere	273,5	691,5	181,5	47,0	916,0	93,5	89,5	295,0	221,5	172,5	2,0	99,0	231,5	338,5	20,5	961,0	425,5	5.059,5
Çayeli	401,5	276,0	70,0	18,0	126,5	130,5	127,5	242,0	356,0	135,0	10,5	104,5	146,5	285,0	50,5	565,0	334,0	3.379,0
Kaptanpaşa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	267,5	188,5	63,0	126,5	645,5
Pazar-Batı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	36,5	140,0	15,5	7,5	2,0	0,0	0,0	0,0	600,0	187,5	113,5	144,5	1.247,0
Pazar-Doğu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,0	770,5	195,0	307,0	276,0	1.557,5
Hemşin	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	147,5	41,5	23,0	39,5	251,5
Ardeşen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	142,0	981,5	55,5	320,5	380,5	1.880,0
Fındıklı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	249,0	1.328,0	702,0	583,0	2.862,0
Arhavi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	441,5	1.358,0	440,0	436,5	2.676,0
Hopa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	310,0	863,5	591,0	238,0	2.002,5
Kemalpaşa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	39,0	740,5	424,5	207,0	1.411,0
Maradit	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1.002,0	1.138,0	140,0	2.280,0
Of-Baltacı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	376,0	79,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1.108,0	714,0	302,5	784,5	3.364,0
Of-Merkez	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	629,0	936,0	222,5	594,0	2.381,5
Of-Hayrat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,5	554,0	391,0	499,5	1.458,0
Of-Taşhan	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	13,5	548,5	329,0	397,0	1.288,0
Sürmene-Doğu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	204,0	499,5	352,5	359,5	1.415,5
Sürmene-Batı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	153,0	337,5	338,5	232,5	1.061,5
	1.574,0	5.781,5	1.646,5	901,5	2.804,5	2.914,0	2.765,5	2.609,0	3.790,0	1.496,5	59,5	619,5	2.136,0	9.909,0	11.070,0	13.760,5	8.047,0	71.884,5

Çizelge 8: 26 çay bölgesinde 1939-1955 yılları arasında tesis edilen çay alanları.(Camıdağı ve Kalkandere toplamaları düzeltilmiştir.) (F.Açıl, a.g.e, s.8)

Çizelge 8’de verilen tabloda aynı zamanda ülkemizde 1939 yılından 1955 yılına kadar olan zaman aralığındaki çay dikim alanları bilgisine de ulaşılabilmektedir. Tabloya göre 1944-1948 yılları arasında Pazar-Batı Bölgesinde tesis edilen 201 dekar çaylık ve Of-Baltacı Bölgesinde tesis edilen 455 dekar çaylık ile 1951 yılında Pazar-Doğu Bölgesinde tesis edilen 9 dekar çaylık ve Ardeşen bölgesinde tesis edilen 142 dekar çaylık dikkate alınmazsa 1952 yılına kadar sadece Rize Merkez ve Çayeli ilçesine bağlı Büyükdere ve Çayeli Bölgeleri ile birlikte toplam 10 çay bölgesinde çaylık tesis edildiği görülmektedir. Maradit bölgesi hariç 1952 yılından itibaren tüm çay bölgelerinde çay tesisinin başladığı ve bu yıldan sonra çaylık alanların her yıl artış göstermekte olduğu anlaşılmaktadır.

Fethi Açıl’ın, adı geçen eserinde verilen tablodaki çay dikim alanları ile ilgili rakamlar ÇAYKUR’daki kayıtlarla karşılaştırıldığında anormal farklılıklar göstermese bile ufak farklılıkların bulunduğu göze çarpmaktadır. Fethi Açıl tarafından hazırlanan tablodaki 1939-1955 dönemini kapsayan çay dikim alanları ile ÇAYKUR kayıtlarına göre aynı dönemi kapsayan çay dikim alanları Çizelge 9’da gösterilmektedir

Yıllar	Fethi Açıl (Dekar)	ÇAYKUR(Dekar)	Fark (Dekar)
1939	1.574,0	1.548,0	26,0
1940	7.355,5	7.301,0	54,5
1941	9.002,0	8.923,0	79,0
1942	9.903,5	9.812,0	91,5
1943	12.708,0	12.597,0	111,0
1944	15.622,0	15.521,0	101,0
1945	18.367,5	17.823,0	544,5
1946	20.894,5	20.518,0	376,5
1947	24.774,5	25.254,0	-479,5
1948	26.271,0	25.751,0	520,0
1949	26.303,5	25.824,0	479,5
1950	26.920,0	26.423,0	497,0
1951	29.056,0	28.587,0	469,0
1952	38.965,0	39.114,0	-149,0
1953	50.035,0	49.707,0	328,0
1954	63.795,5	64.049,0	-253,5
1955	71.842,5	73.347,0	-1.504,5

Çizelge 9: Fethi Açıl tarafından yazılan “Türkiye Çay İşletmeleri” isimli çalışmada 1939-1955 dönemindeki çaylık alan bilgileri ile aynı dönemdeki ÇAYKUR kayıtlarına göre çay alanları.(F. Açıl, a.g.e., s.8, ÇAYKUR)

Tabloya göre 1955 yılı itibari ile Türkiye’de ki çaylık alanlar Fethi Açıl’a göre 71.842,5 dekar iken ÇAYKUR kayıtlarına göre 73.347 Dekar dır. Buna göre ÇAYKUR kayıtlarına göre 1.504,5 dekar bir fazlalık bulunmaktadır. Fethi Açıl tarafından adı geçen eser 1957 yılında yazılmış olduğundan eserde kullanılan 1955 yılına ait rakamların ÇAYKUR kayıtları ile örtüşmesi gerekirdi. Buna rağmen aradaki bu farkın nerden kaynaklandığı konusunda her hangi bir bilgi mevcut değildir.

Bu çalışmada ÇAYKUR kayıtlarından başka Fethi Açıl tarafından yapılan çalışmadaki verilerde kullanılmıştır. Çünkü Fethi Açıl bu çalışmasında 26 çay bölgesine 1939-1955 döneminde dikimi yapılan çaylıklar ile ilgili veriler sunmuş olup bulunabilen başka kaynaklarda bu konuda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla Çizelge 8’de verilen bilgileri 26 çay bölgesindeki çay alanları ile ilgili bilgilere ulaşmak açısından değerlendirme yapılması gerekli olup 1939-2015 yılları arasındaki ülkemizde çay alanları ile ilgili verileri yine ÇAYKUR’a ait kayıtları kullanarak tablo haline getirilmiş ve Çizelge 10’da gösterilmiştir.

Çizelge 10’da verilen tablo incelendiğinde 1939 yılında 1.548 dekar olan çay alanlarının 2014 yılında 759.147 dekara ulaştığı görülmektedir. Çaylık alanlarındaki artışın ilk başlarda oldukça az ama daha sonraki yıllarda biraz daha hızlı olduğu söylenebilir.

1940 yılında tesis edilen yeni çaylık alan miktarındaki artış oranı bir önceki yıla göre % 371,6 dır. Bu kadar hızlı bir artışın olması kuşkusuz 27.03.1940 yılında çıkartılan 3788 sayılı kanun ve bu kanunun çay üretimi için, üreticilere getirmiş olduğu desteğin ve üretilecek ürünün devlet tarafından satın alınacağı garantisinin getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak aynı oranda artış takip eden 1941 ve 1942 yıllarında devam etmemiştir. Bunun nedeni konusunda Asım Zihnioğlu bir Yeşilin Peşinde isimli kitabında şu tespitlerde bulunur. *“İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra ülkemizde seferberlik hazırlığına girildi. Genç kuşaklar hatta orta yaşlı erkekler bile askere alındı. Rize’de zaten gurbetçilik nedeni ile çalışan erkek gücü bulmak zordu. Bir de askere çağrılma nedeni ile iyice azalan işgücü sorunu moral bozukluğu ve devletin tahıl cinsi ürünlere el koyması gibi zorluklar ortaya çıkmıştı. Savaştan önce mısırın kilosu 3 kuruşa alınıp satılırken birdenbire 150-200 kuruşa çıkmış ve ürün bulmak zorlaşmıştı. Oysa üreticiler çay üretimi için devletten aldıkları teşvikle yiyecek ihtiyaçları için mısır alıyordu. Aldıkları teşvikle yeterli miktarda mısır alamayınca yeni çaylık tesisi de yavaşlamıştı.”*(A.Zihnioğlu, a.g.e, s.10)

1940 yılının sonbaharında Samsun ile Çarşamba arasında yeni kurulmuş olan Gelemen Devlet Üretme Çiftliği'nde iyi bir mısır ürünü olmuş ve bu ürün 18 kuruştan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne devredilmek istenmiştir. Asım Zihnioğlu gerekli girişimlerde bulunarak bu ürünün çay yetiştiricisine tahsis edilmesi durumunda ortaya çıkan sorunun aşılabileceğini kaydeder. Görüşmeler neticesinde olumlu görüş alındıktan sonra bir dekar çay bahçesi kuracak üreticilere 100 kilo mısır verileceği duyurulur. Bu teşvik ile birlikte ortaya çıkan sorun aşılar ve üreticiler tekrar yeni çaylık tesis etmeye başlarlar. (A.Zihnioğlu, a.g.e, s.10)

Yeni çaylık kuracak üreticiler bu şekilde desteklendikten sonra 1943 yılından itibaren düzenli olarak yeni çaylık miktarlarında artış olduğu görünmektedir. Tabloya göre bu artış ile birlikte 1947 yılında toplan çaylık alan miktarı 25.254 dekar olmuştur. Ancak bundan sonra yeni çaylık miktarındaki artış hızında tekrar öncekili yıllara nazaran bir azalış meydana gelir. Örneğin 1947 yılında bir önceki yıla göre çaylık miktarındaki artış oranı % 23,1 iken 1948 yılında bu artış oranı % 1,97, 1949 yılında % 0,23 ve 1950 yılında ise % 2,32 olmuştur. Bunun da 1940 yılında çıkartılan 3788 sayılı yasa ile kurulmasına izin verilen 30 bin dekar çaylık alan limitinin sonuna gelinmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim 1951 yılında çıkartılan 5748 sayılı yasa ile 35 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verilmesinden sonra 1951 yılında yeni kurulan çaylık alandaki artış oranı bir önceki yıla göre % 8,2, 1952 yılında % 36,8 ve 1953 yılında % 27,1 seviyelerine çıkmıştır.

1938 yılından sonra kurulan çaylık alanların 1950'li yıllarda tam verim çağına gelmesi, 1947 yılında kurulan ilk çay fabrikasının faaliyete geçmesi ve üreticilerin elde ettiği ürünü satması konusunda devlet garantisinin olması ve üreticilerin birim alandan diğer tarımsal ürünlere göre daha fazla gelir elde etmesi gibi nedenlerden dolayı özellikle 5748 sayılı yasa ve 1953 yılında çıkartılan 6133 sayılı yasanın da etkisiyle yeni çaylık alanların oluşturulmasında 1952 yılından itibaren gözle görülür bir artış olmuştur. Söz konusu tarih aralığında çıkartılan kararnameler ile yeni alanların çay tarımına açılmış olması ve bu yeni çay alanlarında daha fazla kişi ile çaylık tesisi çalışmalarının yapılmaya başlanması da bu artışa ayrıca olumlu katkı sağlamıştır.

Yine Çizelge 10'da verilen tablo incelendiğinde 1960 yılında tesis edilen toplam çaylık alan miktarı 134.880 dekara ulaşmıştır. Bu çaylık alanın 28.587 dekarı 1952 yılına kadar, 106.293 dekarı ise 1952-1960 yılları arasında kurulmuştur. 1960 yılına kadar kurulmuş olan toplam çaylık alanın % 21,19'u 1952 yılına kadar, % 78,81' i ise 1952-1960 yılları arasında kurulmuştur. Diğer bir ifade ile 1952-1960 yılları arasında kurulan çaylık miktarı 1952 yılına kadar kurulan çaylık miktarının 3,7 katıdır.

Yıllar	Çaylık Alan (Dekar)	Artış Miktarı (Dekar)	Yıllar	Çaylık Alan (Dekar)	Artış Miktarı (Dekar)
1939	1.548		1977	523.528	3.477
1940	7.301	5.753	1978	528.548	5.020
1941	8.923	1.622	1979	536.013	7.465
1942	9.812	889	1980	538.113	2.100
1943	12.597	2.785	1981	538.113	0
1944	15.521	2.924	1982	644.993	106.880
1945	17.823	2.302	1983	646.033	1.040
1946	20.518	2.695	1984	654.156	8.123
1947	25.254	4.736	1985	669.467	15.311
1948	25.751	497	1986	834.701	165.234
1949	25.824	73	1987	806.981	-27.720
1950	26.423	599	1988	862.878	55.897
1951	28.587	2.164	1989	895.248	32.370
1952	39.114	10.527	1990	905.750	10.502
1953	49.707	10.593	1991	886.393	-19.357
1954	64.049	14.342	1992	893.454	7.061
1955	73.347	9.298	1993	893.307	-147
1956	82.719	9.372	1994	767.906	-125.401
1957	102.083	19.364	1995	766.090	-1.816
1958	112.712	10.629	1996	767.429	1.339
1959	118.762	6.050	1997	767.545	116
1960	134.880	16.118	1998	767.517	-28
1961	149.518	14.638	1999	767.489	-28
1962	159.447	9.929	2000	767.484	-5
1963	175.352	15.905	2001	766.533	-951
1964	190.281	14.929	2002	766.442	-91
1965	196.018	5.737	2003	766.392	-50
1966	217.745	21.727	2004	766.317	-75
1967	234.677	16.932	2005	766.243	-74
1968	261.205	26.528	2006	766.136	-107
1969	273.110	11.905	2007	765.808	-328
1970	278.803	5.693	2008	758.257	-7.551
1971	283.513	4.710	2009	758.513	256
1972	361.840	78.327	2010	758.641	128
1973	404.826	42.986	2011	758.841	200
1974	405.665	839	2012	759.025	184
1975	502.870	97.205	2013	759.104	79
1976	520.051	17.181	2014	759.147	43

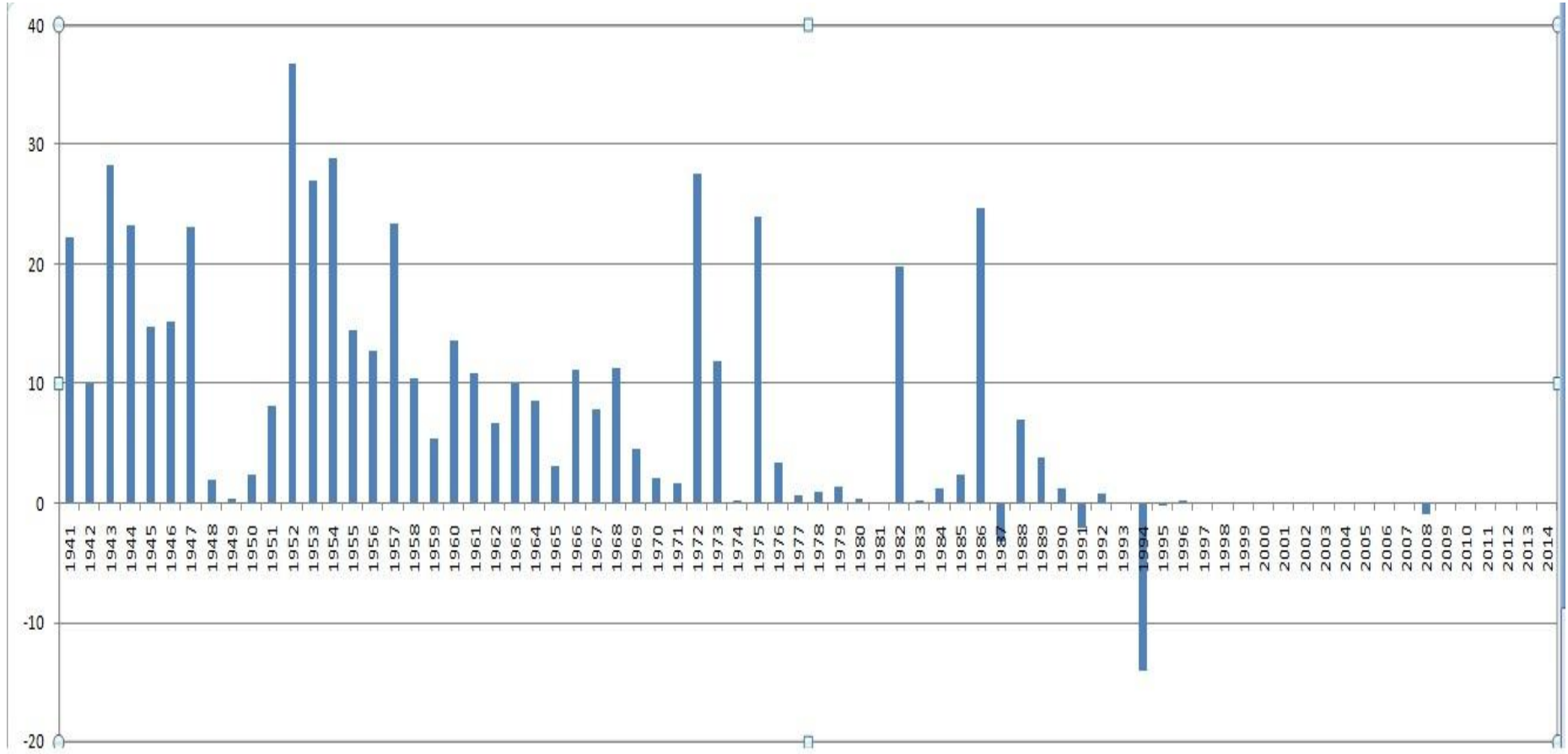
Çizelge 10: 1939-2014 döneminde ülkemizdeki çaylık alanların değişimi (ÇAYKUR)

Onar yıllık periyotlar halinde düşünülduğünde ülkemizdeki toplam çaylık alan olan 759.147 dekarın % 3,48'i 1950 yılına kadar, % 14,29'u 1950-1960 yılları arasında, % 18,96'sı 1960-1970 yılları arasında, % 34,16'sı 1970-1980 yılları arasında, % 48,43'ü 1980-1990 yılları arasında tesis edilmiştir. 1990-2000 yılları arasında % 18,21 ve 2000-2014 yılları arasında da % 1,1 oranında bir azalma olduğu görülmektedir.

Çizelge 10'da verilen tabloda 2014 yılına kadar çay üretim alanlarında bazı yıllarda anormal dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmalar genelde o yıllarda çıkartılan yasa veya Bakanlar Kurulu Kararları'nın uygulanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlara bağlı olarak çay üretim alanlarındaki % artış veya azalış oranları Şekil 12'de verilen grafikte gösterilmektedir.

Grafikte görüldüğü gibi 1957 yılında çaylık alanlarında meydana gelen artış, diğer yıllardaki artışlara göre daha fazladır. 1955 yılında çaylık alan miktarındaki artış bir önceki yıla oranla % 14,52, 1956 yılında % 12,78, 1958 yılında % 10,41 ve 1959 yılında % 5,37 iken 1957 yılında artış oranı % 23,41 olmuştur. Miktar olarak ta 1957 yılında bir önceki yıla ilave olarak çaylık alanlarda 19.364 dekar artış olmuştur. 1956 ve 1957 yıllarında çıkartılan yasa ve kararnamelere bakıldığında, 6754 sayılı yasanın bu dönemde çıktığı ve bu yasa ile 100.000 dekar yeni çaylık kurulmasına izin verildiği görülmektedir. Yine Bakanlar Kurulu Kararı ile Ordu ilinin Merkez, Perşembe ve Fatsa ilçeleri ile Trabzon ilinin Akçaabat ve Maçka ilçelerine yeni çaylık kurma izni verilmiştir. Bu yasa ve kararnamelerinin etkisi ile yeni tesis edilen çaylık alan miktarlarında 1957 yılında anlamlı bir artış meydana gelmiştir.

1972 yılında çaylık alanlarda bir önceki yıla göre % 27,63, 1973 yılında ise % 11,88 artış meydana gelmiştir. ÇAYKUR faaliyete başladığı 1973 yılında ülkemizdeki çaylık alanların yeniden tespiti için bir çalışma başlatmış ve bu çalışma ile çaylık alanlar anketler yolu ile yeniden ölçülmeye çalışılmıştır. Ancak üreticiler sosyoekonomik nedenlerden dolayı anket formlarını gerçeğe uygun doldurmamışlardır. Bazı üreticiler kendilerine bir daha yeni çaylık tesisi izini verilmeyeceği endişesiyle sahip oldukları gerçek çaylık miktarından daha fazla çaylık alanı göstermeye çalışmışlardır. Bazı üreticilere de üretimin vergilendirileceği yada kanuni sınırlar aşılarak tesis edilen çaylıklar nedeni ile cezaya uğrayacakları endişesi ile sahip oldukları çaylıkları daha az gösterme yolunu tercih etmişlerdir. Sonuçta ÇAYKUR tarafından yapılan yeniden tespit çalışmasında anketler yolu ile yapılan sonuçlara göre 1972 yılında 78.327 dekar, 1973 yılında ise 42.986 dekar ilave çaylık kayıtlara girmiştir. İki yılda kayıt altına alınan toplam bu 121.313 dekar çaylık alanın o tarihe kadar kayıtlı toplam 283.513 dekar çaylığa göre oranı % 42,79 dur ki bu da hiç azımsanmayacak bir rakamdır.

Şekil 12: Çaylık alanlarda yıllar itibari ile meydana gelen artış oranları (%)

1972 ve 1973 yılından sonra bu kez 1975 ve 1976 yılları arasında çaylık 1972 ve 1973 yılından sonra bu kez 1975 ve 1976 yılları arasında çaylık alanlarda diğer yıllara oranla yine oldukça fazla miktarda yeni çaylığın kayıt altına alınmış olduğunu görüyoruz. 1974 yılında yeni çaylık alan 839 dekar ve yeni çaylık alanındaki artış bir önceki yıla oranla % 0,2 seviyelerinde iken 1975 yılında çaylık alan miktarında 97.205 dekarlık bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın bir önceki yıla göre oranı % 23,96 dır. Aynı şekilde 1975 yılındaki kadar olmasa bile 1976 yılında da çaylık alan miktarında 17.181 dekarlık bir artış olmuştur. Bu artışın da bir önceki yıla göre oranı % 17,18 dir. Böylece 1975 ve 1976 yıllarında çaylık alan miktarında toplamda 114.386 dekar artış meydana gelmiş ve bunun 1976 yılındaki toplamda 520,051 dekar çaylık alana oranı % 22 olmuştur. Aynı şekilde iki yılda çaylık alanlarda 1974 yılına göre toplamda % 28,20 artış olduğu anlaşılmaktadır. 1975 ve 1976 yıllarındaki bu artışın 1974 yılında çıkartılan 7/8196 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı nedeni ile ortaya çıktığı düşünülmektedir. Anılan kararname, üreticilerin yıllık çay satış miktarını 450 Kg/dekar (kota) ve günlük çay satış miktarlarını 25 Kg/dekar(kontenjan) olarak sınırlaması nedeni ile üreticiler daha fazla çay satma imkanına sahip olmak amacı ile takip eden yıllarda sahip oldukları çaylık alanları daha fazla gösterme yolunu tercih etmişlerdir. *(H.Özyurt, a.g.e, s.14.)*

1975 ve 1976 yıllarından sonra çaylık alanlarda önemli ölçüde artışın 1982 yılında meydana geldiği görülmektedir. 1982 yılına gelinceye kadar çaylık alanlardaki artış oranları 1977 yılında % 0,67, 1978 yılında % 0,96, 1979 yılında % 1,41, 1980 yılında % 0,39 ve 1981 yılında sıfır iken 1982 yılında artış oranı % 19,86 olmuştur. 1981 yılında kayıtlı çaylık alan 538.113 dekar iken 1982 yılında bu miktar 106.880 dekar artışla 644.993 dekar olmuştur. Başka bir ifade ile 1982 yılı sonu itibari ile kayıtlı olan çaylık alanların % 16,58 'i 1982 yılı içerisinde kayda geçmiştir. Bu kadar büyük bir miktarda çaylık alanın aynı yıl içerisinde gerçek olarak tesis edilmesi mümkün değildir. Bu kadar büyük bir miktarda çayın 1982 yılı içerisinde kayıt altına alınmış olmasının en büyük nedeni 17.03.1982 tarihinde çıkartılan 2640 sayılı yasa ile kayıt altına alınmamış ve kaçak olarak tesis edilmiş olan çaylıkların kayıt altına alınmasına imkan sağlaması gösterilebilir. Özellikle bu yıllarda sıkı bir şekilde kontenjan uygulamasının yapıldığı düşünüldüğünde üreticiler, daha fazla çay satabilmek amacıyla kayıt altında bulunmayan çaylıklarını kayıt altına aldırılmışlar ve böylece daha fazla kontenjana sahip olma imkanı elde etmek amacıyla yasanın kendilerine sağladığı fırsatı değerlendirmişlerdir. Burada yine üretici beyanları dikkate alındığı için kayıt altına alınmış olan çaylıkların gerçeğinden daha fazla olduğu da düşünülmelidir. Çünkü daha fazla kontenjana sahip olma isteği nedeni ile mükerrer çay kayıtları yapılmıştır. Bu amaçla aynı çay

bahçesi yakın aile birerleri arasında birkaç kez kayıt edildiği durumlar ortaya çıkmıştır. *(H.Özyurt, a.g.e, s.14.)*

1984 yılında çıkartılan 84/7771 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile her yıl 25 dekar olmak üzere 1990 yılına kadar toplamda 125 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verilmişti. Bununla birlikte 1985 yılında 18852 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yönetmelik ile de Bakanlar Kurulu tarafından izin verilen alanların dışında çaylık tesis eden üreticilere bu çaylıklarını kayıt altına aldırma imkanı getirilmişti. Bu kararlar doğrultusunda 1984 yılından itibaren çaylık alan miktarında yine bir artış olduğu görülmektedir. Bu kapsamda kurulan yeni çaylıkların çoğunlukla 1986 yılında kayıt altına alınması nedeni ile söz konusu yıldaki çaylık alan miktarı bir önceki yıla göre % 24,68 oranında artarak 834.701 dekar olmuştur. 1986 yılındaki çaylık alan miktarında meydana gelen artış 165.234 dekar dır. 1984 yılında çıkartılan kararname dikkate alındığında 1984, 1985 ve 1986 yıllarında çaylık alan miktarında toplamda 188.688 dekar olmuştur. 1983 yılındaki toplam çaylık alan miktarının 646.033 dekar olduğu düşünülürse söz konusu kararname etkisiyle takip eden 3 yıl içerisinde çaylık alan miktarındaki artışın % 29,21 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Her ne kadar 13.10.1985 tarih ve 18897 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan yönetmelik ile 24.08.1985 tarihinde yayınlanan ve Bakanlar Kurulu tarafından izin verilen yerler dışında çaylık tesis eden üreticilerin bu çaylıklarını kayıt altına almalarına imkan sağlayan yönetmelik kaldırılmış ise de çaylık alanlarda meydana gelen artışlar göz önüne alındığında aradan geçen yaklaşık iki aylık süre içerisinde bu durumdaki üreticilerin kurmuş oldukları çaylıkların tamamının kayıt altına alınmasını sağladıkları düşünülmektedir.

Şekil 12’de ki grafikte, 1987 yılında çaylık alanlarda % 3,32 lik bir azalma olduğu görülmektedir. Bu azalmanın mevcut çaylık alanların terkin edilmesinden kaynaklanmadığı düşünülmektedir. Miktar olarak çaylık alanlarda meydana gelen 27.720 dekarlık azalma büyük olasılıkla 1984, 1985 ve 1986 yıllarında çıkartılan kararname ve yönetmeliklerin uygulanması sonucunda daha sonradan fark edilen mükerrer çay kayıt işlemlerinin iptal edilmesinden kaynaklanmıştır.

1987 yılından sonra çaylık alanlarda tekrar bir artış trendi başlamış ve çaylık alanlardaki artış oranları 1988 yılında % 6,93, 1989 yılında % 3,75, 1990 yılında % 1,17 seviyelerinde olmuştur. Böylece 1987 yılında çaylık alan miktarı 806.981 dekar iken 1990 yılı sonunda 905.750 dekara ulaşmıştır. Çaylık alanlar ile ilgili bu kayıt ülkemizdeki en yüksek çaylık alan miktarını göstermekte olup bundan sonraki kayıt ve yeniden ölçüm sonuçlarına göre bir daha bu rakamlara ulaşamamıştır.

Çaylık alanların yeniden tespiti ile önemli bir yasal düzenleme de 27.12.1993 tarihinde çıkartılan 5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıdır. Bu kararname ile birlikte çaylık alanların yeniden tespiti, ruhsatların yenilenmesi, çaylık alanların 1/5 oranında budanması ve budanan alanların tespit edilerek üreticilere tazminat ödenmesi, budama yapmayan üreticilerden çay satın alınmaması gibi birçok düzenleme getirmiştir. Yapılacak olan bu çalışmaların hızlı, doğru ve güvenilir bir şekilde yerine getirilmesi için ÇAYKUR tarafından birçok yeni ziraat mühendisi ve çay eksperleri istihdam edilmiş ve kararname kapsamındaki çalışmalar yeni istihdam edilen bu personel vasıtasıyla yerine getirilmiştir. Kararname kapsamında 1992 yılında 893.454 dekar olarak tespiti yapılmış olan çay alanları ilgili personel tarafından tek tek ölçülmüş ve aynı zamanda tespit edilen yeni alanlara göre üreticilerin 1/5 oranında budama yapmaları sağlanmış ve budama yapan üreticilerin tespitleri ve budanan alan tespitleri de ayrıca sağlanmıştır. Bu çalışmalar kapsamındaki ölçüm işleri arazi üzerinde direkt olarak metre kullanmak suretiyle ilgili personel tarafından sağlanmıştır. Henüz kadastro görmemiş alanlarda metre ile yapılan bu ölçümlere ilave olarak kadastro gören alanlarda da hem metre ile ölçüm yapılmış hem de üreticilere ait tapu kayıtlarından faydalanılmıştır. Ancak bu kararnamenin uygulanması sırasında tespit edilen yeni çaylık alanların yinede tam doğru sonuçları gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü bazı lokasyonlarda alan tespiti yapılırken yine üretici beyanları esas alınmış dolayısıyla yine sosyoekonomik nedenlerden dolayı bazı durumlarda üreticiler gerçek bilgi vermekten çekinmişlerdir. Bazı üreticiler uygulanmakta olan kontenjanlı çay alımı nedeni ile daha fazla kontenjana sahip olmak için yine gerçek çaylık alanlarını olduğundan fazla göstermeye çalışmıştır. Bazı üreticiler 1/5 oranındaki budama zorunluluğundan kurtulmak için gerçek çaylık miktarlarını olduğundan daha düşük göstermeye çalışmışlardır. Kararnamenin uygulanmasından sorumlu personel ise çalışmanın tamamlanması konusunda ortaya çıkan zaman darlığı nedeni ile birebir arazide tespit yapmaktan ziyade üretici beyanlarını esas alarak tespit işlemlerini gerçekleştirmişlerdir. 5096 sayılı kararname kapsamında yapılan yeniden tespit ve ruhsatların yenilenmesi çalışmalarının büyük ölçüde 1994 yılı itibarı ile sonuçlandığı görülmektedir. 1995, 1996 hatta 1997 yılındaki çaylık alanlarda görülen artış ve azalmalar çeşitli nedenlerden yapılmayan eksik tespit işlemlerinin tamamlanması ve çalışmalar sırasında yapılan hataların düzeltilmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak 5096 sayılı kararname kapsamında yapılan yeniden tespit çalışmaları sonucunda 1993 yılı kayıtlarında 893.307 dekar olarak görülen çaylık alan 1996 yılı sonunda 767.429 dekara düşmüştür. 1993 yılına göre 1994 yılında çaylık alan miktarında % 14,04 oranında bir azalma, 1995 yılında % 0,24 oranında azalma ve 1996 yılında ise % 0,17 oranında bir artış görülmektedir. Kararname kapsamında

yapılan çalışmaların 1997 yılında tamamen sonuçlandığı düşünüldüğünde 1993 yılına göre çaylık alanlarda toplamda 125.752 dekar bir azalma olduğu görülmektedir. Bununda 1993 yılındaki toplam çaylık alana oranı % 14.08 dir. Yani 5096 sayılı kararnamenin uygulanması neticesinde ülkemizdeki çaylık alanların % 14,08'inin hayali olarak kayıt altına alındığı, hayali olarak kayıt altına alınan bu çaylık miktarının da 125.752 dekar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

1998 ve sonraki yıllarda çaylık alan miktarlarında fazla bir değişiklik olmamıştır. Çünkü 5096 sayılı kararname aynı zamanda yeni çaylık kurulmasını da yasakladığı için üreticilere tarafından da yeni çaylık kurulmamıştır. Sadece 5096 sayılı kararnamenin uygulanması sırasında ortaya çıkan uygulama veya işlem hatalarının düzeltilmesinden kaynaklanan çok az miktarda değişimler meydana gelmiştir.

2000-2014 yılları arasında çaylık alan miktarları arasındaki değişim, % -1,1 seviyesindedir. Özellikle 2000 yılından hatta 1998 yılından 2008 yılına kadar olan dönemde görülen azalmalar gerçek anlamda çaylık alanlarda yapılan terkinlerden kaynaklanmaktadır. Sel, heyelan, yeni inşaat alanlarının açılması ve başka tarımsal faaliyetlere yönelme gibi nedenlerden dolayı 1998-2008 yılları arasındaki 11 yıllık dönemde çaylık alanlarda 9.288 dekar azalma meydana gelmiştir. 1997 yılında 767.545 dekar çaylık olduğu düşünülürse meydana gelen azalma toplam çaylık alanların % 1,2'sine denk geldiği görülmektedir.

2009 yılı ve ondan sonraki yıllarda çaylık alanlarda meydana gelen çok ufak miktarlardaki artışlarda yine aynı şekilde 5096 sayılı kararnamenin uygulanması sonucunda çeşitli nedenlerden dolayı hak mahrumiyetine uğrayan ve bunun çözümü konusunda anlaşma sağlanması nedeni ile eksik kalan tespit işlemlerinin tamamlanması ve bunların kayıt altına alınması ile meydana gelmiştir. 2009-2014 yılları arasındaki çaylık alanlarda bu şekilde meydana gelen artış miktarı toplamda 890 dekar olup bunun toplam çaylık alanına oranı da % 0,12 dir.

Çaylık alanların tespiti ve ruhsata bağlanması ile ilgili 5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararından sonra 2012 yılına kadar önemli bir yasal düzenleme yapılmamıştır. 2012 yılında çıkartılan 2012/3067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çay tarım alanlarının belirlenmesi ve üreticilere ruhsatname verilmesi konusunda yeni tespit yöntemleri getirmiş olup bu konuda yapılan çalışmalar tamamlanmamış ve kararnamenin sonuçları ortaya çıkmamıştır. Bu kararname ile ilgili daha geniş değerlendirme çalışmanın sonuç bölümünde verilmiştir.

6.2.4.2 Yıllara Göre Üretici Sayıları

Üretici tanımı, çay tarımı ile uğraşan ve ÇAYKUR tarafından kendisine çaylık ruhsatı verilmiş olan 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşı uyruklu gerçek kişileri ifade eder. Bir kişinin çaylık ruhsatı alabilmesi için başvuru sırasında yeni çaylık kurulmasına izin verilmiş olması, önceden kayıt altına alınmamış olan bir taşınmaz üzerinde yeni çaylık tesis etmiş olması ve yeni tesis edilen bu alandaki çaylık miktarının ÇAYKUR tarafından tespit edilmesi gerekmektedir. Daha sonra tespit edilen çaylık alan miktarına göre talep edilen kişi adına ruhsat çıkartılarak üretici olarak kabul edilir.

Bir kişi yeni tesis etmiş olduğu çaylık nedeni ile üretici olabildiği gibi, önceden tesis edilmiş ve ruhsata bağlanmış çaylıkların devir yolu ile de üretici olabilmektedir. Örneğin bir üreticiye ait ruhsat üzerinde biri 1.000 metrekare, diğeri 2.000 metrekare olan iki adet çaylık bulunsun. Üretici bu çaylıklardan 1.000 metrekaresini yakın aile bireyelerine devredebilir. Dolayısıyla üzerine çaylık devir alan kişi yeni bir üretici olur ve bu üretici için 1.000 metrekare alan ihtiva eden yeni bir ruhsat çıkartılır. Bu durumda eski üreticinin ruhsatından 1.000 metrekare düşülür.

Başka bir durumda ise vefat eden üreticilerin vefatından sonra yapılan devir işlemleri nedeni ile de yeni üreticiler kayda alınmakta ve üretici sayıları bu şekilde de değişebilmektedir. Örneğin üzerinde 5000 metrekare çaylığı olan bir üretici vefat ettiği zaman eğer bu üreticinin 18 yaşını doldurmuş 2 çocuğu var ise bu durumda ölen üreticinin ruhsatı iptal edilir. Dolayısıyla üretici sayısı bir kişi eksilmiştir olur. İptal edilen ruhsattaki çaylık alan vefat eden kişinin iki çocuğu arasında bölüştürülür. Bu durumda her birinde 2500 metrekare çaylık alan bulunan iki yeni iki ruhsat çıkartılır. Bu ruhsatlar nedeni ile de üretici sayısı iki kişi artmış olur.

Vefat olayları nedeni ile vefat eden kişinin üzerinde kayıtlı bulunan çaylık alanların devirleri yukarıda bahsedilen örnekte basit olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu durumda uygulama her zaman bu kadar net ve basit olmaz. Bazen üretici vefat ettiği halde bununlar ilgili devir ve yeni ruhsat işlemleri kişinin yakınları ÇAYKUR'a bildirimde bulunmadığı için yapılmayabilir. Veya daha sonraki zamanlarda ruhsat iptali ve devir işlemleri yapılır. Bu durumda kayıtlarda üretici olarak gözüken kişi aslında hayatta değildir. Bazen üretici vefat ettiği zaman üzerinde kayıtlı olan çaylık sadece eşi üzerine veya sadece yakınlarından birinin üzerine devredilebilir. Bu durumda veraset ilamına göre ölen kişinin varisleri durumundaki herkesin hakkını devir işlemi yapılan kişiye verdiği konusunda ÇAYKUR tarafından kendilerinden muvafakatname alınır. Böylece üretici sayısı bir taraftan bir kişi eksilirken diğeri taraftan bir kişi artmış olur ve sonuçta üretici sayısı değişmez.

Ruhsat işlemleri sırasında alt sınır olarak önceleri belirlenmiş olan bir miktar bulunmamakta idi. Yani bir kişinin 1000 metrekare altında dahi olsa tespit ettirdiği yeni çaylık için bile ruhsat alma imkanı vardı. Veya devir yolu ile bir kişi başka bir yakınından 1000 metrekarenin altında bir alanı alarak bununla ilgili ruhsat işlemi yaptırabilmekteydi. Son yıllarda ÇAYKUR'un 1000 metrekarenin altında alanlar için ruhsat verilmeyeceği konusunda çıkartmış olduğu kendi iç talimatları doğrultusunda bu uygulamaya son verilmiş ancak yine de bazı zorunluluklardan dolayı az da olsa 1000 metrekarenin altındaki alanlar için de ruhsat çıkartılmaya devam edilmiştir. Bu zorunluluk ölüme bağlı devir işlemlerinde uygulanmamaktadır. Bu burumda veraset ilamındaki hisseler oranında devir işlemleri yapıldığı durumlarda alan miktarına bakılmaksızın yeni ruhsat çıkartılmakta ve yeni üretici kaydı yapılmaktadır. Bu hususun, kamuoyunda tarım arazilerinin bölünmesini önlemek amacıyla çıkartılan kanun olarak bilinen ve 29001 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'a göre değerlendirilmesi çalışmanın sonuç bölümünde açıklanmıştır.

Çay tarımında üretici kavramı ile ilgili şu hususu da belirtmek gerekir. Üretici denilen kişi kendi üzerine kayıtlı taşınmazında çay tarımı yapan, aile sahibi ve bağımsız bir konutta oturan ve ailesi ile birlikte bu işi yapan kişi demek değildir. Yani, 2014 yılı itibari ile 204.807 üretici demek çay tarımı yapan 204.807 anlamına gelmemelidir. Aynı konut içerisinde oturan bir ailenin her bir ferdi de eğer 18 yaşından büyük ise üretici olabilir. Örneğin bir konutta oturan beş kişilik bir ailede 1, 2, 3, 4 hatta 5 üretici olabilir. Burada üzerinde çay tarımı yapılan taşınmazların tapu kaydının ailede sadece bir kişinin üzerinde olması o ailede sadece bir üretici olacağı sonucunu doğurmadığı bilinmelidir.

Üretici sayıları konusunda aynı yıl için bazen farklı kaynaklarda farklı sayılardan bahsedilir. Hatta ÇAYKUR'un kendi faaliyet çalışmalarını içeren raporlarda da farklı sayılardan bahsedilebilir. Bu durum üretici sayıları ile ilgili yapılan sorgulamaların niteliğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Köy bazında yapılan bir sorgulama ile T.C. numarasına göre yapılan bir sorgulamada farklı rakamlar ortaya çıkar. Bunun nedeni şudur: Bir üretici hem A köyünde hem de B köyünde üretici olabilir. Çünkü üreticinin çaylık tesis etmiş olduğu arazilerden biri A köyü sınırları içerisinde iken diğer arazi B köyü sınırları içerisinde olabilir. Olayısıyla üretici hem A köyünün üreticisi hem de B köyünün üreticisi olarak kayıt edildiğinden dolayı iki üretici var gibi görünmektedir. Ancak T.C. numarasına göre yapılan sorgulamada tek üretici olarak görünmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada üretici sayıları ile ilgili kullanılan rakamların T.C. numarasına göre yapılan sorgulama ile elde edilen rakamlar olmasına dikkate edilmeye çalışılmıştır.

Çay tarımında üretici kavramına yönelik bu açıklamalardan sonra, üretici sayıları ile ilgili olarak, çay tarımının gelişmesine bağlı olarak çay tarımı ile uğraşan üreticilerin sayılarındaki artışı miktarları Çizelge 11'deki tabloda ve Şekil 13'te verilen grafikte gösterilmiştir. Üretici sayılarındaki değişimin esas itibari ile tesis edilen ve kayıt altına alınan yeni çaylık alanlara bağlı olarak gerçekleştiğini düşünmekle birlikte, üretici kavramı ile ilgili yukarıda bahsedilen açıklamaların da bu sayıların oluşmasında etkili olduğunu kabul etmek gerekir.

Çizelge 11'de verilen tabloda görüldüğü gibi ülkemizde çay tarımı yapan üretici sayısı 1939 yılında 1.824 iken 2014 yılı itibari ile 204.112 olmuştur. Üretici sayısında meydana gelen en hızlı artış 1940 yılında gerçekleşmiştir. 1939 yılında kayıtlı üretici sayısı 1.824 iken 1940 yılında bu sayı 5.052'ye çıkmıştır. 1940 yılında üretici sayısında meydana gelen artış bir önceki yıla oranla % 176,97 seviyesinde olmuştur. Bunun nedeninin 1940 yılında çıkartılan 3788 sayılı kanun olduğunu burada tekrar hatırlatmakta fayda vardır.

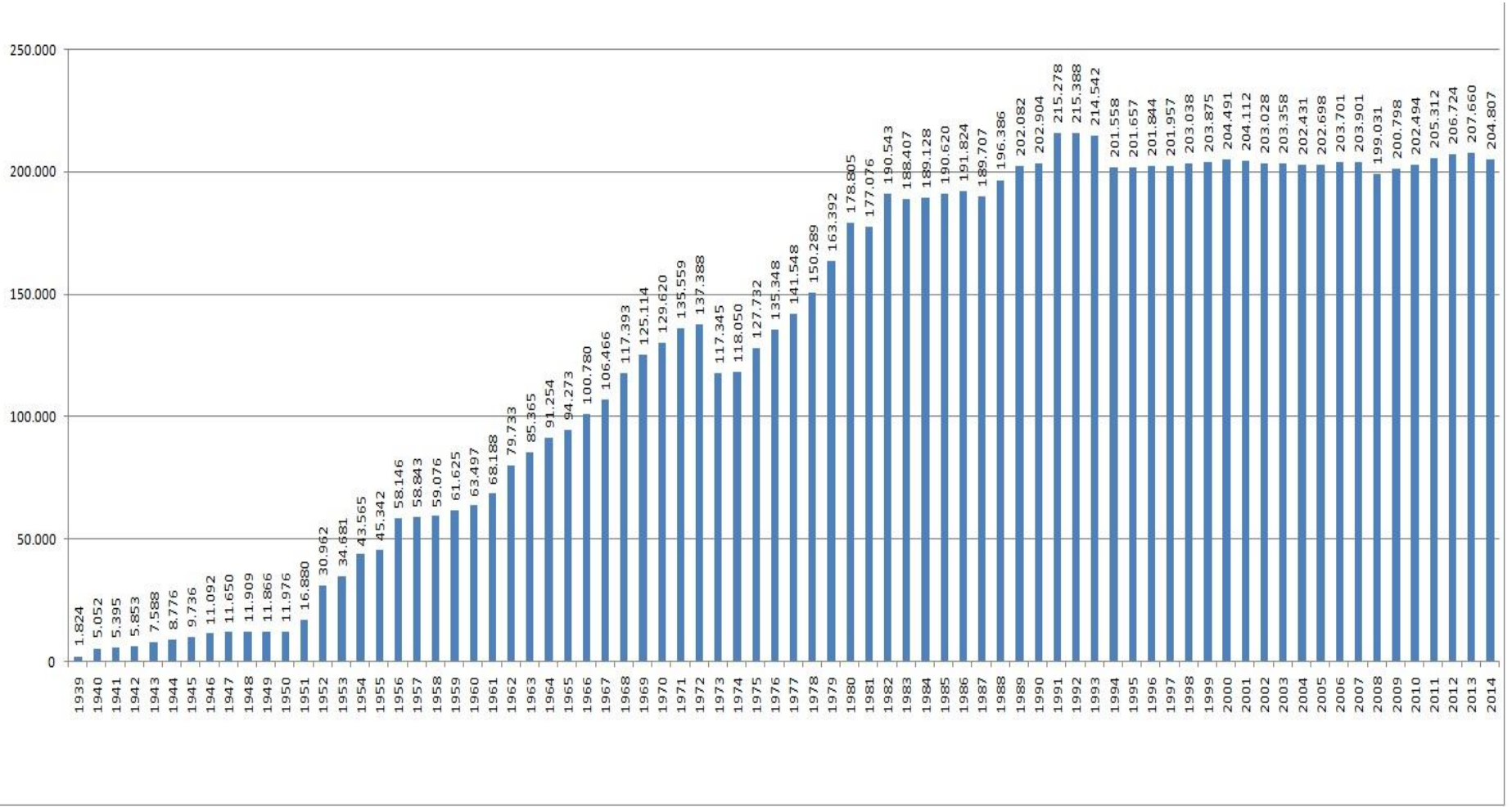
Üretici sayılarında 1940 yılından sonra 1951 ve 1952 yıllarında olmuştur. 1950 yılında üretici sayısı 11.976 iken 1952 yılı sonunda 30.962 seviyesine çıkmıştır. Özellikle 1952 yılında 1951 yılına göre artış daha fazla olmuş ve bu artış oranı % 83,42 seviyesinde gerçekleşmiştir. 1951 yılındaki artış oranı da % 40,95 olmuştur. 1950 yılı dikkate alındığında takip eden iki yıldaki toplam artış oranı % 63,08 olmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi 1951 ve 1952 yılında çıkartılan yasa ve kararnamelerle birlikte yeni çaylık alanlarının açılması ve ilave olarak 35 bin dekar yeni çaylık kurulmasına izin verilmesi bu artışın gerçekleşmesine neden olmuştur.

Çay tarımının ekonomik anlamda üreticiler için çok iyi kazanç sağladığının görülmesi, çay tarımının geliştirilmesi konusunda gerekli yasal alt yapının hazırlanması ve yeni üretim alanlarının çay tarımına açılması gibi olumlu gelişmelerle birlikte 1950 yılından sonra 1956 yılına kadar çay tarım alanlarındaki genişlemeye bağlı olarak üretici sayısında da önemli bir artışın olduğu görülmüştür. Bu artışla birlikte 1950 yılındaki üretici sayısına ilave olarak 1951 yılında 4.904, 1952 yılında 14.082, 1953 yılında 3.719, 1954 yılında 8.884, 1955 yılında 1.777 ve 1956 yılında 12.804 artış olmuştur. Söz konusu altı yıldaki üretici sayısındaki toplam artış ise 46.170 olmuştur. Bu altı yıllık artışın 1950 yılına göre oranı ise % 385,5 olmuştur. Bu artış, bölge insanının çay tarımını ne kadar sahiplendiği ve çay tarımının kısa zamanda ne kadar çok geliştiğinin bir işaretidir.

Yıllar	Üretici Sayısı
1939	1.824
1940	5.052
1941	5.395
1942	5.853
1943	7.588
1944	8.776
1945	9.736
1946	11.092
1947	11.650
1948	11.909
1949	11.866
1950	11.976
1951	16.880
1952	30.962
1953	34.681
1954	43.565
1955	45.342
1956	58.146
1957	58.843
1958	59.076
1959	61.625
1960	63.497
1961	68.188
1962	79.733
1963	85.365
1964	91.254
1965	94.273
1966	100.780
1967	106.466
1968	117.393
1969	125.114
1970	129.620
1971	135.559
1972	137.388
1973	117.349
1974	137.870
1975	127.732
1976	135.348

Yıllar	Üretici Sayısı
1977	141.548
1978	150.289
1979	163.392
1980	178.805
1981	177.076
1982	190.543
1983	188.407
1984	189.128
1985	190.620
1986	191.824
1987	189.707
1988	196.386
1989	202.082
1990	202.904
1991	215.278
1992	215.388
1993	214.542
1994	201.558
1995	201.657
1996	201.844
1997	201.957
1998	203.038
1999	203.875
2000	204.491
2001	204.112
2002	203.028
2003	203.358
2004	202.431
2005	202.698
2006	203.701
2007	203.901
2008	199.031
2009	200.798
2010	202.494
2011	205.312
2012	206.724
2013	207.660
2014	204.807

Çizelge 11: Üretici sayılarında yıllara göre meydana gelen artışlar (ÇAYKUR)

Şekil 13: 1939 -2014 yılları arasında çay tarımı ile uğraşan üretici sayılarının yıllara göre değişimi

Çay tarımı ile uğraşan üretici sayısı 1956 yılından sonrada sürekli artmıştır. Üretici sayısında ilk azalmanın 1973 yılında ortaya çıktığı görülmektedir. Gerçekten de 1973 yılındaki üretici sayısında bir önceki yıla göre 20.043 azalma ortaya çıkmıştır. Aslında 1973 yılında bu kadar üreticinin çay tarımını bırakarak çaylık alanlarını terkin ettiğini söylemek doğru değil hem de mümkün değildir. Çünkü Çizelge 10'da da gösterildiği gibi 1973 yılında bir önceki yıla göre çaylık alan miktarında 42.986 dekarlık bir artışın olduğu gösterilmişti. Öyleyse çaylık alan miktarındaki bu artışa rağmen üretici sayısında meydana gelen 20.043 lük bir azalmanın başka nedenlerden kaynaklandığı düşünülmelidir. Bizce bu azalma ile yaş çayın tarımı, işletilmesi ve pazarlaması ile sorumlu tek kuruluş olan ÇAYKUR'un 1971 yılında kurulması ve resmi olarak 1973 yılında faaliyete başlaması arasında bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Ancak hiçbir kaynakta bu konuda bir tespit veya bilgi bulunmadığını da burada belirtmek gerekir.

Üretici sayılarındaki artışın 1975 yılından sonra tekrar önemli bir artış gösterdiği ve bu artışın 1980 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. 1974 yılına üretici sayısı 118.050 iken bu sayı 1980 yılında 178.805'e ulaşmıştır. Dolayısıyla toplamda üretici sayısı 60.755 kişi artmıştır. 1974 yılına göre artış oranı da % 51.45 olmuştur. Bu artışın sebebi yine çay artım alanlarının artışını sağlayan kararnamelerin çıkartılmaya devam etmesi ve bu kararnamelerle birlikte aynı zamanda daha önce kayıt altına alınmamış olan çaylıkların kayıt altına alınmalarına izin verilmesidir.

Bu tarihten sonra üreticilerin sayısındaki önemli bir değişiklikte 1994 yılında ortaya çıkmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi 1993 yılında çıkartılan 5096 sayılı kararnamenin uygulanmasının bir sonucu olarak çaylık alanlar yeniden tespit edilmiş ve ruhsatlar yenilenmiştir. Bu çalışmalar sırasında önemli bir miktarda çaylık alanının kaydı silinmiş ve bu arada bazı üreticilerinde devir veya kayıtlarının silinmesi veya gerekli prosedürleri tamamlamamaları nedeni ile kayıtları iptal edilmiştir.

5096 sayılı kararname kapsamındaki çalışmalar tamamlandıktan sonra çay üreticilerinin sayısında önemli bir değişiklik olmadığı göze çarpmaktadır. Bu tarihten sonra ortaya çıkan 2001, 2002, 2004, 2008 ve 2014 yıllarındaki çok küçük oranlardaki değişimler gerçek anlamda çaylık alanlarda yapılan terkinler ve buna bağlı olarak üretici sayılarında meydana gelen azalmalardan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde yukarıda sayılan yıllar dışındaki yıllar dışındaki zamanlarda üretici sayılarında yine çok küçük miktarlardaki artışlarda ÇAYKUR'un kendi iç talimatlarının uygulanması sonucunda yapılan düzeltmeler ve akrabalar arasında yapılan çay devir işlemleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

6.2.4.3 Dikim Yıllarına Göre Çaylık Alanlar

Çaylık dikim yılları konusunda verilen istatistikler ile yıllara göre tespit edilen çaylık alan bilgileri konusunda verilen istatistikler ile karıştırılmaması gerekir. Yıllara göre tespit edilen çaylık alan bilgileri, tespitin yapıldığı tarihteki çaylık alanların miktarı ile ilgili olduğu halde dikim yılları ile ilgili bilgiler tespiti yapılan çaylıkların dikim yılı ile ilgili olup ikisi farklı kavramlardır. Tespit yapılan çaylık alanın her zaman tespit yapılan yıl içerisinde dikilmiş olduğu düşünülemez. Hatta daha önceki açıklamalarda görüldüğü gibi üreticiler özellikle 1950’li yıllardan sonra genelde yeni çaylık tesis etmiş oldukları halde bunun tespitini yaptırmadıkları, ancak belli dönemlerde çıkartılan kararnameler ile tespiti yapılmayan bu çaylık alanların kayıt altına alındığı bilinmektedir. Tespiti yapılamayan çaylıklar daha sonra kayıt altına alınırken önce ruhsat çıkartılmış, daha sonrada bu ruhsatlara göre çaylıklar kayıt altına alınmış, kayıt altına alınan çaylıklar nedeni ile de ya yeni üretici kaydı yapılmış veya mevcut kayıtlı üretici üzerindeki çaylık alan miktarı arttırılmıştır. Tespiti yapılan çaylıklara ait ruhsatlar üzerinde çaylığın dikim yılına ait bilgi bölümü de bulunmaktadır. Ruhsatlardaki dikim yılına ait bu bilgi bölümü üretici beyanlarına göre doldurulmuş olup burada istatistiği verilen dikim yılına göre çaylık alan bilgileri de ruhsatlardaki bu bilgiye dayanarak oluşturulmuştur. Aynı şekilde bu konuda üretici tarafından verilen beyanların her zaman tam olarak doğru bilgileri içerdiğini söylemekte mümkün değildir. Bilinçli olarak veya tam doğru bilgiye sahip olmama nedeni ile veya başka nedenlerden dolayı bazen üreticiler ruhsatlarda yer alan dikim yılları ile ilgili bilgileri yanlış olarak beyan ettikleri için bu konudaki istatistiklerin de tam doğru olduğu düşünülmemelidir. Buna rağmen çaylık alanlarla ilgili olarak dikim yılları esas alınarak bir tasarrufta bulunulacak ise yine kayıtlarda yer alan bu bilgiler kullanılacaktır. Dolayısıyla burada verilen istatistikler yine önem kazanmaktadır. Ülkemizdeki çaylıkların dikim yılları Çizelge 12’de verilen tabloda gösterilmiştir. Tabloda dikim yılı belirsiz olan çaylık alan miktarında düzeltme yapılmıştır. Kayıtlarda dikim yılı belirsiz olan çaylık alanlar 56,40 dekar olarak gözükmektedir. Ancak bunun dikim yılı belli olan çaylık alanlara ilavesi ile toplam çaylık alan miktarı 759,133 dekar olmaktadır. Oysa ülkemizdeki toplam çaylık alan miktarının 759,147 dekar olduğu bilinmektedir. Bunun için dikim yılı belirsiz olan çaylık miktarı 56,40 dekar değil 70,68 dekar olarak düzeltilmiştir.

Çizelge 12’de verilen tabloda görüldüğü gibi dikim yılları ile ilgili kayıtların 1933 yılından itibaren verilmektedir. Oysa bu çalışmanın “1923-1938 Yılları Arasındaki Çaylık Alanlar ve Üretici Sayıları” başlığı altında verilen bilgilerde 1938 yılında tespit edilmiş olan çaylık alan miktarlarında daha farklı rakamların olduğu görülmektedir. Çizelge 12’de 1939 yılı itibari ile dikilen çaylık miktarı 1.657 dekar dır. Çizelge 10’da ise 1939 yılına kadar tespit

edilen çaylık miktarının 1.548 dekar olduğu görülmekte olup dikim yılları ile ilgili kayıtların 109 dekar daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Çizelge 12 ile Çizelge 10 'da verilen çaylık alan bilgileri bu şekilde yıllar itibari ile birbirinden farklılık göstermektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi bu farklılıklar tespit ve kayıtların üretici beyanları esas alınmak suretiyle yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde 1994 yılından itibaren yeni çaylık dikimi yapılmadığı görülmektedir. Çünkü 93/5096 sayılı kararname aynı zamanda yeni çaylık tesisini yasaklanmış ve yeni çaylık tesis eden üreticilerin çaylıklarının sökülmesini ve sökülme bedelinin üreticiden tahsil edilmesi hükmünü getirmiştir.

Yeni çaylık dikiminin yasaklanmış olmasına rağmen gerçekte bu yasağa uyulmadığı kararnamenin çıktığı ilk yıllarda daha az olmakla birlikte daha sonraki yıllarda yine kayıt dışı çaylık tesis edilmeye bilinmektedir. Çünkü yapıla gelen uygulamalar göstermiştir ki kayıt dışı çaylık alanların kayda alınması konusunda belirli dönemlerde muhakkak bir kararname çıkartılmıştır. Bu beklenti ile bölgedeki üreticiler mevzuatın getirdiği yasaklamalara bakmaksızın yeni çaylık dikme konusunda her zaman rahat davranmışlardır.

Nitekim 27.04.2012 tarih ve 2012/3067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile önceden tesis edilen ve kayıt altına alınmayan çaylıkların kayıt altına alınması imkanı sağlanmıştır. Ancak bununla ilgili çalışmalar ÇAYKUR tarafından tamamlanmadığı için çaylık alanlarla ilgili kayıtlarda henüz bir değişiklik olmamıştır.

Çizelge 12'de verilen tablodaki çaylık dikim yıllarına göre 3788 sayılı kanunun çıktığı 1940 yılına kadar dikimi yapılan çaylık alan miktarı toplamda 5.020 dekadır. Bunun toplam çaylık alan içerisindeki oranı % 0,66 dır. 1940 yılında 3788 sayılı yasa çıktıktan sonra 1941-1950 yılları arasında toplam 20.809 dekar çaylık dikilmiş olup bunun da toplam çaylık alanına oranı % 2,74 olmuştur.

1951-1960 yılları arasında 124.644 dekar çaylık dikilmiştir. Bunun toplam 1951-1960 yılları arasında 124.644 dekar çaylık dikilmiştir. Bunun toplam çaylık alanına oranı, %16,42, 1961-1970 yılları arasında dikilen çaylık miktarı 298.663 dekar, bunun toplam çaylık alanına oranı % 39,34, 1971-1980 yılları arasında dikilen çaylık miktarı 148.917 dekar ve bunun da toplam çaylık alanına oranı % 19,62 dir. Bu verilere göre ülkemizde en çok çaylık dikiminin 1961-1980 yılları arasında gerçekleştiğini görüyoruz. 1961-1980 yılları arasında dikilen çaylık miktarı bu verilere göre 447.580 dekadır. Bunun toplam çaylık alanına oranı da % 58,96 dır. Yani ülkemizdeki tüm çaylıkların yarısından fazlası 1961-1980 yılları arasında dikilmiştir.

Yıllar	Dikim Miktarı (Dekar)
1933	3
1934	4
1935	16
1936	2
1937	21
1938	296
1939	1.316
1940	3.362
1941	617
1942	1.228
1943	659
1944	776
1945	3.946
1946	871
1947	932
1948	1.269
1949	681
1950	9.831
1951	1.720
1952	5.864
1953	3.810
1954	6.140
1955	14.655
1956	7.183
1957	7.402
1958	12.784
1959	6.506
1960	58.579
1961	14.032
1962	22.205
1963	17.590

Yıllar	Dikim Miktarı (Dekar)
1964	22.148
1965	52.923
1966	25.272
1967	29.706
1968	38.784
1969	26.540
1970	49.463
1971	11.736
1972	14.009
1973	7.283
1974	13.216
1975	21.656
1976	18.410
1977	11.711
1978	21.806
1979	11.793
1980	17.297
1981	3.442
1982	4.444
1983	12.958
1984	27.064
1985	20.138
1986	29.207
1987	13.351
1988	6.609
1989	8.092
1990	10.629
1991	6.868
1992	10.911
1993	7.311
Belirsiz	71

Çizelge 12: Yıllara göre dikilen çaylık miktarları (ÇAYKUR, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi Başkanlığı 1988 Yılı Mayıs Ayı Faaliyet Raporu. Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları Not: Dikim yılı belirsiz çaylık alan miktarında düzeltme yapılmıştır.)

1981 yılından 5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın çıkartıldığı 1993 yılına kadar dikilen çaylık miktarı da 25.831 dekar dır. Bunun da toplam çaylık alanına oranı % 3,40 tır. Dikim yılı belirsiz olan çaylık miktarı da düzeltilmiş şekli ile 71 dekadır. Bu, toplam çaylık alanı içerisinde az bir miktarı ifade etmektedir. (% 0,009)

Yıllık bazda düşünüldüğünde en fazla çay dikiminin 1960 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Bu yıl itibari ile 58.579 dekar çaylık dikilmiş olup bunun toplam çaylık alanına oranı % 7,72 dir. Ondan sonra en fazla çaylık dikimi 1965 yılında yapılmıştır. 1965 yılında dikilen çaylık miktarı 52.923 dekar olup toplam çaylık miktarına oranı % 6,97 dir. 1970 yılında ise 49.463 dekar yeni çaylık dikilmiştir. Bu çaylık miktarının toplam alana oranı ise % 6,52 dir. 1968 yılında ise dikilen çaylık miktarı 38.784 dekar, oranı ise % 5,11 dir.

Ülkemizde en fazla çaylık dikiminin gerçekleştiği 1960, 1965, 1970 ve 1968 yıllarında dikilen toplam çaylık miktarı 199.748 dekadır. Bu dört yılda dikilen çaylık miktarının toplam çaylık miktarına oranı ise %26,31 dir. Yani 1960, 1965, 1970 ve 1968 yıllarını ihtiva eden dört yıl içerisinde ülkemizdeki toplam çaylık alanlarının yaklaşık dörtte biri dikilmiştir.

6.2.4.4 İllerdeki Çaylık Alanların Yıllara Göre Değişimi

En son çıkartılan 27.04.2012 tarih ve 2012/3067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çaylık alan sınırları belirlenmiş ve bu sınırlar bu çalışmanın 6.2 Maddesinde yazılmıştır. İlgili Bakanlar Kurulu Kararında, kararnamenin çıkartıldığı tarihten önce bu kararname ile sınırlandırılmış alanlar dışında tesis edilen ve kayıt altına alınmış olan çaylıkların ruhsatlarının iptal edilmeyeceğini ve bu ruhsatların geçerli olduğunu belirtmiştir. Kararname ile Ordu ili çaylık dikimine izin verilen iller arasından çıkartılmıştır. Ama daha önceden çıkartılan kararnameler ile Ordu ilinin bazı ilçelerine çaylık dikme izni verildiği bilinmektedir.

Ülkemizde önceden beri Bakanlar Kurulu Kararları ile çaylık dikimi için Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan 5 ilimize izin verilmiştir. Bu iller, Rize, Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu'dur. Verilen izinler sadece Rize ili için tüm il kapsamında geçerli olmuş, diğer illerde izinler belli ilçeler ile sınırlandırılmıştır.

Ülkemizdeki çaylık alanların illere göre dağılımı Çizelge 13'te verilen tabloda gösterilmiştir.

Yıllar	İller ve Alanlar(Dekar)			
	Rize	Trabzon	Artvin	Ordu-Giresun
1940	7.356			
1945	18.012	376		
1950	26.507	455		
1955	52.547	10.969	8.369	
1963	108.019	32.191	24.906	10.329
1966	266.600	61.950	32.328	6.772
1970	332.489	93.887	44.280	12.965
1975	344.938	102.199	45.386	10.353
1980	366.163	104.579	53.494	13.877
1985	454.715	122.028	71.655	21.069
1990	563.544	215.867	94.751	31.588
1996	500.537	158.422	86.002	22.468
2001	499.728	158.378	86.029	22.398
2005	499.641	158.280	85.968	22.354
2010	497.848	155.196	85.756	19.841

Çizelge 13: 5 İlimizde bulunan çaylık alanların yıllara göre değişimi (ÇAYKUR, A.F.Açıl, a.g.e., s.8, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları, Çay Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü 1968 Yılı Çalışma Raporu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü yıllık İstatistik Bültenleri, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları)

Tablodan da görüleceği gibi ülkemizde en fazla çaylık alan Rize’de bulunmaktadır. Bu tamamen Rize ilinin çay tarımı için en elverişli iklim ve toprak özelliklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Rize ilinde tarım yapılabilecek alanlarda daha farklı alternatif tarımsal ürünlerin ziraatının yapılması için uygun şartlar ve uygun zirai ürünlerin bulunmaması, buna karşılık Trabzon, Giresun ve Ordu gibi illerde üreticilerin Fındık gibi başka tarımsal ürünlerden de ekonomik anlamda gelir elde etme imkanlarına sahip olmasından dolayı üreticiler büyük çoğunlukla çay tarımı yapmak zorunda kalmışlardır.

Rize ili genelinde tarım yapılabilecek alanların % 92,5’inde çay tarımı yapılmaktadır.(Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Rize İl Raporu, 2013, s.13)

Rize’de bulunan çaylık alanların toplam çaylık alanlar içerisindeki oranı 1950 yılında % 98,31 iken bu oran 1970 yılında % 68,75’e, 1980 yılında % 68,05’e, 1996 yılında % 65,22’ye düşmüş, 2010 yılında ise % 65,62 ye yükselmiştir. Rize ilindeki çaylık alanların toplam çaylık alanlarına oranının 1950 yılında % 98,31 iken 1980 yılında % 68,05 ‘e düşmesinin nedeni Bakanlar Kurulu tarafından bu süre içerisinde Artvin, Giresun, Ordu ve Trabzon illerinde çay tarımı için yeni alanlara izin vermesinden kaynaklanmaktadır.

Trabzon il genelinde bulunan çaylık miktarı, 1945 yılında 376 dekadır. Bunun toplam çaylık alanına oranı % 2,04 tür. Trabzon’da ki çaylık alanların toplam çaylık alanlarına göre oranı 1950 yılında % 1,69, 1955 yılında % 17,27, 1963 yılında % 18,35, 1970 yılında % 19,41 ve 1980 yılında ise % 19,43 olmuştur. 93/5096 sayılı kararnamenin uygulanmasından sonra ise 1996 yılında çaylık alanların, toplam çaylık alanına göre oranı ise % 20,64 olmuştur.

Artvin ilinde ise çaylık alanların toplam çaylık alanlarına oranı 1963 yılında % 14,20 iken bu oran 1970 yılında % 9,16 ya düşmüş, 1980 yılında % 9,94 ‘e çıkmış, 1990 yılında % 10,46’ ya çıkmış ve 1996 yılında ise 93/5096 sayılı kararnamenin uygulanması ile % 11,21’e çıkmıştır.

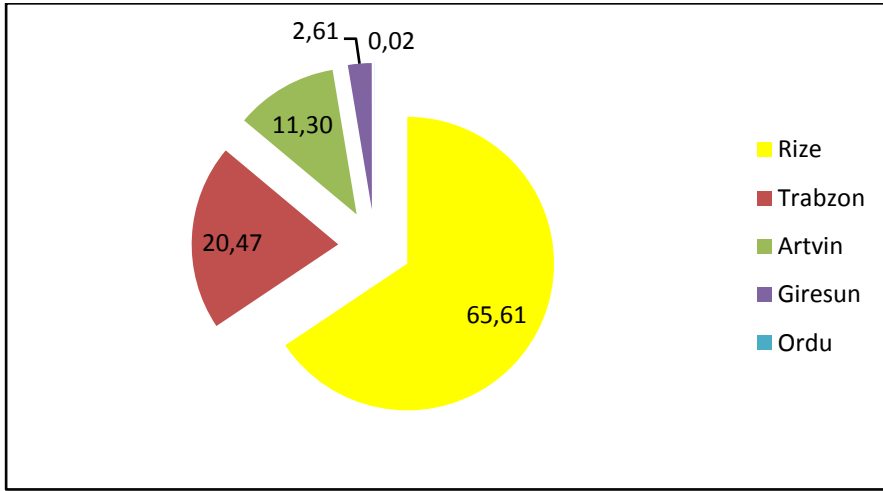
Ordu ve Giresun illerinin her ikisinde 1963 yılında bulunan çaylıkların, toplam çaylık alanına oranı % 5,89 iken bu oran 93/5096 sayılı kararname ile ilgili çalışmaların tamamlanmasından sonra 1996 yılında % 2,93 seviyesine düşmüştür.

Türkiye’de 2014 yılı sonu itibari ile çaylık alanların illere göre dağılımı Çizelge 14’te gösterilmiştir.

İLLER	Çaylık Alan Miktarı (Dekar)
Rize	498.051
Trabzon	155.382
Artvin	85.760
Giresun	19.839
Ordu	114
TOPLAM	759.146

Çizelge 14: 2014 yılı itibari ile çaylık alanların illere göre dağılımı (ÇAYKUR)

Çizelge 14’e göre 2014 yılında ülkemizdeki toplam 759.147 dekar çaylık alanın 498.051 dekarı Rize’de, 155.382 dekarı Trabzon’da, 85.760 dekarı Artvin’de, 19.839 dekarı Giresun’da ve 114 dekarı da Ordu’da bulunmaktadır. Bu illerde 2014 yılı itibari ile bulunan çaylıkların % oranları ise Şekil 14’te verilen grafikte gösterilmektedir

Şekil 14: Türkiye’de bulunan çaylık alanların 2014 yılı sonu itibari ile illere göre % olarak dağılımı

6.2.4.5 İllerdeki Üretici Sayılarının Yıllara Göre Değişimi

Çay tarımı ile uğraşan, üzerinde ruhsatlı çaylık bulunan üreticilerin illere göre dağılımı Çizelge 15’te gösterilmektedir.

Yıllar	İller ve Üretici Sayıları			
	Rize	Trabzon	Artvin	Ordu-Giresun
1955	29.628	10.634	5.440	
1973	70.090	29.233	10.516	7.506
1975	77.618	32.895	10.543	6.676
1980	117.483	39.286	14.369	7.667
1985	123.026	39.261	17.285	11.048
1990	124.118	48.473	18.654	11.449
1996	122.069	49.956	18.341	11.478
2001	123.549	49.954	19.250	11.359
2005	122.619	49.728	19.089	11.262
2010	125.693	48.294	19.364	9.143

Çizelge 15: Üretici sayılarının illere göre dağılımı (ÇAYKUR, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları, Çay Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü 1968 Yılı Çalışma Raporu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü yıllık İstatistik Bültenleri, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları)

Çizelge 15'te verilen tabloda illerdeki çaylık alanlarının miktarlarına bağlı olarak üretici sayılarının aynı oranda değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. En fazla üretici sayısı Rize ilinde yer almaktadır. En az çay üreticisi Ordu ve Giresun illerinde bulunmaktadır. 1973 yılında bu iki ildeki üretici sayısı toplam üretici sayısının % 6,4'ünü temsil ederken bu oran 1975 yılında % 5,23'e, 1980 yılında % 4,29'a düşmüş, 1985 yılında tekrar % 5,80 e çıkmış, bu yıldan sonra tekrar düşerek 1990 yılında % 5,65 olmuş, 1996 yılında hemen hemen aynı seviyede kalarak % 5,69'da kalmış, 2001 yılında % 5,57'ye, 2005 yılında % 5,56'ya ve en son 2010 yılında % 4,52'ye gerilemiştir. Üretici sayılarında yıllar itibari ile meydana gelen bu gerilemenin Ordu ve Giresun illerindeki çay üreticilerin başka tarımsal faaliyetlere yönelmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

1955 yılında Rize ilindeki üretici sayısının toplam üretici sayısına oranı % 64,83 iken bu oran 2010 yılında % 62,07 seviyesine çıkmıştır. Üretici sayısındaki bu artış, il genelinde yeni çaylık alanlarının açılması ve çaylık ruhsatlarının devir işlemlerinden kaynaklanmaktadır. Çizelge 15'te verilen tabloda görülebileceği gibi Rize ilindeki üretici sayısında 93/5096 sayılı kararnamenin uygulanmasının sonucunda 1996 yılındaki üretici sayısı çaylık alan miktarında olduğu gibi azalmış ve bu azalış miktarı 1990 yılına göre 2.049 kişi olmuştur.

Trabzon ilinde 1955 yılında üretici sayısı 10.634 kişi ve bunun toplam üretici sayısına oranı % 23,27 iken sayı olarak 2010 yılında 48.294'e çıkmış, oran olarak ta 23,85'e yükselmiştir. 1985 yılındaki üretici sayıları dikkate alındığında bu yıl itibari ile diğer yıllara göre üretici sayısı, toplam üretici sayısına göre en düşük orana inmiş olup % 20,60 seviyesinde kalmıştır. Yıllara içerisinde üretici sayısının toplam üretici sayısına oranla en yüksek olduğu yıl ise 1975 yılı olup, bu yıl itibari ile Trabzon ilinde bulunan üreticilerin sayısının toplam üretici sayısına oranı % 25,75 olmuştur.

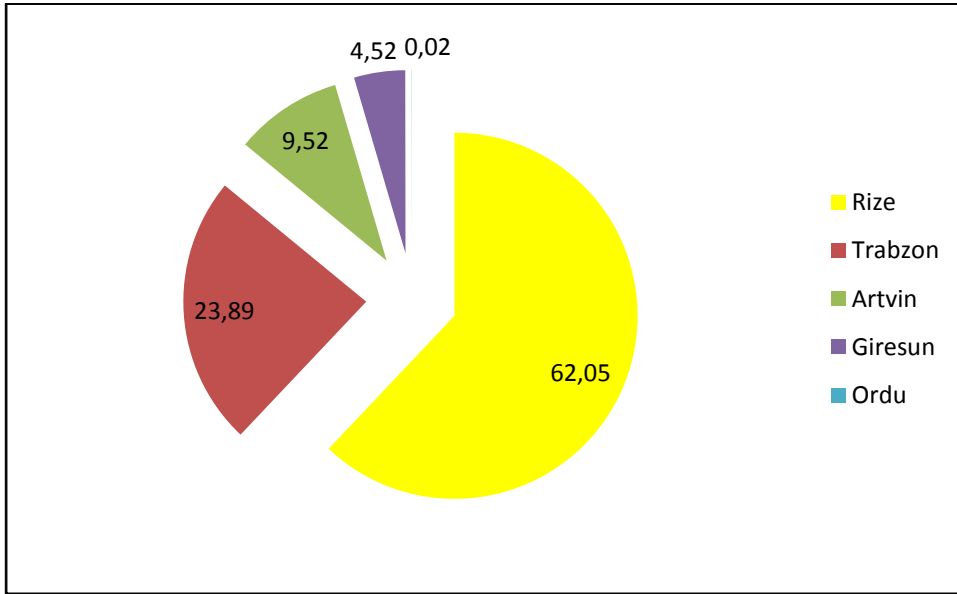
Artvin ilindeki üretici sayıları yeni çaylık alanlarındaki artışa bağlı olarak sürekli olarak artış eğilimi göstermektedir. Çizelge 15'teki tabloya göre Artvin'de 1955 yılında 5.440 üretici var iken 2010 yılında üretici sayısı 19.364'a yükselmiştir. 1955 yılında üretici sayısının toplam üretici sayısına oranı 11,90 iken bu oran, üretici sayısının artmış olmasına rağmen 2010 yılında % 9,56 seviyesine düşmüştür. Buradan üretici sayısındaki artış miktarının diğer illerdeki üretici sayılarının artış miktarlarının gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. 1980 yılına ait verilere göre üretici sayısının toplam üretici sayısına oranı % 8,04 olup bu oran 1955-2010 dönemi arasındaki en düşük değerdir.

Çizelge 15'te üretici sayılarının yıllara göre dağılımı en son 2010 yılına göre verilmiştir. Ülkemizdeki çay üreticilerinin 2014 yılı sonu itibari ile illere göre dağılımı ise Çizelge 16'da gösterilmektedir.

İLLER	Üretici Sayısı
Rize	129.358
Trabzon	49.807
Artvin	19.841
Giresun	9.414
Ordu	44
TOPLAM	208.464

Çizelge 16: Ülkemizdeki çay üreticilerinin illere göre dağılımı (ÇAYKUR, Üretici sayısı cüzdan sayısına göre sorgulanmıştır)

Tabloya göre ülkemizde çay tarımı yapan en fazla üretici Rize ilinde, ondan sonra Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu'da bulunmaktadır. Çizelge 16'daki verilere göre 2014 yılı itibari ile ülkemizdeki çay üreticilerinin illere göre dağılımlarının yüzdeleri ise Şekil 15'te verilen grafikte gösterilmektedir.

Şekil:15 Türkiye'de 2014 yılında çay üreticisi sayısının illere göre dağılımı(%)

6.2.4.6 Parsel Büyüklüklerine Göre Çaylık Alanların Yıllara Göre Değişimi

Parsel büyüklüklerine göre çaylık alanlar, üreticilere ait ruhsat kayıtları esas alınarak hazırlanmıştır. Daha önceden de açıklandığı gibi üreticilere ait çaylık ruhsatlarında, parsel sayısı, parsel büyüklükleri, çaylık dikim yılı ve üreticiye ait kimlik bilgileri gibi veriler yer alır. Üreticiye ait bu ruhsatlarda sadece bir parsel ile ait çaylık bilgileri bulunabildiği gibi, birkaç parsel ile ait bilgiler de bulunabilmektedir. Örnek olarak, üreticiye ait üzerinde çaylık yapılan taşınmaz sadece bir parsel ise ve bunun da alanı 5.000 m² ise o üreticinin ruhsatındaki çaylık alan miktarı 5.000 m² olacaktır. Tabii olarak burada parselin tamamında çay bahçesi kurulmuş olması durumunda veri bu şekilde hazırlanır. Parselin 3.000 m² lik kısmında çaylık tesis edilmiş ise bu durumda ruhsatta yer alan çaylık miktarı da 3.000 m² olacaktır.

Başka bir durumda da ruhsatlardaki çaylık alan bilgileri şu şekilde oluşur. Örneğin bir üreticiye ait farklı yerlerde üzerinde çaylık tesis edilmiş olan 2.000 ve 2.500 m² büyüklüklerine sahip 2 parsel bulunsun. Bu durumda eğer taşınmazların tamamı üzerinde çay bahçesi varsa ruhsatta iki parsel ile ait bilgiler bulunacak ve bu üreticiye ait çaylık alanı 4.500 m² olarak kaydedilecektir.

Ülkemizdeki çaylık alanların büyüklüklerine göre sınıflandırılmasını gösteren tablo Çizelge 17’de gösterilmektedir. Çizelge incelendiğinde ülkemizdeki çaylık alanların büyük çoğunluğunun 5 dekarın altına olduğu anlaşılmaktadır. Çizelge 17’de verilen tabloya göre ülkemizdeki çaylık alanların hemen hemen yarısı 5 dekarın altında büyüklüğe sahiptir. 5 dekarın altında olan çaylık miktarı 1985 yılında 431.191 dekar ve % 64,45 seviyesinde iken bu dekara sahip çaylık alan miktarı 1990 yılında 528.696 dekara çıkmış ancak % olarak 58,37 seviyesine gerilemiştir. 2008 yılı itibari ile 5 dekarın altında büyüklüğe sahip çaylık miktarı % 49,27 seviyesindedir. Çay tarımında parsel büyüklüklerinin bu kadar küçük olması ve genelde 5 dekarın altında olması çay tarımı yapılan Doğu Karadeniz Bölgesi’nde arazilerin çok parçalı oluşu ve daha büyük parsellerin oluşmasını sağlayacak büyük düzlüklerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Çaylık alan büyüklüğü 5 dekarla 20 dekar arasında olan alan miktarı Çizelge 17’de verilen tablo üzerinde yapılan hesaplamalara göre 1985 yılında 236.921 dekar iken bu miktar 1990 yılında 373.607 dekar, 2003 yılında 331.435 dekar ve 2008 yılında ise 377.381 dekar olmuştur. Bunların belirtilen yıllar içerisinde toplam çaylık alan miktarına oranları ise 1985 yılında % 35,41, 1990 yılında % 41,25, 2003 yılında % 43,25 ve 2008 yılında % 49,77 olmuştur.

Yıllar	Parsel Büyüklüğü (Dekar)	Çaylık Alan (Dekar)
1985	0,001-5	431.191
	6-10	196.352
	11-15	35.611
	16-20	4.958
	+ 20	971
	TOPLAM	669.083
1990	0,001-5	528.696
	6-10	298.801
	11-15	63.040
	16-20	11.766
	21-25	2.466
	26-30	771
	31-35	133
	+ 36	77
	TOPLAM	905.750
2003	0,001-5	430.388
	6-10	258.517
	11-15	59.133
	16-20	13.785
	21-25	3.185
	26-30	946
	+ 31	438
	TOPLAM	766.392
2008	0,001-5	373.628
	6-10	290.486
	11-15	69.558
	16-20	17.337
	21-25	4.631
	+ 26	2.617
	TOPLAM	758.257

Çizelge 17: Parsel büyüklükleri ve bu parsel büyüklüğüne sahip çaylık alanların yıllara göre değişimi (ÇAYKUR, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Çay Tarım Dairesi Başkanlığı 1990 Yılı Faaliyet Raporu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Yıllık İstatistik Bültenleri, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Çay Özel ihtisas Komisyonu Raporu, Hizmete Özel, Şubat 1987)

20 dekaradan büyük çaylık alanların sayısı oldukça düşük bir miktara ve orana sahiptir. 1985 yılında büyüklüğü 20 dekarın üzerinde olan çaylık alan miktarı 971 dekar, 1990 yılında 3.447 dekar, 2003 yılında 4.569 dekar ve 2008 yılında ise 7.248 dekar olmuştur. Bu miktarların toplam çaylık alanına oranları ise 1985 yılında % 0,15, 1990 yılında % 0,38, 2003 yılında % 0,60 ve 2008 yılında % 0,96 olmuştur.

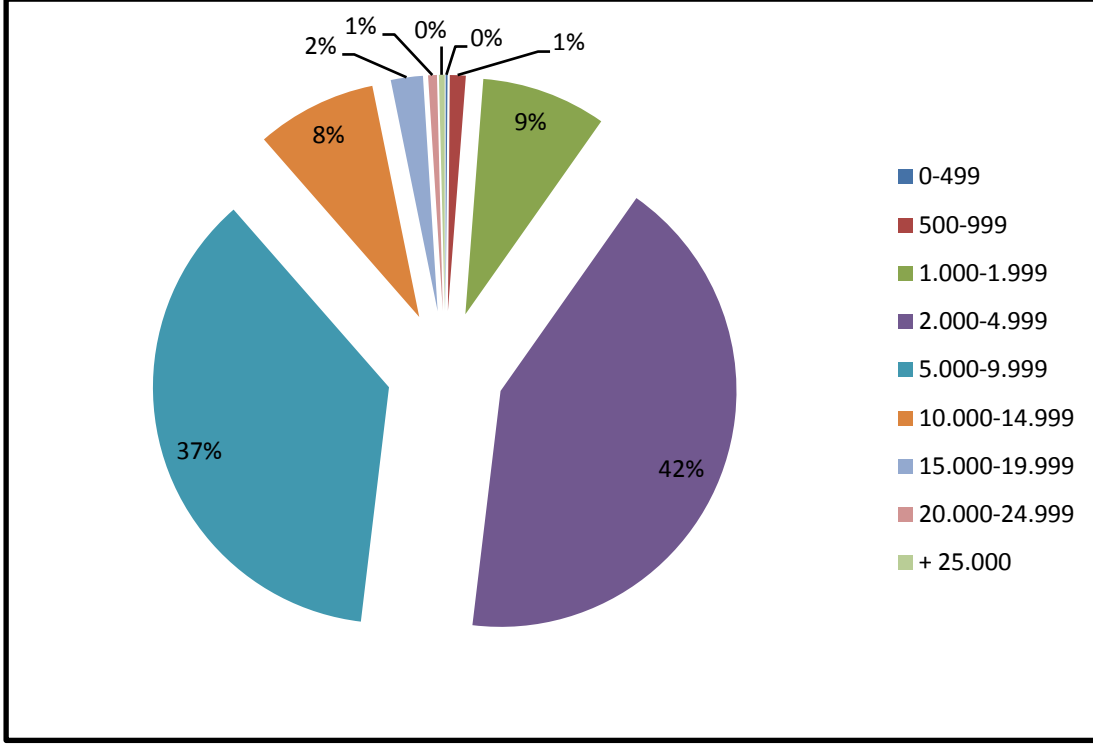
Ülkemizde yeni çaylık tesisinin 1993 yılından itibaren yasaklanmış olduğu daha önce belirtilmişti. Buna rağmen parsel büyüklüklerine göre 1990 yılından sonra çaylık alan miktarlarında yine hem miktar hem de oran olarak değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler üreticiler arasında yapılan çaylık devir işlemlerinden kaynaklanmaktadır.

ÇAYKUR kayıtlarına göre 2015 Mart ayı itibari ile tüm çay alanlarındaki parsel büyüklükleri ve bu parsel büyüklüklerindeki çaylık alanların dağılımı ise Çizelge 18’de gösterilmektedir.

Parsel Büyüklüğü (m ²)	Çaylık Alan (Dekar)
0-499	975
500-999	8.245
1.000-1.999	64.916
2.000-4.999	319.888
5.000-9.999	278.285
10.000-14.999	62.614
15.000-19.999	16.656
20.000-24.999	4.576
+ 25.000	2985
TOPLAM	759.140

Çizelge 18: Parsel büyüklükleri ve bu parsel büyüklüklerinde bulunan çaylık alan miktarları (Mart 2015) (ÇAYKUR)

Çizelge incelendiğinde, 5 dekar altındaki çaylık alan miktarının, Çizelge 17’deki verilerle uyumlu olacak şekilde toplam çaylık miktarına oranının % 51,9 seviyesinde olduğu görülmektedir. Çizelge 18’de belirtilen verilerden faydalanarak parsel büyüklüklerine göre çaylık miktarlarının % olarak dağılımları Şekil 16’da verilen pasta diyagramda gösterilmektedir

Şekil 16: 2015 yılı Mart ayı itibari ile parsel büyüklüklerine göre çaylık alanların % oranları

Şekil 16’da verilen grafik incelendiğinde en fazla alan 2.000-4.999 m² aralığında (% 42), ondan sonra 5.000-9.999 m² aralığında (% 37) ondan sonra 1.000-1.999 m² aralığında (% 9) ve ondan sonra da 500-999 m² aralığında (% 8) olduğu görülmektedir.

6.2.4.7 Parsel Büyüklüklerine Göre Üretici Sayılarının Yıllara Göre Değişimi

Parsel büyüklüklerine göre çaylık alan miktarına bağlı olarak üretici sayıları da değişmektedir. Parsel büyüklüklerine göre üretici sayıları ile ilgili rakamlar Çizelge 18’de gösterilmektedir.

Bu çizelgede verilen üretici sayıları Çizelge 11’de verilen üretici sayıları ile bazı farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni Çizelge 11’de T.C numarasına göre sorgulama yapılarak verilerin elde edilmiş olmasına karşılık burada ruhsat sayısına göre sorgulama yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Yıllar	Parsel Büyüklüğü (Dekar)	Üretici Sayısı
1985	0,001-5	159.826
	6-10	27.622
	11-15	2.831
	16-20	292
	+ 20	43
	TOPLAM	190.614
1990	0,001-5	164.312
	6-10	39.207
	11-15	4.868
	16-20	654
	21-25	108
	26-30	28
	31-35	4
	+ 36	2
	TOPLAM	209.183
2003	0,001-5	161.715
	6-10	35.843
	11-15	4.832
	16-20	797
	21-25	144
	26-30	34
	+ 31	10
	TOPLAM	203.375
2008	0,001-5	147.995
	6-10	43.911
	11-15	5.989
	16-20	1.040
	21-25	212
	+ 26	84
	TOPLAM	199.231

Çizelge 19: Parsel büyüklüklerine göre üretici sayılarının yıllara göre değişimi (ÇAYKUR, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Çay Tarım Dairesi Başkanlığı 1990 Yılı Faaliyet Raporu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Yıllık İstatistik Bültenleri, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Çay Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Hizmete Özel, Şubat 1987)

Çizelge 18’de verilen tablo incelendiğinde en fazla üreticinin, parsel büyüklüğü 5 dekarın altında olan grupta yer aldığı görülmektedir. Bu grupta yer alan üretici sayısı 1985 yılında 159.826 dır. Bunun toplam üreticiler içerisindeki oranı da 1985 yılı itibari ile % 83,95 tir. Bu oran 1990 yılında % 78,55, 2003 yılında % 79,52 ve 2008 yılında ise % 74,28 olmuştur.

Parsel büyüklüğü 6-10 dekar arasında olan üretici sayısı 1985 yılında 27.622 kişi iken bu sayı 2008 yılında 43.911 kişi olmuştur. Bu grupta yer alan üreticiler sayısının toplam üreticilere göre oranı, 1985 yılında % 14,49, 1990 yılında % 18,74, 2003 yılında % 17,62 ve 2008 yılında ise % 22,04 olmuştur.

2008 yılı itibari ile parsel büyüklükleri 10 dekarın altında olan üretici sayısı ise 191.906 kişidir. Bunun toplam üreticilere oranı da % 96,32 dir.

Parsel büyüklüğü 10 dekarın üzerinde olan üretici sayısı 1985 yılında 3.166 kişi olup bunun toplam üretici sayısına oranı % 1,66, 1990 yılında 5.664 kişi ve toplam üretici sayısına oranı % 2,71, 2003 yılında 5.817 kişi ve toplam üretici sayısına oranı % 2,86 ve 2008 yılında ise 7.325 kişi olup bunun da toplam üretici sayısına oranı % 3,68 olmuştur.

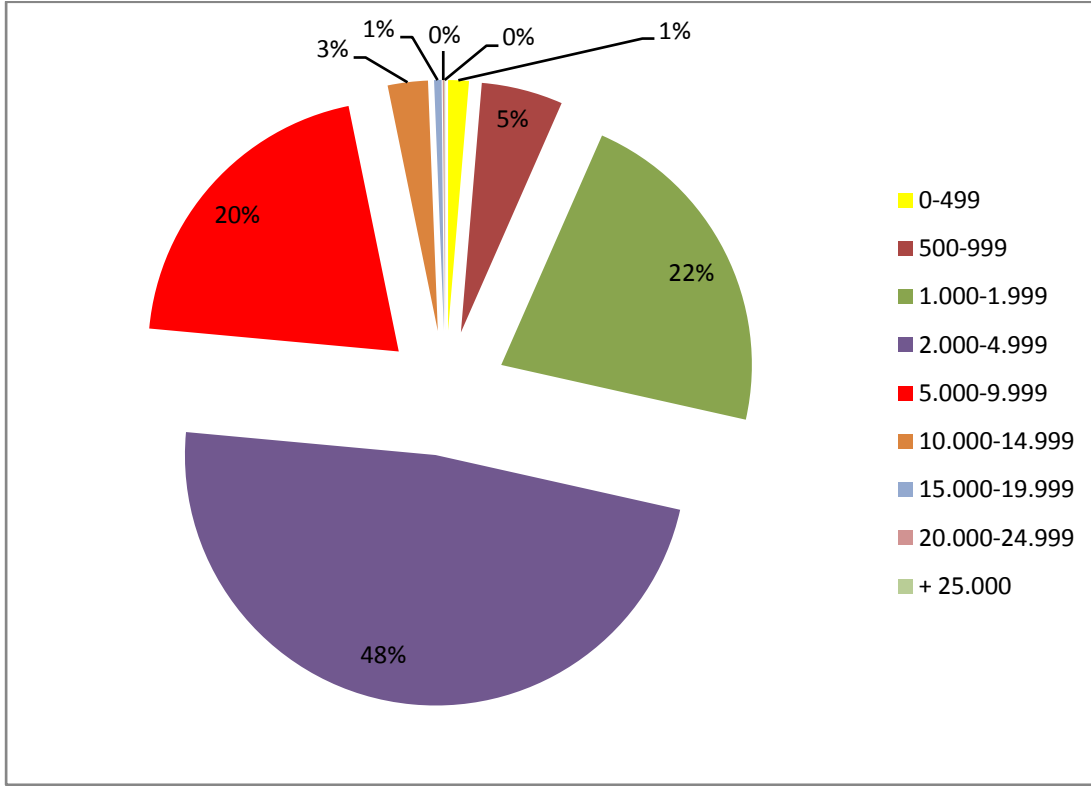
2015 yılı Mart ayı itibari ile tüm çay üreticilerinin parsel büyüklüklerine göre sayıları Çizelge 19’da gösterilmektedir.

Parsel Büyüklüğü (m ²)	Üretici Sayısı
0-499	2.782
500-999	10.958
1.000-1.999	45.692
2.000-4.999	99.988
5.000-9.999	42.375
10.000-14.999	5.392
15.000-19.999	997
20.000-24.999	212
+ 25.000	97
TOPLAM	208.493

Çizelge 20: 2015 yılı Mart ayı itibari ile üreticilerin parsel büyüklüklerine göre sayıları (ÇAYKUR)

Çizelgedeki tabloya göre parsel büyüklüğü 10 dekarın altında olan üretici sayısının 201.795 kişi olduğu görülmektedir. Bunların toplam üretici sayısına oranı ise % 96,79 dur. Parsel büyüklüğü 10 dekarın üzerinde olan üretici sayısı da 6.698 olup, bunun da toplam üretici sayısına oranı % 3,21dir.

Çizelgede verilen tüm parsel tüm gruplardaki üretici sayılarının toplam üretici sayıları içerisindeki % oranları da Şekil 17’de gösterilen grafikte yer almaktadır.

Şekil 17: 2015 Yılı Mart ayı itibari ile çay üreticilerinin parsel büyüklüklerine göre % oranları

Şekil 17’de verilen grafiğe göre % olarak en fazla üretici parsel büyüklükleri 2.000-4.999 m² aralığında olan grupta yer almaktadır. Bu gruptaki üreticilerin sayısının toplam üretici sayısına oranı % 47,96 dır. Ondan sonra en fazla üretici parsel büyüklüğü 1.000 – 1.999 m² aralığında olan grupta yer almakta olup bu grupta yer alan üreticileri oranı da % 21,92 dir. Üçüncü olarak en fazla üretici parsel büyüklüğü 5.000 – 9.999 m² aralığında olan grupta yer almaktadır. Bunların da oranı % 20,32 dir. Parsel büyüklüğü 500 – 999 m² aralığında olan üreticilerin oranı da % 5,26 dır.

6.2.4.8 Eğitim Durumuna Göre Üretici Sayıları

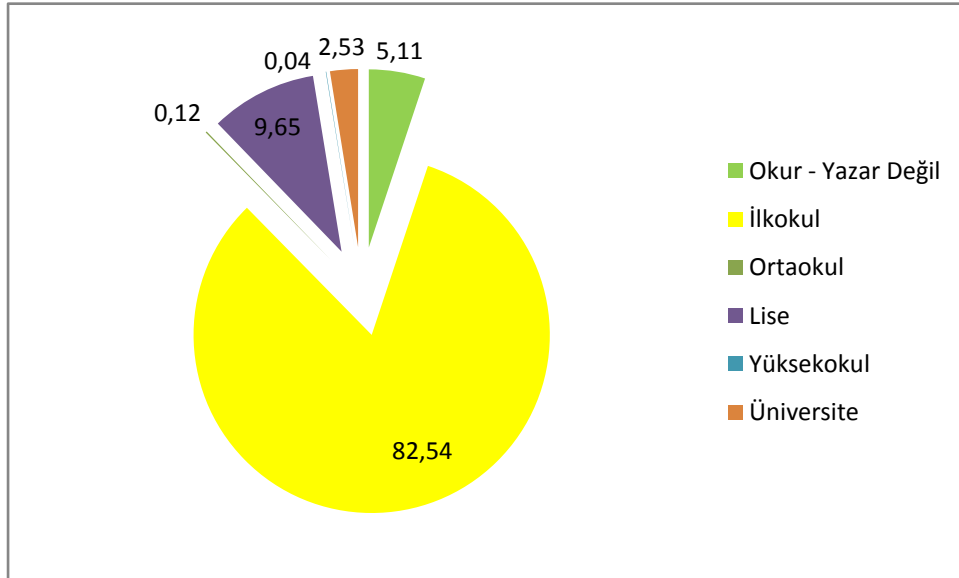
Doğu Karadeniz Bölgesinde çay tarımı ile uğraşan üreticilerin eğitim durumları Çizelge 20 de gösterilmektedir.

	Okur - Yazar Değil	İlkokul	Ortaokul	Lise	Yüksekokul	Üniversite
RİZE	4.249	62.171	89	6.777	45	1.635
TRABZON	3.640	37.258	70	4.132	12	835
ARTVİN	664	7.275	51	2.234	17	746
GİRESUN	573	7.754	30	570	11	175
ORDU	4	77	0	13	0	3
DİĞER	1.382	55.164	16	6.124	3	1.809
TOPLAM	10.512	169.699	256	19.850	88	5.203

Çizelge 21: 2015 yılı itibari ile çay üreticilerinin eğitim durumları (ÇAYKUR)

Çay üreticileri, eğitim durumları bakımından incelendiğinde, en fazla ilkokul mezunu üreticinin bulunduğu görülmektedir. En az sayıda ise yüksek okul mezunları bulunmaktadır. İl bazında değerlendirildiğinde eğitim seviyesi en yüksek üreticilerin Artvin ilinde bulunduğu görülmektedir. Artvin ilinde bulunan lise ve üstü eğitime sahip üreticilerin toplam üreticilere oranı % 27,28 dir. Bu oran Giresun için % 8,30, Trabzon için % 10,84, Rize için % 11,28 ve Ordu için % 16,49 dur.

Üreticilerin eğitim durumlarına göre % olarak dağılımları Şekil 18’de verilen pasta diyagramda gösterilmektedir

Şekil 18: Eğitim durumlarına göre üreticilerin % oranları

Şekildeki pasta diyagramda görüldüğü gibi çay üreticileri arasında en çok ilkokul mezunu bulunmakta olup bunların oranı % 82,54 tür. Ondan sonra lise mezunu üreticiler (% 9,65), okuryazar olmayanlar (% 5,11), üniversite mezunu (% 2,53), ortaokul mezunu (% 0,12) ve yüksekokul mezunu (%0,04) üreticiler gelmektedir.

6.2.4.9 Yaş Gruplarına Göre Üretici Sayıları

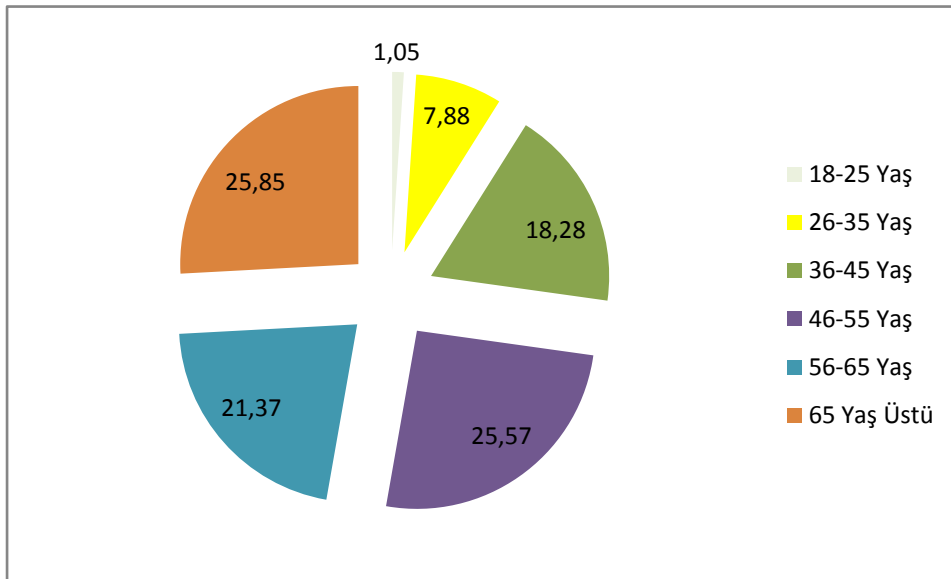
Çay tarımı ile uğraşan üreticiler daha çok orta yaşlı ve yaşlı olarak sınıflandırabileceğimiz 45 yaş ve üstü üreticilerden oluşmaktadır. Üreticilerin yaş gruplarına ve illere göre dağılımları Çizelge 21 de verilen tabloda gösterilmektedir.

	18-25 Yaş	26-35 Yaş	36-45 Yaş	46-55 Yaş	56-65 Yaş	65 Yaş Üstü
RİZE	1.021	6.317	13.355	17.399	13.914	15.615
TRABZON	359	2.593	6.698	10.248	9.052	12.473
ARTVİN	96	714	1.577	2.387	2.270	2.966
GİRESUN	18	143	758	1.864	2.015	3.572
ORDU	2	7	9	25	17	29
DİĞER	459	4.841	11.519	15.512	12.385	13.310
TOPLAM	1.955	14.615	33.916	47.435	39.653	47.965

Çizelge 22: Üreticilerin yaş gruplarına ve illere göre dağılımı (ÇAYKUR)

Yukarıdaki çizelgedeki verileri elde etmek için T.C. numarası ile sorgulama yapılmıştır. Toplam üretici sayısında görülen farklılık bazı üreticilerin doğum tarihlerinin sisteme kayıt edilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Eldeki verilere göre 45 yaş ve üstü üreticilerin sayısının 135.053 ve bunun toplam üreticilere oranının % 72,79 olduğu görülmektedir.

Eldeki verilere göre çay tarımı ile uğraşan üreticilerin yaş gruplarına göre % dağılımları Şekil 19 da verilen diyagramda gösterilmektedir.

Şekil 19: Çay üreticilerinin yaş gruplarına göre % dağılımları

Şekilde görüldüğü gibi en az üretici 18-25 yaş grubunda bulunmakta olup oranları % 1,05 dir. Buradan genç nüfusun bölgede çay tarımı ile uğraşmadığı veya ailede üretici olarak daha yaşlı kişilerin bulunmakta olduğu anlaşılmaktadır. 18 yaşını dolduran bireylerin başka bir işle uğraşmalar dahi çay ruhsatı çıkartabilecekleri veya devir yolu ile çay ruhsatı sahibi olabilecekleri daha önce açıklanmıştı. Şekil 19 da, ailelerin çaylık ruhsatlarını genç nüfusa devretmekten imtina ettikleri, çay cüzdanlarının hala daha yaşlı aile bireyleri üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. En fazla üretici 65 yaş ve üstü grupta yer almakta olup bunların oranı % 25,85 tir. Ondan sonra 46-55 yaş grubu (% 25,27), 56-65 yaş grubu (% 21,37), 36-45 yaş grubu (% 18,28) ve 26-35 yaş grubu (% 7,88) gelmektedir.

6.2.4.10 Cinsiyet Durumuna Göre Üretici Sayıları

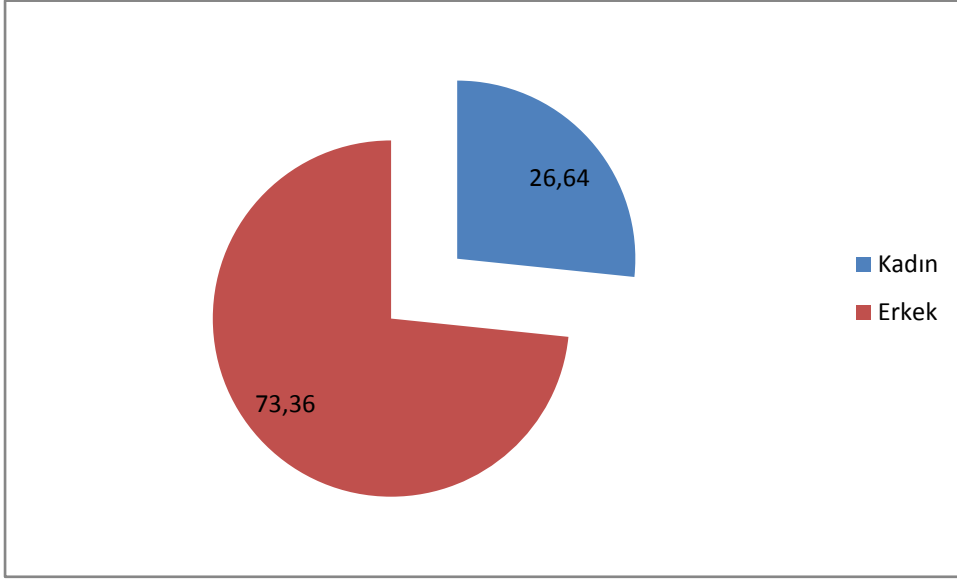
Ordu dışında diğer illerde yaş çay üreticilerin cinsiyet durumuna göre profilleri incelendiğinde genel olarak erkek üreticilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Cinsiyet durumuna göre üreticilerin sayıları Çizelge 22 de verilen tabloda gösterilmiştir.

	Kadın	Erkek
RİZE	20.646	54.373
TRABZON	11.441	34.535
ARTVİN	3.227	7.767
GİRESUN	2.381	6.745
ORDU	53	44
DİĞER	17.053	47.481
TOPLAM	54.801	150.945

Çizelge 23: Üreticilerin cinsiyet durumuna göre sayıları (ÇAYKUR)

Çizelgede görüldüğü gibi toplamda 150.945 erkek üretici olmasına karşılık kadın üreticilerin sayısının 54.801 dir. Buradan Doğu Karadeniz Bölgesinde ailelerde erkek egemen bir yapının olduğunu anlaşılmaktadır. Ailelerde çay cüzdanları ve çaylık ruhsatları çoğunlukla ailenin erkek bireylerinin üzerinde bulunmaktadır.

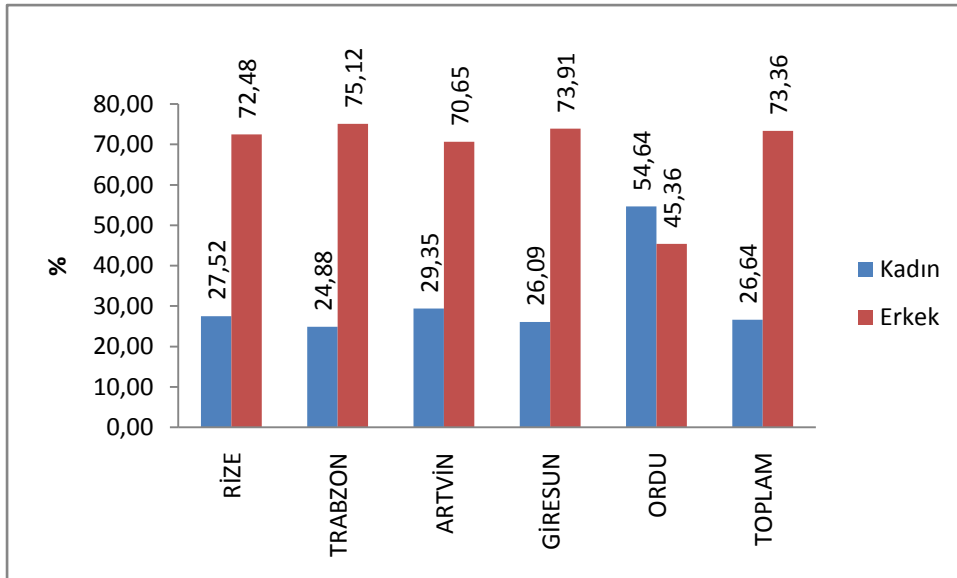
Üreticilerin cinsiyet durumuna göre % oranları Şekil 20 de verilen grafikte görülmektedir.

Şekil 20: Çay üreticilerinin cinsiyet durumuna göre dağılımlarının % oranları

Grafikte de görüldüğü gibi erkek çay üreticilerin toplam üretici sayısına göre oranı % 73,36, kadın üreticilerin ise % 26,64 tür. Erkek üreticilerin sayısı kadın üreticilerin yaklaşık 3 katıdır.

İllere göre değerlendirildiğinde erkek ve kadın üreticilerin % oranları Şekil 21 de verilen grafikte gösterilmiştir.

Şekil 21: Kadın ve erkek üreticilerin % oranlarının illere göre dağılımı

Grafikte görüldüğü gibi Ordu ilinde kadın üretici sayısı erkek üretici sayısından fazladır. Diğer illerde ise erkek üreticilerin oranı genelde % 70-75 bandında bulunmaktadır. Kadın üreticiler ise % 25-30 bandında bulunmaktadır.

7. BULGULAR

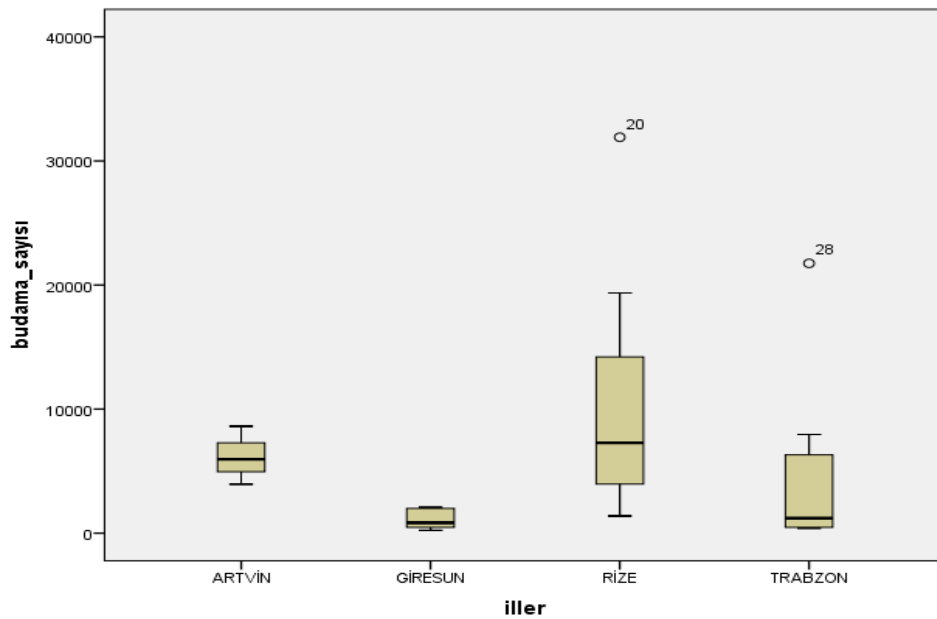
Çalışma ile ilgili elde edilen veriler ile budama sayıları, budama alanları, çaylık alanlar, üretici sayıları ve yaş çay miktarları illere göre ve çay alanlarına göre istatistiksel olarak karşılaştırıldı. Verilerin önce normallik testi yapıldı ve normal dağılım göstermediği görüldü. Böylece iki bağımsız grup karşılaştırmaları Mann-Whitney U testi ile ikiden çok bağımsız grup karşılaştırmaları ise Kruskal-Wallis H testi ile test edildi.

İller	Medyan	Min	Max	IQR	P
Artvin	5958 ^{ab}	3941	8613	-	0,006*
Giresun	839 ^a	234	2087	1614	
Rize	7276,5 ^b	1389	31913	10986	
Trabzon	1208,5 ^{ab}	388	21747	6275	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 24: İllere göre budama sayılarının karşılaştırılması

Çizelge 23'te illere göre budama sayılarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. İllere göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,006<0,05$). Farklılığın sadece Rize ile Giresun arasında olduğu görülmüştür. Bunun nedeni ise Rize'de çok yüksek budama yapılırken, Giresun'da oldukça az budama yapılmıştır.

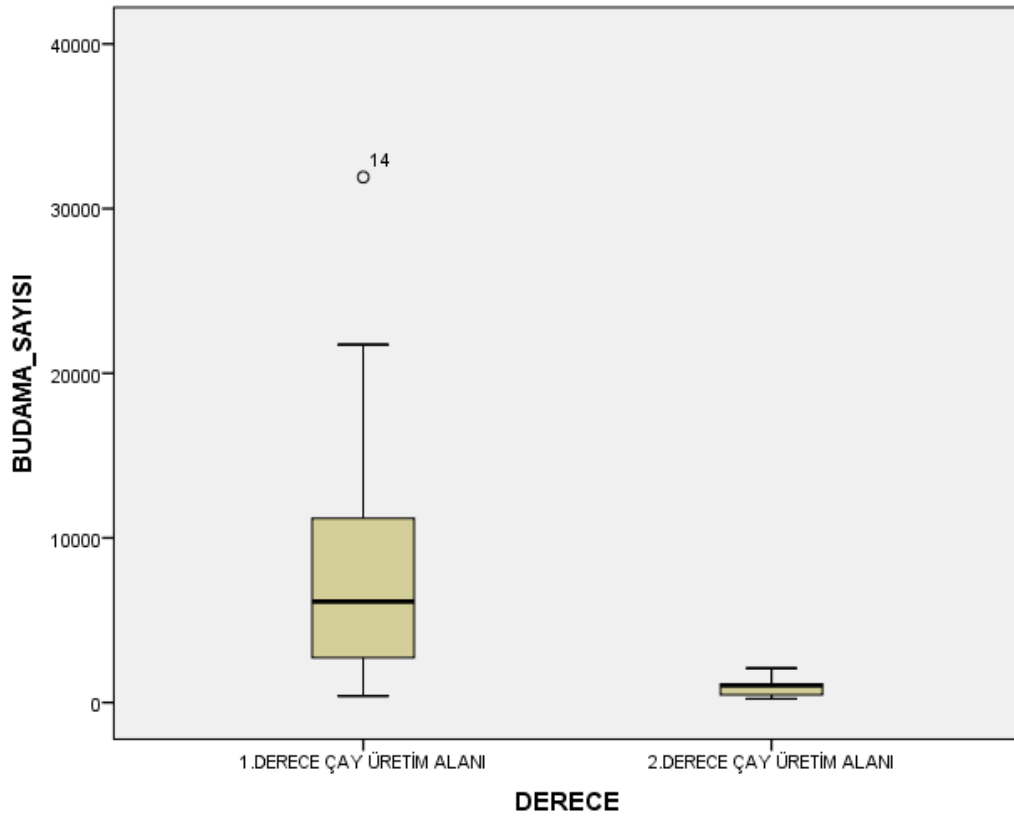
Şekil 22: İllere göre budama sayılarının kutu grafiği

Üretim Alanları	Medyan	Min	Max	IQR	P
1.derece	6138	388	311913	9358	0,000*
2.derece	1038	234	2087	1121	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 25: Çay üretim alanlarına göre budama sayılarının karşılaştırılması

Çizelge 24'te çay üretim alanlarına göre budama sayılarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. Üretim alanları 1.derecen ve 2.dereceden olmak üzere ayrılmıştır. Üretim alanlarına göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığına bakıldı. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,000<0,05$). Farklılığın sebebi ise 1. Derece üretim alanlarında daha yüksek budama yapılmasıdır.

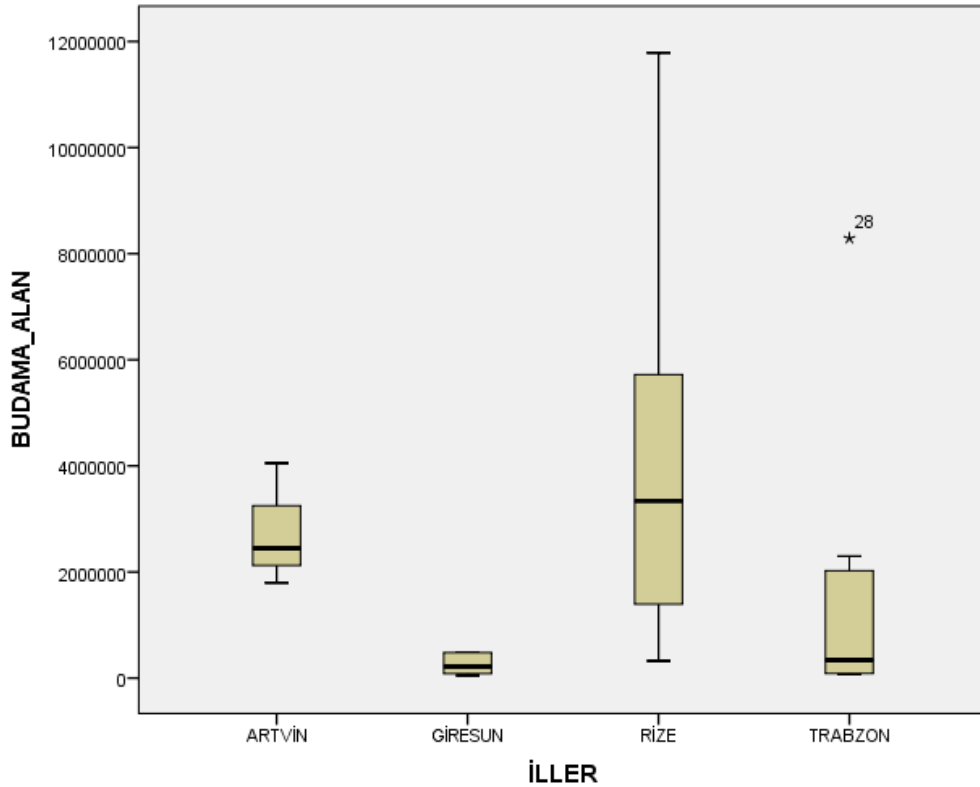
Şekil 23: Çay üretim alanlarına göre budama sayılarının kutu grafiği

İller	Medyan	Min	Max	IQR	P
Artvin	2447431 ^{ab}	1794881	4050093	-	0,005 [*]
Giresun	216484 ^a	49828	489339	407514	
Rize	3338540 ^b	323612	11783723	4758133	
Trabzon	339988 ^{ab}	72023	8289780	2009156	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 26: İllere göre budama alanlarının karşılaştırılması

Çizelge 25’de illere göre budama alanlarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. İllere göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,005<0,05$). Budama alanları bakımından sadece Rize ile Giresun arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulundu. Farklılığın sebebi Rize’de budama alanlarının Giresun’a göre oldukça yüksek olmasıdır.

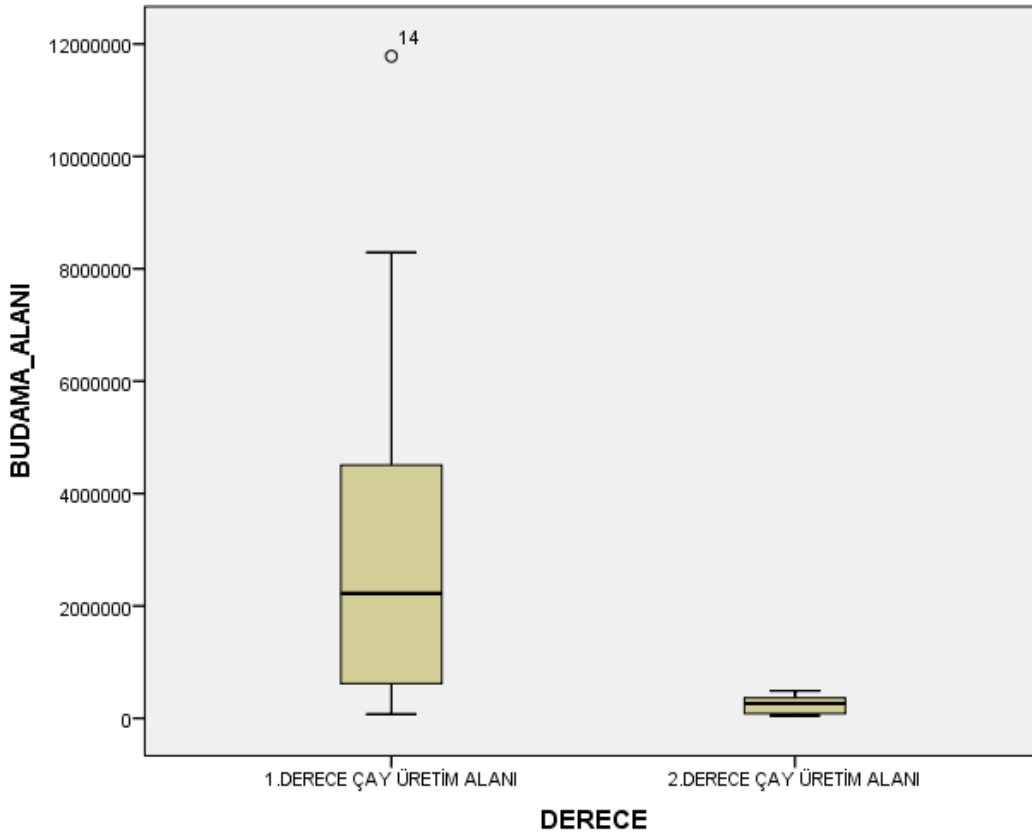
Şekil 24: İllere göre budama alanlarının kutu grafiği

Üretim Alanları	Medyan	Min	Max	IQR	P
1.derece	2222746	73680	11783723	4198520	0,001*
2.derece	264592	49828	489339	343338	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 27: Çay üretim alanlarına göre budama alanlarının karşılaştırılması

Çizelge 26'da çay üretim alanlarına göre budama alanlarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. Üretim alanları 1.derecen ve 2.dereceden olmak üzere ayrılmıştır. Üretim alanlarına göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,001<0,05$). Farklılığın sebebi ise 1. Derece üretim alanlarında daha yüksek budama yapılmasıdır.

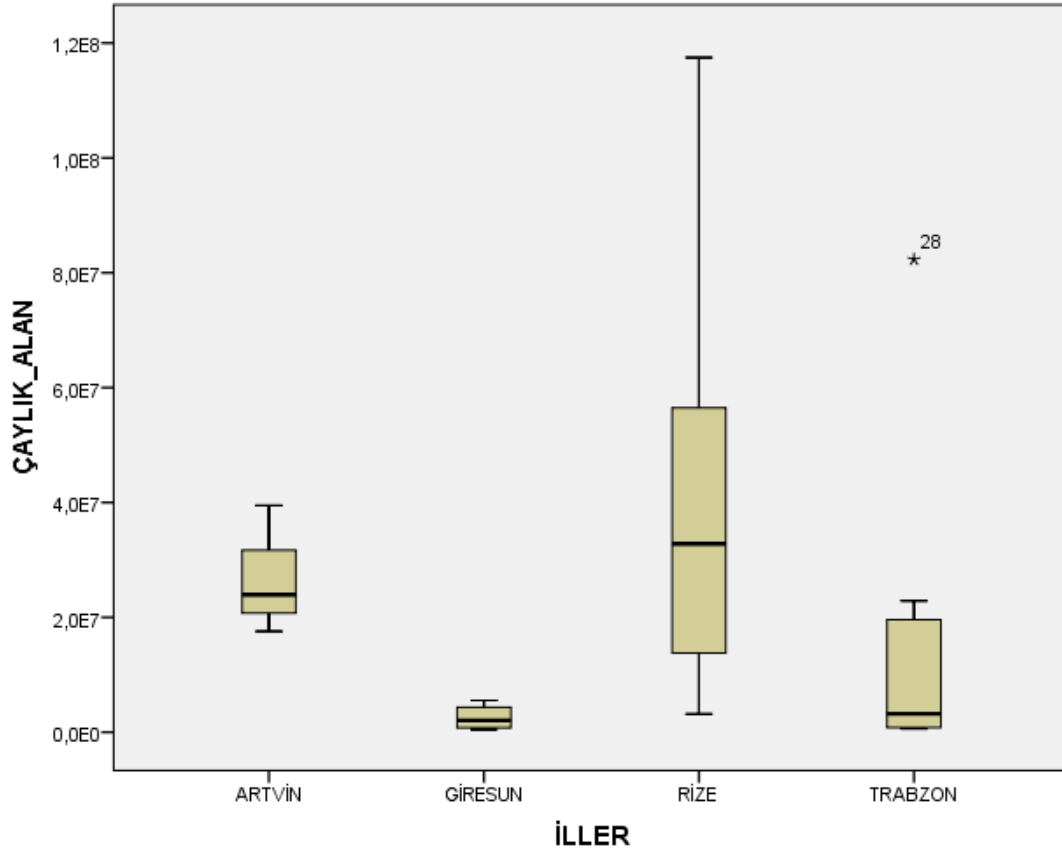
Şekil 25: Çay üretim alanlarına göre budama alanlarının kutu grafiği

İller	Medyan	Min	Max	IQR	P
Artvin	23935209 ^{ab}	17556537	39479905	-	0,004*
Giresun	2056236 ^a	475071	5539433	3967414	
Rize	32816199 ^b	3174822	117469134	47039759	
Trabzon	3223658 ^{ab}	607053	82309347	19611269	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 28: İllere göre çaylık alanların karşılaştırılmaları

Çizelge 27’de illere göre çaylık alanların istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. İllere göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,004<0,05$). İllere göre çaylık alanlar bakımından sadece Rize ile Giresun arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulundu. Farklılığın sebebi Rize’de çaylık alanların Giresun’a göre oldukça yüksek olmasıdır

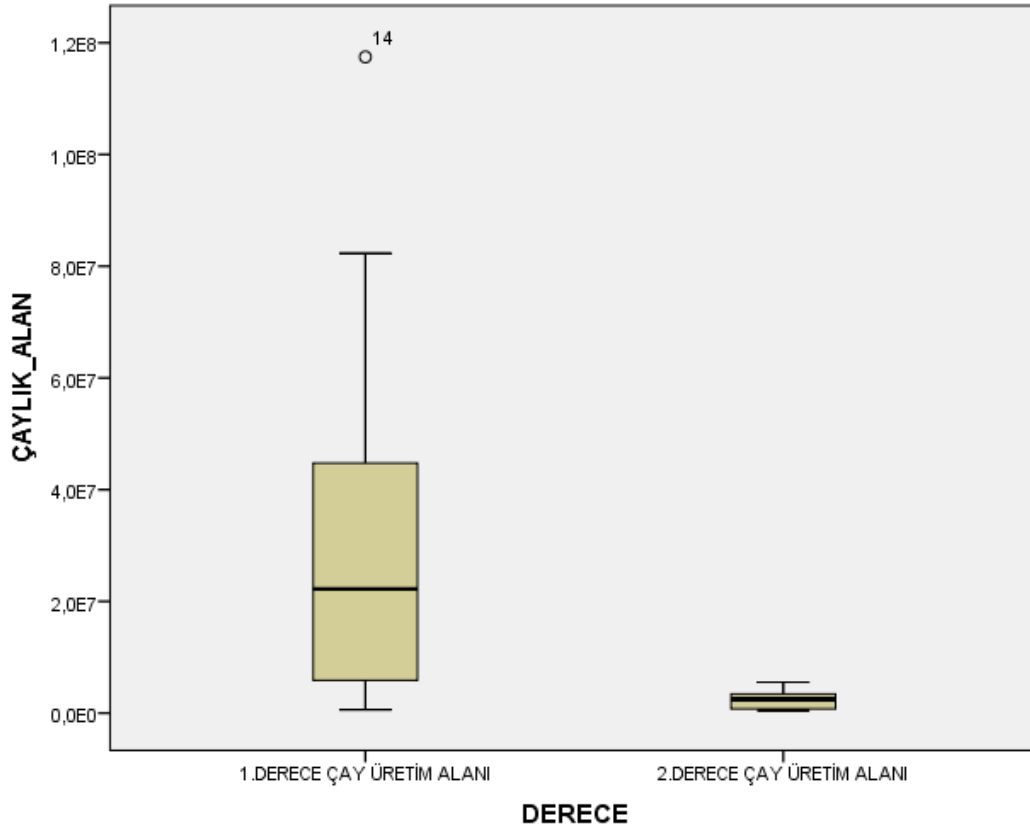
Şekil 26: İllere göre çaylık alanların kutu grafiği

Üretim Alanları	Medyan	Min	Max	IQR	P
1.derece	22204821	607053	117469134	41844630	0,001*
2.derece	2482298	475071	5539433	5064362	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 29: Çay üretim alanlarına göre çaylık alanların karşılaştırılması

Çizelge 28’de çay üretim alanlarına göre çaylık alanların istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. Üretim alanları 1.derecen ve 2.dereceden olmak üzere ayrılmıştır. Üretim alanlarına göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,001<0,05$). Farklılığın sebebi ise 1. derece üretim alanlarında daha yüksek çay üretim alanı olmasıdır.

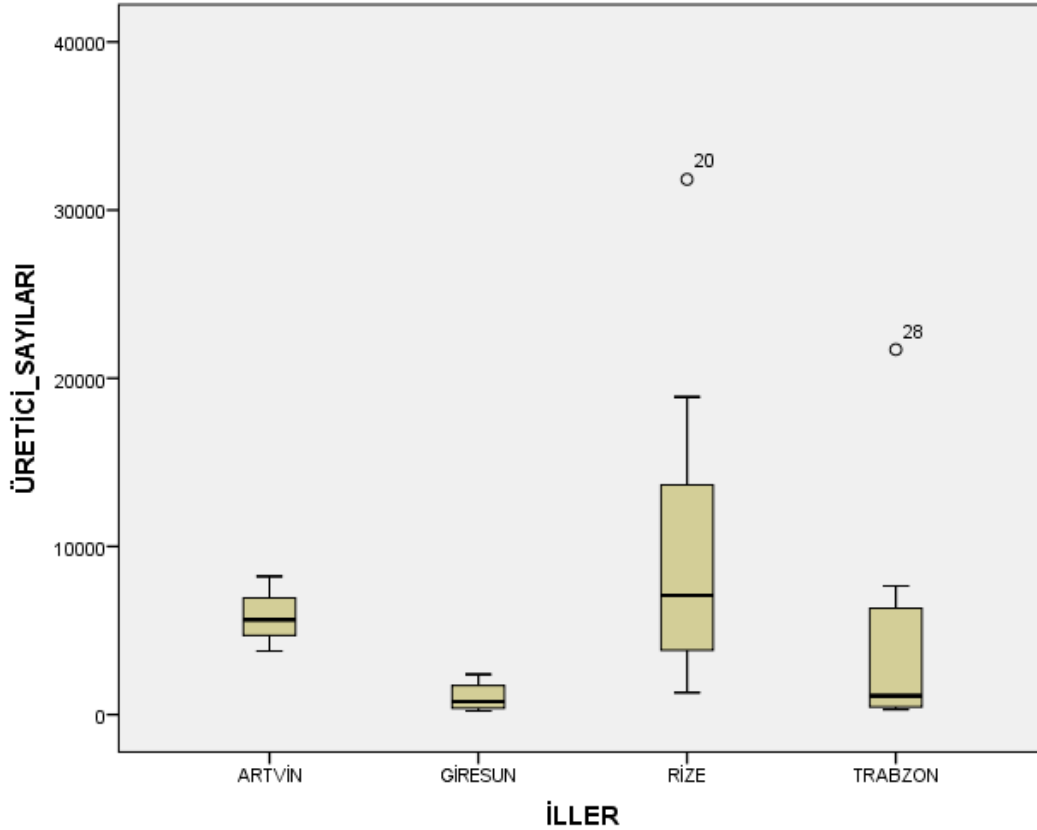
Şekil 27: Çay üretim alanlarına göre çaylık alanların kutu grafiği

İller	Medyan	Min	Max	IQR	P
Artvin	5640,0 ^{ab}	3781	8228	-	0,006 [*]
Giresun	776,0 ^a	219	2390	1550	
Rize	7095,0 ^b	1307	31826	10755	
Trabzon	1121,5 ^{ab}	301	21706	21405	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 30: İllere göre üretici sayılarının karşılaştırılmaları

Çizelge 29’da illere göre üretici sayılarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. İllere göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,006<0,05$). İllere göre üretici sayılarının sadece Rize ile Giresun arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulundu. Farklılığın sebebi Rize’de üretici sayısının Giresun’a göre oldukça yüksek olmasıdır.

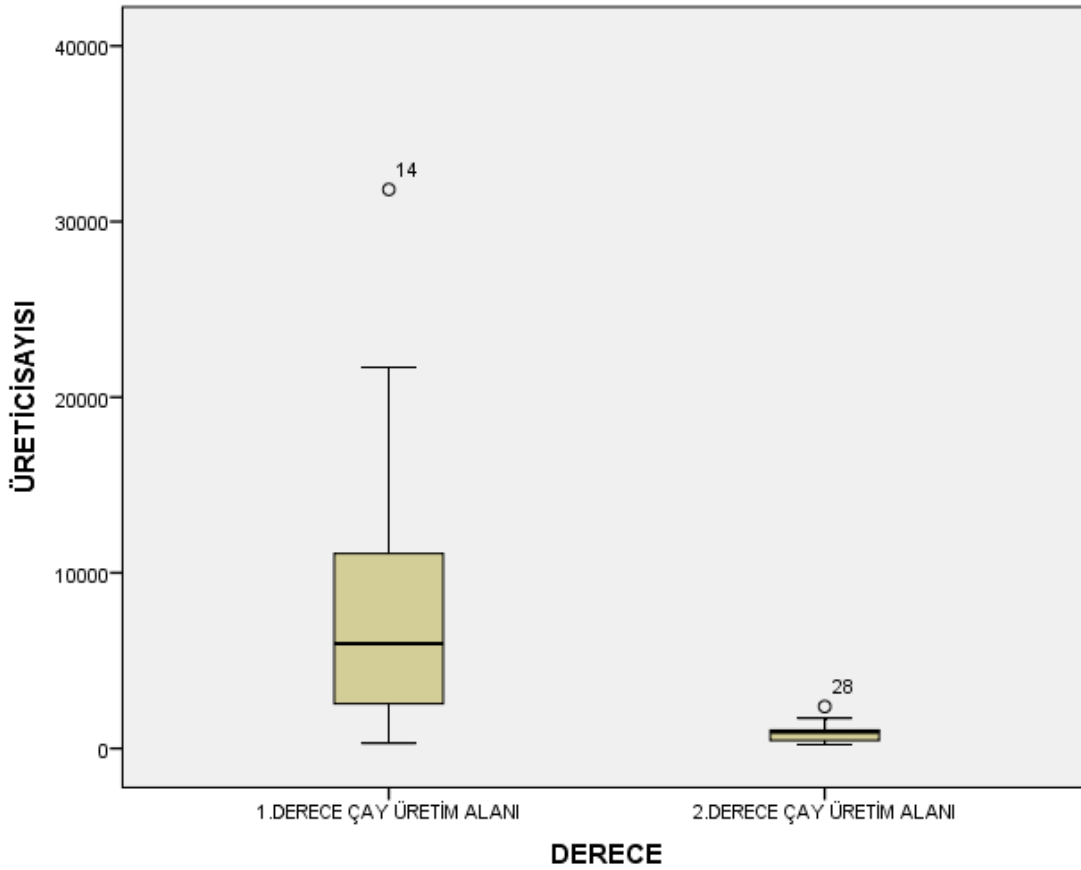
Şekil 28: İllere göre üretici sayılarının kutu grafiği

Üretim Alanları	Medyan	Min	Max	IQR	P
1.derece	5974,5	301	31826	9231	0,000*
2.derece	957,0	219	2390	962	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 31: Çay üretim alanlarına göre üretici sayılarının karşılaştırılması

Çizelge 30'da çay üretim alanlarına göre üretici sayılarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. Üretim alanları 1.derecen ve 2.dereceden olmak üzere ayrılmıştır. Üretim alanlarına göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,000<0,05$). Farklılığın sebebi ise 1. derece üretim alanlarında daha yüksek üretici sayısı vardır.

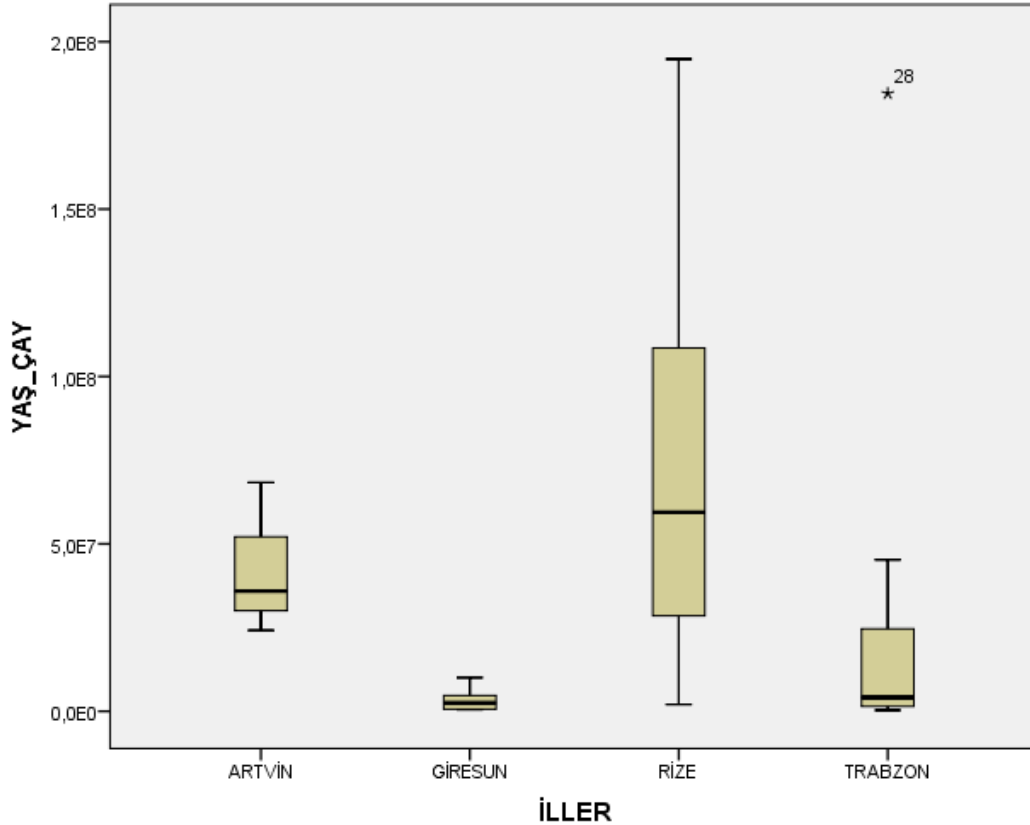
Şekil 29: Çay üretim alanlarına göre üretici sayılarının kutu grafiği

İller	Medyan	Min	Max	IQR	P
Artvin	35884047,0 ^{ab}	24172012	68384021	-	0,008 [*]
Giresun	2458091,0 ^a	482139	10054130	5440900	
Rize	59416808,0 ^b	2059333	194824252	86685762	
Trabzon	4101948,5 ^{ab}	323458	184525608	28490088	

* %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 32: İllere göre yaş çay miktarlarının karşılaştırılması(kg)

Çizelge 31de illere göre yaş çay miktarlarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. İllere göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,008<0,05$). İllere göre yaş çay miktarı yönünden sadece Rize ile Giresun arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulundu. Farklılığın sebebi Rize’de yaş çay miktarının Giresun’a göre oldukça yüksek olmasıdır.

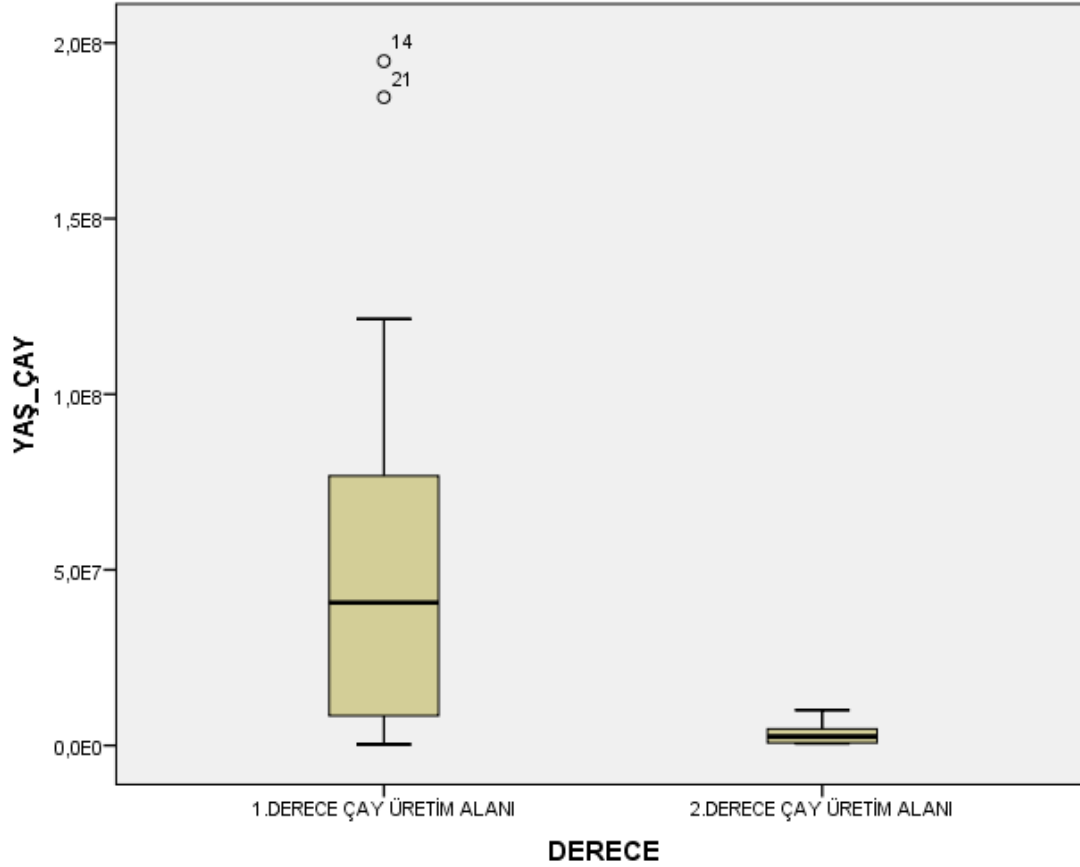

Şekil 30: İllere göre yaş çay miktarlarının kutu grafiği

Üretim Alanları	Medyan	Min	Max	IQR	P
1.derece	40650425	323458	194824252	76259330	0,001
2.derece	2552409	482139	10054130	4008082	

Çizelge 33: Çay üretim alanlarına göre yaş çay miktarlarının karşılaştırılması(kg)

Çizelge 32’de çay üretim alanlarına göre çay miktarlarının istatistiksel karşılaştırılması verilmiştir. Üretim alanları 1.derecen ve 2.dereceden olmak üzere ayrılmıştır. Üretim alanlarına göre bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bu iki üretim alanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür($p=0,001<0,05$). Farklılığın sebebi ise 1. derece üretim alanlarında yaş çay miktarı sayısı daha yüksektir.

Şekil 31: Çay üretim alanlarına göre yaş çay miktarlarının kutu grafiği

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

1923 Yılında Zihni Derin'in çalışmaları sayesinde çay tarımına başlayan yöre halkının emek ve çabaları ile ülkemiz, dünyanın en fazla çaylık alanına sahip sekizinci ülkesi konumuna gelmiştir. Aradan geçen 90 yıllık süreçte Türk çaycılığının bu duruma gelmesinde birçok idealist insan, emek ve çaba sarf etmiştir. Bu insanlar sayesinde 1930 ve 40'lı yıllarda yoksullukla boğuşan yöre halkı, geçimini sağlayabilecek ve yaşam koşullarının iyileştirecek bir ürüne kavuşmuştur. Türk çay sektörünün bölgenin ekonomik anlamda can damarı olma özelliğini devam ettirebilmesi için çay tarımının sürdürülebilir olması gerekmektedir. Çay tarımının sürdürülebilir olması da sektörde faaliyet gösteren işletmelerin, sivil toplum örgütlerini, kamu idaresinin ve üreticilerin gayretleri ile sağlanacaktır.

Çay, sahip olduğu en uygun iklim şartları ve toprak özellikleri nedeni ile Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Rize, Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu illerinde yetiştirilmektedir. Aslında en son çıkartılan 02.04.2012 tarih ve 2012/3067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Ordu ile çay yetiştirilmesine izin verilen alanlardan çıkartılmış olmasına rağmen daha önceden bu ilimizde çaylık tesis etmiş olan üreticilerin hakları korunmuş olduğundan dolayı Ordu ilinin de halen çay tarımı yapılan beşinci il olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu beş ilimizdeki çay tarım alanlarının toplamı 759.147 (2014 yılı sonu itibari ile) dekar olup bunun % 65,1'i Rize'de bulunmaktadır. Çay tarımı yapılan alanlara izin verilmesi Bakanlar Kurulu'nun yetkisindedir. Bakanlar kurulu tarafından 1940 yılından sonra çıkartılan kararnameler ile çay alanları sürekli genişlemiştir. Birim alandan daha fazla gelir elde edilmesi nedeni ile bölge halkı her zaman kayıtsız ve ruhsatsız çaylık tesis etme eğiliminde olmuş ancak belirli dönemlerde çıkartılan kararnameler ile kayıtsız olan bu çaylıkların kayıt altına alınması sağlanmıştır. Bununla birlikte politik nedenlerden dolayı aslında çay tarımı için uygun olmayan bölgeler içinde çay tarımına izin verilmiş olmasından dolayı kontrolsüz bir şekilde genişleyen çaylık alanlar sektörün sistemli ve planlı bir şekilde gelişmesini olumsuz olarak etkilemiştir. Bunun en önemli örneklerinden birisi işleme kapasite fazlası hammaddenin 1967 yılından başlayarak imha edilmeye başlanması ve bu uygulamanın 1980 yılına kadar devam ettirilmiş olmasıdır. Bu süre içerisinde parası ödenerek üreticiden satın alınan 276.497 ton yaş çay imha edilmiştir. Bunun aynı dönem içerisinde üretilen toplam yaş çay miktarı olan 3.770.929 ton yaş çaya oranı % 7,3 tür. Bu dönemde bile kaçak olarak tesis edilen çaylıkların kayda alınması için yeni kararnameler çıkartılmış olması ve yeni alanların çay tarımına açılmasına izin verilmesi düşündürücüdür. Üretilen yaş çayın fabrikaların işleme kapasitelerinin üzerinde olması nedeni ile uygulanan hammadde imha işlemi 1980 yılından sonra kontenjan uygulamasının daha sıkı uygulanması, ürün toplama

standardının daha sıkı kontrol edilmesi nedeni ile son bulmuş ise de bu konuda en etkili çözüm 1984 yılında çıkartılan 3092 yasa ile sağlanmıştır. Yasanın getirdiği imkanlar ile kısa zamanda kurulan özel çay fabrikaları toplam yaş çay işleme kapasitesini arttırmış ve böylece hammadde imhasının kesinlikle önüne geçilmiştir.

Ülkemizdeki çaylık alanların büyük çoğunluğunun tespit ve kayıt işlemleri üretici beyanları ve anketler yolu ile yapılmıştır. Bu nedenle kayıtlarda yer alan çaylık alanların her zaman gerçek miktarları yansıttığını söylemek mümkün değildir. Buna ilave olarak üreticiler tarafından her zaman bildirimde bulunmadan ve kayda alınmadan ruhsatsız olarak yeni çaylık tesis etmeye devam ettikleri bilindiğinden dolayı kayıtlarda yer alan çaylık alan bilgisi ve üretici sayıları her zaman gerçek miktarların altında kalmıştır. Bunun en çarpıcı kanıtı 1993 yılında kayıtlı çaylık alan miktarı 893.307 dekar ve üretici sayısı 214.542 iken 1993 yılında çıkartılan 93/5096 sayılı kararnamenin uygulanması ile çaylık alan miktarının 1994 yılında 767.906 dekara ve üretici sayısının da 201.558' e düşmüş olmasıdır. Her ne kadar kararnamenin uygulanması sırasında yine üretici beyanlarına göre işlem yapıldığı durumlar olmuş ise de çaylık alan miktarındaki 125.401 dekar ve üretici sayısındaki 12.984 azalma, 2640 sayılı yasanın çıktığı 17.03.1982 tarihinden itibaren 1994 yılına kadar geçen yaklaşık 12 yıllık süreçte önemli bir miktarda hayali, çay kaydının yapılmış olduğunu ortaya koymuştur. 1994 yılındaki çaylık alanların yeniden tespit çalışmasında genel olarak çaylık ölçümleri arazide metre kullanılarak yapılmıştır. Bundan farklı olarak tapu kayıtları üzerinden tespit çalışması da yapılmış olmasına rağmen bu yöntemle yapılan tespitler miktar olarak hem az olmuş, hem de tapu üzerinde yapılan tespitler arazide teyit edilmediği için yine de tam olarak gerçekleri yansıtmamıştır. 1994 yılında yapılan yeniden tespit çalışmalarında bazı durumlarda üretici beyanlarına göre de işlem yapıldığı olmuştur. Özetle, çaylık alanların yeniden tespiti konusunda 1994 yılında yapılan çalışmaların çaylık alan miktarlarını gerçeğe en yakın şekilde yansıtacak biçimde yapılmış olduğunu iddia etmek imkansızdır.

En son çıkartılan 02.04.2012 tarih ve 2012/3067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çaylık alanların en net şekilde ölçülmesini sağlayacak tedbirleri de içermektedir. Kararın uygulanması için çalışmalar devam etmekte olup ölçüm tekniği olarak uzaktan algılama yönteminin kullanılacak olması, olduğundan daha az veya daha fazla çaylığın kayda geçmesini önleyecektir. 1994 yılında yapılan tespitlerde daha çok arazide metre kullanıldığı için bu yöntemle ölçülen alanlar tapu kayıtlarındaki alanlardan fazla çıkmıştır. Çünkü tapuya esas kadastro ölçümleri, projeksiyon yüzeyine izdüşümü alınarak yapıldığından dolayı eğik mesafelerde metre ile yapılan ölçümlerde projeksiyon yüzeyine izdüşümü yağılmadığından ölçüm sonuçları doğal olarak fazla çıkmıştır. 2012/3067 sayılı kararname, 1994 yılında hem

bu şekilde yapılan ölçümlerini hatalarını, hem tapu üzerinde yapılan işlemlerin arazide teyit edilmemesinden dolayı kaynaklanan hataları, hem de üretici beyanlarına göre yapılmış olan tespitlerden kaynaklanan hataları ortadan kaldıracığı için kararnamenin uygulanmasından sonra ülkemizdeki gerçek çaylık alan miktarının kesin olarak ortaya çıkacağı kuşkusuzdur. Kararnamenin 6. Maddesinin 1. Fıkrası çay bahçelerinin alan tespitinin şu şekilde yapılacağını açıklamaktadır:

“Çay tarım alanlarındaki çay bahçelerinin uzaktan algılama yöntemi ile tespit edilerek tapu kaydı ile örtüştürülmesi ve ruhsatnamelerin yenilenmesi ÇAY-KUR ve Bakanlık işbirliği ile yerine getirilir. Bu amaçla ÇAY-KUR ve Bakanlık ilgili birimleri arasında bir protokol düzenlenir. Protokolde Bakanlığın ilgili birimleri ve ÇAY-KUR ‘un yapacağı işler belirlenir”

Kararnamenin bu maddesi kapsamında söz konusu protokol imzalanmış ve uzaktan algılama yöntemiyle çaylık alan tespitlerinin yapılabilmesi için bölgenin hava fotoğrafları, yapılan ihale sonucunda sözleşme imzalanan özel bir firma tarafından çekilmiştir. Bu hava fotoğrafları üzerinde alan tespit çalışmalarının bir an önce bitirilmesi ve ruhsatların tespit edilen alanlara göre yenilenmesi ülkemizdeki çaylık alan miktarının net olarak ortaya çıkması sağlanmış olacaktır. 1994 yılından çaylık alanların yeniden tespiti konusunda yapılan çalışmadan sonra aradan geçen yaklaşık 20 yıllık süreçte tekrar bir tespit çalışmasının yapılmış olmaması, bu çalışma sonucunda ülkemizdeki çaylık alan miktarının kayıtlardan olandan daha fazla çıkacağı tahmin edilmektedir.

2012/3067 sayılı kararnameden sonra çıkartılan ve 30.07.2013 Tarih ve 28723 Sayılı Resmi Gazete’de Yayınlanan Yönetmelik, ülkemizdeki çaylık alanların bundan sonra da artmaya devam edeceğini göstermektedir. Ancak yeni çaylık alanların tespitinde ve izin süreçlerinde önceden beri yapılan hataların tekrarlanmaması büyük önem arz etmektedir. Bunun için ilgili yönetmeliğin 5. Maddesinin 1. Fıkrasına göre yeni çaylık kurmak isteyen üreticilerin en yakın ÇAY-KUR çay fabrikasına başvurmaları, 2. Fıkraya göre başvuruyu değerlendirmek üzere fabrika yönetimi tarafından teknik bir heyet oluşturulması, 6. Maddeye göre teknik heyetin, başvuru sahibinin yeni çaylık kuracağı araziye çay tarımına uygun olup olmaması konusunda incelemesi, 7. Maddenin 1. Fıkrasına göre inceleme sonucunda arazi eğer çay tarımına uygun ise bu konuda rapor hazırlanması, 2. Fıkraya göre hazırlanan raporların biriktirilerek yılsonunda onay için ÇAY-KUR tarafından Bakanlığa sunulması ve 3. Fıkraya göre Bakanlığın onay vermesinden sonra belirlenen arazilerde üreticilere yeni çaylık kurmak üzere izin verilmesi gerekmektedir. Çaylık tesisi için izin alan üreticiler yönetmeliğin 8. Maddesine göre tekniğine uygun olarak çaylık tesisi yapabileceklerdir. Yeni tesis edilen

çaylıklar Yönetmeliğın 9. Maddesine göre dördüncü yılın sonu teknik heyet tarafından kontrol edildikten sonra 8. Maddeye uygun şartları taşıdığı durumda ruhsat verilecektir.

Bu yönetmelik kapsamında yeni çay bahçelerinin eskiden beri yapıldığı gibi tohumla tesis edilmesi mümkün olduğunca engellenmelidir. Çay tarımı konusunda uzmanlaşmış Japonya gibi ülkelerde çay bahçeleri artık en iyi özelliklere sahip klonlardan çelik ile çoğaltılmış fidanlar kullanılarak tesis edilmektedir. Ülkemizde de yeni kurulacak çay bahçelerinin bu şekilde tesis edilmesi, bunun için her bölgeye, farklı sıcaklıklara, hastalıklara ve farklı iklim koşullarına dayanıklı, ürün kalitesi ve verimi en iyi olan çay tiplerinin tespit edilerek bunlardan çelikleme yöntemi ile elde edilecek fidanlar kullanmak suretiyle klonal çay bahçelerinin yapılmasına ağırlık verilmelidir.

Çay bitkisinin ekonomik ömrü 60 yıl olarak kabul edilir. Buna göre ülkemizde 1950 hatta 1955 yılından önce tesis edilmiş olan çay alanları, ekonomik ömürlerinin dolmuştur. Ancak bu çaylıklardan halen ürün hasadının yapılmakta olduğu da bir gerçektir. Ancak elde edilen ürün kalitesi ve ürün veriminin daha sonradan tesis edilen çay bahçelerine göre daha düşük olduğu da bilinmelidir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Stratejik Eylem Planı'nda ekonomik ömrünü doldurmuş olan çaylık alanların her yıl belli oranda yenilenmesi öngörülmüştür. Yenilenecek çay alanlarının dikim yıllarına göre tespit edilmesi ve çalışma kapsamına öncelikle en eski dikim yılına sahip çaylık alanların dahil edilmesi gerekmektedir. Çizelge 12'de verilen ve yıllara göre dikilen çaylık miktarlarını gösteren tablo dikkate alındığında ekonomik ömrünü doldurmuş olan çaylık alanların ve dikim yılları esas alındığında tüm çaylık alanların ekonomik ömürlerini ne zaman dolduracaklarını gösteren tablo Çizelge 20'dedir.

Ülkemizdeki çay tarımının sürdürülebilir olması için ekonomik ömrünü dolduran çay bahçelerinin fazla gecikmeden yenilenmesi büyük önem taşımaktadır. Yenileme çalışması sonucunda çay bahçelerinin tekrar en erken 10-12 yıl içerisinde tam verim çağına gelecek olmaları düşünüldüğünde bu kanoda yapılan gecikmelerin sürdürülebilir çay tarımına olumsuz etki edeceği açıktır.

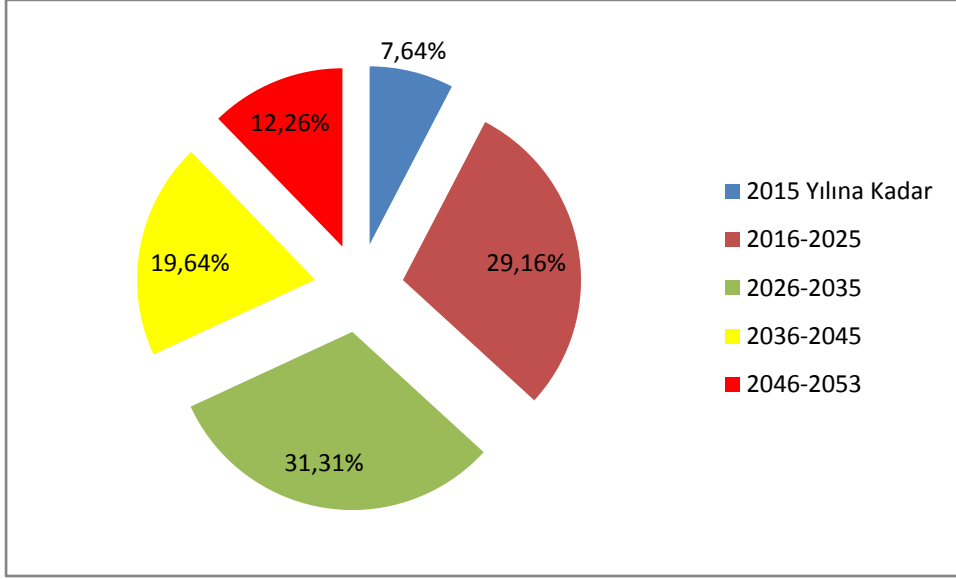
Çizelge 20'de gösterilen tablo incelendiğinde 2015 yılı itibari ile 58.015 dekar çaylık alanın ekonomik ömrünü doldurmuş olduğu anlaşılmaktadır. Gelecek on yıl içerisinde ise 221.353 dekar çaylık alanın daha ekonomik ömrünü dolduracağı ve bu çaylık alanların da yenilenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Yıllar	Ekonomik Ömrünü Tamamlayan Çaylık Alan (Dekar)	Yıllar	Ekonomik Ömrünü Tamamlayan Çaylık Alan (Dekar)
1993	3	2024	22.148
1994	4	2025	52.923
1995	16	2026	25.272
1996	2	2027	29.706
1997	21	2028	38.784
1998	296	2029	26.540
1999	1.316	2030	49.463
2000	3.362	2031	11.736
2001	617	2032	14.009
2002	1.228	2033	7.283
2003	659	2034	13.216
2004	776	2035	21.656
2005	3.946	2036	18.410
2006	871	2037	11.711
2007	932	2038	21.806
2008	1.269	2039	11.793
2009	681	2040	17.297
2010	9.831	2041	3.442
2011	1.720	2042	4.444
2012	5.864	2043	12.958
2013	3.810	2044	27.064
2014	6.140	2045	20.138
2015	14.655	2046	29.207
2016	7.183	2047	13.351
2017	7.402	2048	6.609
2018	12.784	2049	8.092
2019	6.506	2050	10.629
2020	58.579	2051	6.868
2021	14.032	2052	10.911
2022	22.205	2053	7.311
2023	17.590	Belirsiz	71

Çizelge 34: Ülkemizdeki çaylıkların ekonomik ömürlerini tamamlayacağı yılları gösteren tablo

Çizelge 12'deki verilere göre hazırlanan ve Çizelge 20'de gösterilen, ekonomik ömrünü tamamlayan çaylıkların yıllara göre dağılımı ile ilgili tablodan yararlanarak toplam çaylık alanlar içerisinde ekonomik ömrünü tamamlamış çaylık alan oranı ile onar yıllık

periyotlarda ekonomik ömürlerini tamamlayacak olan çaylık alanların % oranları Şekil 18’de gösterilmektedir

Şekil 32: Ülkemizdeki çaylık alanların ekonomik ömürlerini tamamlayacağı yıllar

Şekil 18’de gösterilen grafikte 2015 yılı itibari ile ülkemizdeki çaylıkların % 7,64’ünün ekonomik ömrünü doldurmuş olduğu görülmektedir. 2016-2025 yılları arasında ekonomik ömrünü dolduracak olan çaylık alan miktarı 221.353 dekar (%29,16), 2026-2035 döneminde 237.664 dekar (% 31,31), 2036-2045 döneminde 149.063 dekar (% 19,64) ve 2045-2053 döneminde ise 93.049 dekar (% 12,26) dır. Dikim yılı belirsiz olan 71 dekar çaylık alanın ekonomik ömrünü 2045-2053 döneminde tamamlayacağı varsayılmıştır.

Kamuoyunda tarım arazilerinin bölünmesini önleyen kanun olarak bilinen 15 Mayıs 2014 Tarih ve 29001 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 6537 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun’un 8/A Maddesine ve bu kanuna göre Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 6537 Sayılı Kanunun Uygulama Talimatı’na göre “Yeter Gelirli Tarımsal Arazi Büyüklükleri” belirlenmiştir. Bu talimata göre Yeter Gelirli Tarımsal Arazi Büyüklükleri Rize ili için dikili tarım arazilerinde 10 dekar, Trabzon için 10 dekar, Artvin için 10 dekar, Giresun için 10 dekar ve Ordu için 10 dekar olarak belirlenmiştir. Çaylık alanlar dikili tarım arazisi olduğu için bu yasaya göre 10 dekarın altında parsel oluşturacak şekilde ifraz edilmeleri mümkün değildir. Ancak 672.309 dekar çaylık alanda parsel büyüklüğü 10 dekarın altında olup bunun toplam çaylık alanına oranı % 88,56 dır. Geriye kalan 86.831 dekar çaylık alanın parsel büyüklüğü 10 dekarın üzerinde olup bunun da oranı % 14,44’tür. Buna göre ülkemizdeki çaylık alanların büyük çoğunluğuna için bu yasanın uygulanması

zaten mümkün değildir. Bu nedenle, çaylık alanlardaki zaten yeter gelimli tarımsal arazi büyüklükleri altında bulunan parsellerin daha fazla bölünmemesi için ek yasal düzenlemelerin yapılması zorunluluğu vardır.

9. KAYNAKLAR

- Açıl A Fethi, Türkiye Çay İşletmeleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları:129 Çalışmalar: 79, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1957
- Anonim, Türkiye İş Bankası A.Ş Genel Müdürlük, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, Çay Hakkında Rapor, Kasım 1961
- Anonim, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Neşriyat ve Haberleşme Müdürlüğü Sayı:686, Çay Kanunu, ANKARA, 1952
- Anonim, ÇAYKUR, Çayın 90 Yılı, Birinci Baskı, İSTANBUL, Ekim 2014
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü 1982 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü 1983 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü 1983 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 1985 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 1991 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 1998 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 1999 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün 2002 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAY-KUR) 2004 Yılı Raporu
- Anonim, T.C Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAY-KUR) 2007 Yılı Raporu
- Anonim, T.C SAYIŞTAY, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAY-KUR) 2009 Yılı Raporu
- Anonim, T.C SAYIŞTAY, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAY-KUR) 2012 Yılı Raporu

- Anonim, T.C Tarım Bakanlığı Rize Çay Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yayın No:13, Yıllık Çalışma Raporu (1968), RİZE, Ocak 1969
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Çay Tarım Dairesi Başkanlığı, 1990 Yılı Faaliyet Raporu,
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Yıllık İstatistik Bülteni(1985)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Yıllık İstatistik Bülteni(1989)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Yıllık İstatistik Bülteni(1997)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Yıllık İstatistik Bülteni(2002)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü İstatistik Bülteni (2006)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü İstatistik Bülteni (2008)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Aylık Faaliyet Raporu (Mayıs 1988)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1979)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1982)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1983)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1977)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1980)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1981)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1984)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1989)
- Anonim, Çay Kurumu Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1990)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu(2010)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu(2011)
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu(2013)
- Anonim, Milli Produktivite Merkezi, Çaykur Genel Müdürlüğüne Ait Dört Çay Fabrikası ve Bir Çay Paketleme Fabrikasındaki Kadrolama Çalışmalarına İlişkin Rapor, Cilt 1, Temmuz 1977
- Anonim, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Çay Tarımı Alt Komisyonu Raporu(1976)

- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Çaycılığı Hakkında Rapor,1990
- Anonim, Türkiye İş Bankası, Çay Tarımı, 1975
- Anonim, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel Çay İhtisas Komisyonu Raporu, Ocak-1989, RİZE
- Anonim, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Çay Özel ihtisas Komisyonu Raporu, Hizmete Özel, RİZE, Şubat 1987
- Anonim, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, ÇAY-KUR'un 2002 yılına Ait Faaliyetlerinin Görüşüldüğü KİT Alt Komisyonuna Sunulan Brifing, 16 Haziran 2004
- Anonim, 2012/3067 Sayılı “Çay Tarım Alanlarının Belirlenmesi ve Bu Alanlarda Çay Tarımı Yapan Üreticilere Ruhsatname Verilmesine Dair” Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete No:28276
- Anonim, Çay Yetiştiriciliği, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Eğitim Yayın ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Çiftçi Eğitim Serisi, Yayın No: 2012/17, 2012, Ankara
- Anonim, Rize İl Raporu, T.C. Kalkınma Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Mayıs 2013, Giresun
- ARER Rahmi, Türkiye’de Çaycılık, Çoker Matbaası, İstanbul, 1969
- Ayfer Mahmut, Prof. Dr. Dünyada ve Türkiye de Çay üretimi, Tüketimi ve Sorunları, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Çay üretimi, İşlenmesi ve Pazarlanması Semineri, 27-28 Haziran 1985 RİZE, ANKARA, 1985
- İlkyaz Haydar, Doğu Karadeniz Bölgesinde Çay ve Fındığın Üretim Girdi ve Maliyetleri, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Samsun Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları Genel Yayın No:38 Rapor Serisi No:33, SAMSUN, 1986
- Kacar Burhan Prof. Dr. Çay-Çay Bitkisi, Biyokimyası, Gübrelenmesi, İşleme Teknolojisi, Nobel Bilim ve Araştırma Merkezi Yayın No:64, Fen Bilimleri: 107, ISBN 978-605-395-359-3, 1. Basım, Ekim 2010, Ankara
- Kartal Kazım ve Kinez Mevlüt, Pratik Çaycılık, Tarım Bakanlığı Neşriyatı, 1964, İSTANBUL
- Koyuncu Recep, Bildiğini Okuyan İmam ZİHNİ, Çınar Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, No:13, 2. Baskı, RİZE, 2014

- ÖZYURT Hasan Prof. Dr. Türkiye’de Çay Tarımının Yarattığı Sosyo-Ekonomik Etkilerin Ölçümü, Karadeniz Teknik üniversitesi Meslek Yüksekokulları Serisi, Genel Yayın No:143, M.Y. O. No:11, Trabzon, 1989
- Zihnioğlu Asım, Çay ve İklimi, Tekel Genel Müdürlüğü Yayını, İSTANBUL, 1960
- Zihnioğlu Asım, Bir Yeşilin Peşinde, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 68, 7. Basım, ANKARA, Nisan 2010
- <http://faostat3.fao.org/download/Q/QC/E>, 05.05.2015
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_tea_consumption_per_capita, 26.03.2015
- <http://www.etymonline.com/index.php?term=tea>, 14.04.2015
- faostat.fao.org, 02.04.2015